

1814.

I. C. FABRICIUS

Nat. d. 7 Juniar. 1745.

XI
1820

Professor **I. C. FABRICIUS**

Præfati

egjeunnen. Forge i. April 1788

*Med Anmærninges over
Naturhistorie og Oeconomi.*

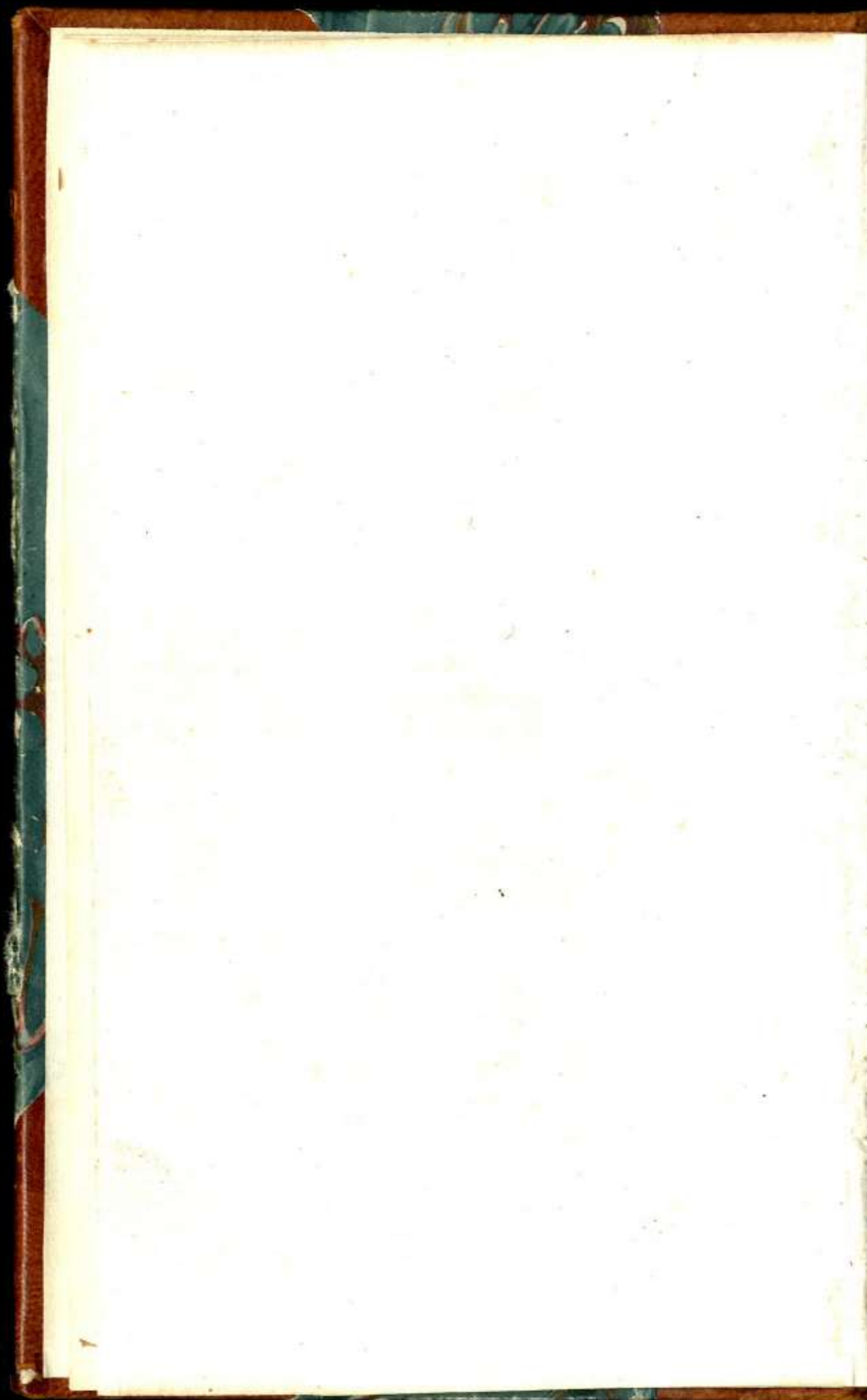
75d009178

11

I. C. FABRICIUS

Nat. d. 7 Januar. 1745.

Udtog af Hr. Profess. Joh. Christ. Fabricii Reise til Norge i Aaret 1778.

Norge strækker sig langs mod Kysten af det sydlige Europa fra den 57 til 71 Grad, fra Svinesund til Vardehuus, 350 norske Mile. Grændserne ere meget bestemte. Det grændser mod Sønden til Bahuslehn, hvorfra det adskilles ved Svinesund og dækkes af Fæstningerne Fridrichshald, Fridrichstad og Kongsvinger. Mod Osten grændser det til Sverrig, hvor en Række af høie uigiennemtrængelige Biergaaser giøre Grændseshiellet. Mod Norden til det russiske Lapland, hvor Fæstningen Vardehuus ligger paa Grændsen; og endelig mod Westen til den store vilde Nordsee, hvor mange paa Langs for Landet liggende Skier og Klipper sikke Landet, og giøre enhver fiendtlig Magts Indtrængelse umuelig.

Landet inddeeles efter den meere eller mindre nordlige Beliggenhed i det egentlige Norge, Nordland og Finnmarken. Det første er den sydligste Deel, strækker sig til paa hin Side Tronsøer, II Bind. A hiem

hiem og deler sig igien i det syndensfielste og nordensfielste Distrikt. Nordlandene gaae til Finnmarken, og Finnmarken indeholder den nordligste Deel til Vardehuus.

Grunden i det egentlige Norge, hvilket jeg kun har seet, bestaaer af Klipper, der løbe i store sammenhængende Biergaaser fra Sønden til Norden, eller og, i Besønderlighed paa Kysten afføndres de fra hinanden, holde intet ordentlig Strøg, men løbe snart i en Kant, snart i en anden. De første danne de større aafeligere og beboede Dale, Guldbrandsdalen, Østerdalen, Numedalen, og, hvor disse aabne sig i Sønden, den største norske Slette, Hedemarken. Alle disse Dale have derfor Fjeldenes Strøg fra Sønden til Norden. De sidste derimod have næsten ingen Dale, men de smaa Sletter fortiene mere Navn af blotte Affætninger mellem Klipperne end ordentlige Dale. Alle disse Klipper og Fjelde bestaae for største Deel af den gemeene Sandsteen, (Saxo granite) med andre her og der blandede Biergarter.

Klimatet er virkelig umildt, formedelst den nordlige Beliggenhed og Fjeldenes Høide, Vinterne ere kolde, haarde, komme tidlig om Høsten og vare langet ud paa Foraaret, hvilket meget forhindrer Væxternes Cultur, der ikke hvert Aar faae deres tilbørlige Modenhed. Besønderligt er det imidlertid, at den nordlige Deels Havne og Bugter aldriq blive tillagte med Is om Vinteren. De have bestandig aaben Vand; da dog vore sydlige ved Besterhavet liggende fryse til. Jeg veed ikke at angive den egentlige Aarsag dertil. Maa skee Nordens store Bevægelse, de mange

og stærke Strømme mellem Skærene og Klipperne, kan her have nogen Indflydelse. Det letter imidlertid overmaade Fiskeriet, Skibsfarten og Handelen.

Uf Gloder har Norge mange og meget anseelige, hvilke næsten alle have deres Udspring i de høie Fjælde omkring Koraas, og udbrede sig mod alle Kanter i Landet. De løbe giennem de forskellige Dale til Havet, danne her og der anseelige Søer mellem Biergene, og bidrage tillige meget til Indvaanernes Bequemmelighed ved en lettere Communication mellem de høiere og nedrigere liggende Egne.

Norges Produkter ere overmaade mange og vigtige, og sætte Indvaanernes Næringsstand og Handel med Fremmede i en meget betydelig Oversvægt. De udføre aarlig mange flere af deres Produkter til fremmede Lande, end de igien fra Fremmede behøve, hvorved Landets Rigdom og Folkemængde aarlig tager til. Der ere maasske saa Lande i Europa, som i Henseende til Produkternes Mængde og Vigtighed kan sammenlignes med Norge.

Agerdyrkingen er af liden Betydning. Landet er paa de færreste Steder bequem dertil. De nøgne Klipper hindre Ploven, og Klimatets Kulde, især i de høiere Egne, hindrer Kornets Modenhed. Det er vel sandt, at de smaa Dale og Udsætninger imellem Klipperne, i det mindste paa mange Steder, indeholde et godt Jordsmon, og at Indvaanernes Arbeidsomhed med at bringe Jord paa de nøgne Klipper eller sandige Egne, ligesom søger at forskaffe sig et nyt Jordsmon; men desuagtet ere de brugbare Pladser meget smaa,

indskrænkede og ingen Egn i Norge, Hedemarsken undtagen, har saamegen Kornavl, som de selv i et godt Aar har nødig til Indvaanernes Underholdning, meget mindre kan de overlade deraf til deres Naboer. Hertil kommer endnu de mange Banskkeligheder i Veirliget, hvilke ere naturlige Følger af Klimatet og Jordbunden. Om Foraaret og i de første Sommermaaneder er ofte Tørken og Heden saa stor, at den, forstærket ved Soelstraalernes Tilbagekastelse fra de skaldede Klipper, ophidser de under den tynde Overflade af frugtbar Jord liggende Klipper i saadan Grad, at de derpaa liggende Rødder af Kornet og Græsset forbrændes. Saa Dages Soelskin uden Regn er tilstrækkelig hertil. Den største Deel af Landet er tillige meget blandet med Sand, og dette er Aarsagen, at de om Foraaret og Sommeren aldrig kan faa formeget af Regn. Den løber snart af og tørres hastig ud igien. Om Høsten derimod forhindrer den ringe Varme, og den ofte næsten bestandig vedholdende Regn Kornets Modenhed og Indhøstning. Ofte, som forrige Aar, ere de nødte til at indhøste det grønt, uden at Kiernen kan faa dens tilberlige Modenhed og Meel. Til Uheld har Kiernens ringe Modenhed ogsaa Indflydelse paa det følgende Aars Høst. Ikke alle ere i Stand til at skaffe sig andet Sædes Korn og de mange flette Korn-Agre i dette Aar, hvor de neppe fik Udsæden igien, kom af det umodne Sædekorn fra forrige Aar. Ofte derimod, naar endog Kornet har naaet sin Modenhed, ere de ikke i Stand til at indhøste det tørt. Regnen er saa bestandig og saa heftig, at Kornet
spirer

spirer paa Marken og fordærves. Desuden for-
 dre endelig deres Agre alt for megen Giødning og
 Bearbejdelse, da de aarlig maae bruges. De have
 for lidet brugbart Land, i det mindste paa de fleeste
 Steder, til at de kan taale at lade nogen Jord
 ligge ordentlig til Hvile; men den besaaes aarlig,
 og megen Giødning maae erstatte dens aarlige
 Aftagelse. Alt dette, tilsammen taget, foraarsa-
 ger, at der, uagtet Indvaanernes Flid og gode Ind-
 retninger i Agerdyrkningen, dog ofte kommer Mis-
 vert, og at Norge behøver en anseelig aarlig
 Indførsel af Kornvare. Denne er Landets an-
 seeligste og nødvendigste Udgift. Men til Ulykke
 forhøier den lange tildeels besværlige Transport
 Kornpriserne, især i de inderste Deele af Landet
 mod den svenske Grændse. Det holder sig derved
 bestandig i høi Priis, og i Tilfælde af Misvert kom-
 mer lettelig deraf Mangel og Hungersnød. Den
 Kongelige Naade har vel søgt at forekomme dette
 ved Magazinanstalterne i Tronhiem og Røraas,
 men de ere dog ikke altid tilstrækkelige ved en fuld-
 kommen Misvert. Man har ogsaa søgt at hiel-
 pe sig ved Kartoffelavl, men ogsaa disse faae,
 formedelsst Sommerens og Varmens korte Bari-
 hed, ingen Tid til at blive store nok, de blive
 smaa, og give derfor kun liden Fordeel i et
 koldt Aar. Kommer endnu hertil, at ogsaa Fis-
 kerierne paa Kysterne ikke lykkes, som 1771 73,
 og Fiskepriserne stige; saa er Nøden stor, især i de
 fra Havet langt fraliggende Provinzer, hvor Dyr-
 tiden og Mangelen er stærkest. Da vide de ikke
 at hielpe sig paa anden Maade, end ved det usle
 Barkebrød. De tage nemlig den inderste Bark

af Fyrretræerne, hvilken de maae og anvende til at bage Brød af, enten aleene eller blandet med Meel. Den er vel noget sødagtig, men dog stedse snerpande og bidrager tillige meget til et slet Helsebred og en tidlig Død. Det var at ønske, at man kunde indføre andre Bexter isteden for denne Bark. Jeg har ved alle Leiligheder raadet Præsterne og de kongelige Embedsmænd, at man heller skulde bruge Moos, som vøxer der allevegne meget hyppig, hvilket de ogsaa kan have om Vinteren, naar sædvanlig Nøden er størst. Dette især Lichen islandicus giver en god, let fordøielig, og derhos meget nærsom Spise. Det er bekendt, at det ikke aleene bruges hyppig i Island til Næring, men ogsaa er et let og tienligt Middel for de Svindsottige, og det blot for den lette og gode Næring, det giver. Manges Sundhed og Liv vilde i Tilfælde af Misværet kunne opholdes derved. Paa Kysten lide de mindre; skiont de slet ingen Agerbrug have, gior Misværet dem dog ingen Skade. Tilførselen fra Søen staaer dem aaben; Priserne ere stedse lave, og om Fiskerierne end levere mindre, saa have de dog altid mere af Fisk end de selv kan fortære, saa at de mindre føle Hungersnøden.

Qvægavlen er i Forhold til Agerdyrkningen meget stor; i de høiere, koldere Egne, hvor Agerdyrkningen ei finder Sted, anvende de deres Land blot til Græsning for Qvæget. De have derved den Bequemmelighed, at de om Sommeren kan drive deres Qvæg ud i de saa kaldede Søtere, hvor det selv søger sin Næring paa Steder, som de ellers ikke kunde have nogen Nytte af. Her ligger

ligger det heele Sommeren, og først om Høsten kommer det tilbage i Husene. Uagtet denne Fordeel af Sommergræsningen har dog Nødgavlen, formedelst det haarde Klimat sine store Vanskeligheder. Vinterne ere lange, Sommerne ere korte, saa at Nøget den største Deel af Aaret maae holdes paa Stald. De maae derfor ikke aleene anseelig giøde og bearbejde deres smaa Stykker Land, for at formere deres Høe, men de maae, da dette kun i de færreste Egne bliver tilstrækkelig, deels indsamle Blade af Lovtrærne og Mosene til Føring, deels søge at nærøget med Tang og Fiske. Men selv disse smaa Stykker Land til Høeavl ere paa den klippesfulde Kystielden nok, og Kysten vilde endnu være meere beboet, hvis kun disse vare hyppigere, da Høe næsten er uomgængelig nødvendig for Køerne. De giøre vel her og der nogle smaa Pladser brugbare ved Stenenes Bortryddelse og ved at bringe Jord derpaa; men deels kan de kun være smaa og fordre meget Arbeide, deels lader sig ogsaa dette ikke anbringe allevegne paa de steile Høibredder. Hertil kommer endelig endnu det meget vaade Veirlig om Høsten, der gjør Høehøsten vanskelig. Sommeren kommer sildig, selgelig ogsaa Græsset, og deres Høehøst falder først ind i Begyndelsen af August, naar allerede det vaade Veirlig træder ind. Det ligger da, som i Aar, og raadner paa Marken, eller bliver i det mindste meget slet, da Saft og Kraft deraf udtrækkes. Man søger vel at hjælpe sig ved de saa kaldte Høedsker; men ogsaa disse ere ikke tilstrækkelige, naar en vedholdende Regn indfalder. Det

bliver dog tilsidst sort, skimlet og ubehageligt for Dvæget.

Havedyrkningen i Norge er af ingen Betydning. Havernes Antal er kun ringe, og meere til de Riges Fornøielse, end til Havevæxters Opøstning. De faae og sielden, især i de nordlige Egne deres tilberlige Modenhed og Smag. Men de ere ogsaa mindre nødvendige i disse nordlige Egne. Naturen har velsignet dem med en saadan Overflødighed af vilde Bær, der hyppig bruges og maaskee fortjene Fortrinet for dem, vi andre frembringe ved Kunst. Jordbær have de i stor Mængde, vel mindre, men af meget behageligere Smag og stærkere Lugt, end de forskjellige Arter af vore Havejordbær. Molttebærene bruges hyppigst, og give ikke aleene strax behagelige og sunde Retter; men kunne endog gemmes til Brug heele Vinteren igiennem. Tyktebærene vore ogsaa i stor Mængde, og have en behagelig og sund Syre. Blaabær ere meget hyppige, men blive sieldnere brugte, da de holdes for mindre velsmagende. Vidste man fremdeles i Norge at anvende de der vildvokrende Urter som Kieffenvefter, skulde man virkelig uden stor Skade kunne undvære Haver. Af disse vildvokrende Urter ere mange, som ere fortræffelige. Hidhører Syren, som er meget hyppig, og vel benyttes her og der; men ikke saa meget, som den fortjener. De store Neller ere der nok af alle vegne og give, mens de ere unge, en god Epise. Saaledes og en deel andre Bærter, som i Skotland bruges som Kieffenurter, og her vore i Overflødighed paa Biergene.

Slovvæsenet er for Norge en af de vigtigste Næringsgreene. De udføre aarlig Sommerlast af Bræder og Bieller for mange Tønder Guld, af hvilke de første for største Deelen gaae til Engelland, de sidste til Holland. Dette er de oplandske Provindsers største Beskæftigelse og de sydlige og østlige Stæders stærkeste Handel, hvilke næsten alle have deres Træhandel at takke for deres Oprindelse og Rigdom. De ligge ogsaa derfor alle ved Strømmene og Floderne, hvorved de have den Bequemmelighed, at skaffe Træet uden Besværlighed paa Saugmøllerne. Foruden denne Fordeel af den egentlige Træhandel, er det Skovene, der understøtte vore Biergværker ved den Mængde af Kul, uden hvilke de ikke kunde drives. Kullenes Mangel og Dyrhed foraarsager, at alles rede adskiellige Jernværker have maattet legges ned, og at de øvrige ikke ere i Stand til at holde Priis med de Svenske. Man klager derfor ogsaa allevegne over Skovenes Aftagelse, og man kan vist heller ikke nægte, at samme jo og er mærkelig. Heele Kunst, siger F., i det ringeste saavidt jeg har seet dem, ere blotte for Skove, og de skaldede nøgne Klipper give et bedrøveligt Syn. Paa mange Steder ere Klipperne saa nøgne og Bindene, der herske paa disse Kunst, saa hestige, at de vel aldrig kunne have været bevoerne med Træer. Det er ikke mueligt, at Træer der kan slaae Rødder; men i de smaa Afsætninger mellem Klipperne vise de mange Rødder og Træstumper, man finder under Jordskorpen, at de fordem have været bedækkede med Fyrretræer. Men, hvorledes disse ere udrøddede, kan ingen angive,

da de i al den Tid, man har sikke Esterretninger om, have været i denne Tilstand. At beplante dem igien med Træer er ikke vel mueligt. Deels ere disse smaa Pladser uomgængelig nødvendige for Indvaanerne til deres Dvæg, deels ere Binsdene og Kulden for hestig til at man skulde være lykkelig i Anlæget, da man ikke var i Stand til at skaffe Læ for sine Plantninger paa Kysten. I de indre Deele af Landet er der endnu en betydelig Mængde Skove, skiant man ei kan nægte, at de ogsaa der begynde at tage af. Den kongelige Raade har vel, i Betragtning af Indvaanernes Klager, ladet udgaae adskillige Forordninger og Indretninger til Skovenes Bedligholdelse; men disse kunne kun have liden Indflydelse paa det Heele, da de ere for almindelige, og ikke kan rette sig efter enhver Egns specielle Beskaffenhed, og vel heller ikke saa nøie efterleves. Men det er dog endnu et Spørgsmaal, om Norge i det Heele har tabt ved sine Skoves Aftagelse? Et Spørgsmaal der vel maatte forekomme nogle paradox; men er dog ikke fuldkommen afgjort. Det er sandt, at Skovene i Norge have taget af; men man kan paa den anden Side heller ikke nægte, at det dyrkede Land og Folkemængden igien har taget til. Mange Stykker, der før vare bedækkede med Skove, ere nu udhuggede, rensede, indrettede til Agerdyrking og besatte med Bøndergaard. Disse nære nu hver sin Familie, og aflaste aarlig meget anseeligere Produkter, end da de vare bedækkede med Skove; men de fordre en stærkere Kultur og følgelig en større Folkemængde. Hertil kommer endnu, at Brændpriserne ere stegne anseelig i Landet

Landet ved Skovenes Aftagelse, og at den, der legger sig efter Trædyrkning, nu maaskee faaer ligesaa meget for nogle Favne, som før for en dobbelt Mængde. I forrige Tider, da Folkesmængden var meget ringere, og hver Bonde brugte en stor Landstrækning blot til Skov, vare de meere velhavende og kunde overlade Kiebmændene deres Lønner for ringere Priser. Nu derimod bringer Landet vel flere Produkter, men de fordeele sig i flere Hænder og blive derved kostbarere. Man maae imidlertid ikke udvide denne Sætning for meget. At blotte de skaldede, ufrugtbare Klipper, hvor ingen Agerdyrkning finder Sted, for Skove, kan aldrig være fordeelsagtigt; men de Stykker, der bruges som Agerland, give i et Land som Norge, der har Mangel paa Pløieland, altid større Fordeele, end naar de ere bevoxne med Skove. Herpaa beroer for endeel Skovenes Aftagelse i Norge, og i dette Tilfælde troer jeg ikke, siger Forfatteren, at den i det Hele er skadelig.

Skovenes Aftagelse har adskiellige Aarsager:

1) De alt for hyppige Saugmøller, der i de sidste Tider ere blevne anlagte i alt for stor Mængde. Naar et Træ har naaet sin Fuldkommenhed, saa maae det sælges, ellers bliver det slettere og betager de andre Plads, uden Nytte for sig selv. Det leveres da til Møllen, og giver al den Nytte, som Landet kan vente sig af det. Men Saugmøllernes alt for store Mængde har forarsaget en dobbelt Skade; deels opofres nu mange Træer, der endnu ikke have faaet deres fulde Modenhed og Styrke; deels have de alt for meget forhøiet

høiet Prisen paa Træe i Landet; men Udenlands, især i Engelland, ved den alt for store Mængde af de oversendte Bræder saaledes forringet den, at de undertiden maae sælges med Tab.

2) Den alt for stærke Kulbrænden. Til Kulbrænding burde man egentlig kun tage det fletteste Træe, der var udueligt til at skære Bræder af; men da Mængden af Biergværker, Glasshytter og saa v. har tiltaget, saa strækker dette ikke altid til, og mangt et godt og ungt Træ bliver tillige opofret. Men dette lader sig ikke vel forandre. Biergværkernes Drift fordrer nødvendig en stor Mængde Kul, og er for vigtig for Landet, til at man skulde kunne tilside sætte den, for at vedligeholde Skovene. Desuden hugger man gierne til Kul paa de Steder, hvor den besværlige Transport gjør Træet mindre vigtigt.

3) Til Huus- og Veie-Bygning udfordres en betydelig Mængde Tømmer. Næsten alle norske Huse ere af Træe; de ere bedre Kiøb, og dog af temmelig Barighed, naar de blive godt holdte vedlige. At indføre Steenhuse overalt, vil neppe være mueligt, da Husene ligge saa adspredte, og Transporten af Steen og Kalk vilde falde for kostbar. De norske Veie anlægges ligeledes næsten ganske af Træe, og kræve en betydelig Mængde. I et Land, hvor Steene allevegne findes i Mængde og let kan have, vilde uden Tvivl disse kunne anvendes med stor Fordeel. Det er vel sandt, det vilde i Begyndelsen fordrer større Omkostninger og længere Tid; men da vilde ogsaa Veienes Barighed i Eftertiden rigelig erstatte det. Ved Veie-Anlæg skulde man altid giøre Regning paa,

paa, at de ikke anlægges for os, men for Esters Kommerne.

4) Tjærebrændingen gjør Skovene liden Skade; deels tilberedes den ikke i meget stor Mængde, deels bruger man kun de ældste Træer til at brænde Tjære af, der ellers ikke vare brugbare, og tillige indeholde det meste Harpix.

5) Trægierderne, hvormed de indhegne deres Marke, ere mere skadelige for Skovene. De have den Fordeel, at de koste kun lidet, og at de snart kan opsættes; men i et Land, der har saadan Overflødighed paa Steene, hvor tillige Steengierderne kunde tiene til at skaffe Steenene bort, skulde hiime med Rette aldeles ikke, eller dog meget sparsom bruges. Den sædvanlige Maade at gjøre disse Gierder paa er, at man omhugger nogle Grantræer ved Roden, stikker dem parviis og lodret ned i Jorden og legger fløvet Grantræe imellem dem. Disse unge Grantræer eller Stokke, som de kalde dem, staae omtrent 3 Alen fra hinanden, saa at hver 3 Alen Gierde udfordrer 2 unge Grantræer til Stiver, og et eller to til at legge deri. Jeg veed vel, at man paa nogle Steder pleier at tage Enebærtræer til Stokke; men dette er dog sieldent, da Enebærtræerne kun paa saa Steder naae en saadan Høide, at de ere duelige til dette Brug. Man tager vel kun de fletteste Stammer til Gierder; men disse vilde dog altid kunne tiene til Brændsel og til Læ for de opvoxende Træer. Hertil kommer endnu dette, at disse Trægierder ikke vare længe. Hvert tredie eller fjerde Aar maae de fornyes, og da holder man det sielden Umagen værd at

at bringe det gamle Gierde hjem og anvende samme til Brændsel; men det bliver gemeenlig liggende paa Stedet og raadner. Deels er Transporten besværlig, deels er det ogsaa halv raadent og giver altsaa kun slet Brændsel og Træ er ikke kostbart. Jeg vil dog ikke nægte, at jo Trægierderne i nogle besynderlige Tilfælde kan være nødvendige og nyttige, hvor der enten er Mangel paa Steen, som dog vel er sielden, eller hvor den alt for store Kostbarhed af et Steengierde kunde forhindre Eieren at lade det sætte. Et Trægierde er altid bedre end slet intet, men Steengierdet, skjønt det i Begyndelsen fordrer mere Tid og Omkostninger, anbefaler det sig dog altid ved længere Varighed, ved Jordens Befrielse fra Steen, og ved Træets Besparelse. Jeg har derfor ogsaa med Fornøielse bemærket, at man i mange Egne, især i Grevskaberne, har anlagt mangfoldige Steengierder. Med Tiden som Skovene tage af, vil disse af sig selv tage til.

6) Den uforsigtige Maade, hvorpaa man brænder Braate, eller skaffer Sædeland, er allers skadeligst for Skovene. Braatebrændingen bestaaer deri, at man om Høsten ombugger Buskene og Krattet og lader det ligge at tørres til næste Sommer. Man stikker da Ild i det paa en Tid, naar der ere mange Skyer paa Himmelen og man formoder Regn, besaaer de afbrændte Pladser i Besynderlighed med Rug og pleier da at faae en meget rig Høst. Efter nogle Aars Forløb bære disse Pladser igien ung Krat, som da paa nye afbræn-

brændes. Denne Braatebrænding grunder sig paa det Mængde Land, der formedelst den steesnede ujevne Grund ikke vel er anvendelig til Agerbrug, og paa dens Frugtbarhed i første Aar efter Brændingen, eller efter Gjødningen med Aske. Den giver Landmanden betydelige Fordeele og gjør kun liden Skade paa Skovene, da der gemeenlig kun anvendes smaa Stykker dertil, som ere bevoxne med unyttig Krat. Men Uforsigtigheden ved Brændingen er ofte stor. De brænde om Sommeren, naar Moset er tør og som Tønder, hvorved ofte Branden fortplantes og hele Skove derved ødelægges. Denne Skovild gjør derfor ofte betydelig Skade, og naar den først har udbredet sig, kan den neppe dæmpes, førend en faldende stærk Regn gjør Moset vaad, og derved hindrer Ildens Udbredelse. Jeg veed vel, at de gierne pleie at stille an, naar de vente Regn, og at Lovene ligeledes har anbefalet den nøieste Forsigtighed; men ofte bedrage de sig i deres Formodninger, og blive derved mere skædesløse end forsigtige.

Fiskeriet er den vigtigste Næringsgreen for de nordiske Kyster og egentlig det, der gjør disse skaldede, nøgne og usfrugtbare Klipper beboelig, ja ikke aleene nærer Indvaanerne, men ogsaa beriger dem, og forskaffer dem alle Handelsens Bequemmeligheder. Kysternes Beboere ere derfor, i det mindste tildeels, meere velhavende, lide sielden Mangel og have flere Bequemmeligheder, end Beboerne af Provindserne inde i Landet,

det, hvor den besværlige Transport gjør alle Ting dyrt. Fiskenes Mængde paa denne Kyst er ogsaa ubeskrivelig stor. De trække i utrolige Hæer ind i alle Bugter og Strømme mellem Klipperne og Skærene. Man klager imidlertid allevegne over Fiskeriernes Aftagelse i de sidste ti Aar, og at Fiskene nu ikke meere, som før, komme saa nær ind under Landet i Bugterne, men at man nu maae søge dem i Søen i en større Afstand fra Landet, hvilket saavel er besværligere og kostbarere, som ogsaa uvissere og mindre fordeelsagtigt. De maae dertil have større Vaade, større og kostbarere Garn og meere Mandskab, hvorved de Fattige udelukkes fra Fiskefangsten, som de dog meest behøvede til deres Ophold. Den egentlige Aarsag dertil veed man ikke at angive. Nogle kaste Skylden paa de forskiellige nylig indførte Garn, andre paa Stanken og Dampen, der paa nogle saa Steder foraarsages ved Potaske-Brændingen af Tang. Men begge Deele ere meget specielle Ting, hvilke, om de ogsaa foraarsagede Fiskenes Aftagelse i denne eller hiin Bugt, hvor man brugte disse Garn, eller hvor man brændte Potaske, dog umuelig kunde have Indflydelse paa den heele Kyst. Vel veed jeg ikke heller at angive med Visshed nogen Aarsag til denne Aftagelse; dog formoder jeg, at maaskee det kolde og vaade Veirligt i de sidste Sommere tillige med det urolige Stormveir haver nogen Indflydelse her, og kunde forhindre Fiskene at nærme sig Landet. Hertil kommer endnu den stærkere Folke-mængde paa Kysten. Det er vist, at Menneskenes Antal paa Kysten anseelig har formæret sig,

Gevins

Gevinsten af Fiskeriet deeler sig sølgelig i flere Hænder, Allarmen formeerer sig allevegne, og maaskee kunde dette bidrage noget til Fiskeriernes Formindskelse i Bugterne, da Fiskene elske Stilhed og Roe, især i deres Legetid. Imidlertid kan der maaskee dog være andre Aarsager, som vi endnu ikke noksom kiende, hvorfor Fiskene, i eet Aar mere, et andet mindre, nærme sig Kysterne.

Uagtet Fiskeriernes Afstagselse, udgjøre dog Fiskene et af Landets anseeligste Produkter. Nogle Hundrede Skibsladninger udføres aarlig, uden at regne den betydelige Mængde, der fortæres i Landet, da de ere Indvaanernes daglige Næring. Heele Bergens, Christiansunds og tildeels Trondhiems og de andre nordlige Stæders Handel grunder sig paa Fiskerierne. Deres Afstagselse er derfor af yderste Bigrighed for Norge; vel faae de nu deres Fiskevare meget anseeligere betalt, men Udredelsen koster og faa meget mere, og de Fattige, der ikke ere i Stand til at bestride Udrednings Omkostningerne, lide især derved.

Fiskene der fanges i Mængde og udgjøre ordentlige Handels Artikler, ere i Besynderlighed:

1) Torst, i meget stor Mængde, der deels tørret paa forskiellig Maade giver den bekjendte Stokfisk og Klipfisk, deels giver en betydelig Mængde Tran, der brændes af Leveren.

2) Kabliau i nogen, dog ringere Mængde.

3) Sey er den hyppigste Fisk paa de norske Kyster. Den fanges i forførdelig Mængde.

de, og da den meest nærmer sig Kysterne og Bugterne, og dens Fangst følgerig fordrer mindre Omstændigheder, saa er Seysfiskeriet iblant alle det fordeeligste. Fisken selv forsendes tørret, Leveren giver meget Tran, og de smaa anvendes til Nyægsoering.

4) Lange i stor Mængde, der ogsaa meget hyppig udføres tørret.

5) Sild komme aarlig i næsten uendelige Sværme oppe fra Nordpolen, og trække langs med den norske Kyst mod Sønden. Deres Fangst er betydelig, udgjør en vigtig Handelsartikel og er, skjønt den i de sidste Tider har taget meget af, dog endnu stedse betydelig. Sildene have i de sidste Aar nærmet sig mindre til de norske Kyster, ere gaaet i en større Afstand fra Landet længere mod Sønden og støde først til Kysten ved Marstrand og Strømsstad, hvorved de svenske Fiskerier have taget til og de norske taget af. De ere desuagtet dog stedse anseelige og man gjør sig Haab om, at, naar igien varme og tørre Sommere skulle falde ind, ville vel Silden som før nærme sig Kysten.

6) Lax fanges i betydelig Mængde, deels i Bugterne, deels i Elvene, i hvilke den gaaer op i Foraaret. Den er den kostbareste Fisk i de nordiske Egne, forsendes deels saltet deels røget. Man klager vel over Laxfiskeriets Afstagselse; men man skalde næsten troe, at det blot laae deri, at der er anlagt flere Laxegaarde, og Laxenes Mængde følgerig har fordeelt sig mellem flere.

De øvrige Fiske-Arter ere af ringe Betydning og Mængde, søges ikke udenlands, men ere

ere fordeeltige for Landet til Tranbrænding. Her til henhøre de forskiellige Arter af Hvalfiske, især de smaae, som Haierne, Sælhundene og andre, hvilke dog alle fanges i ringere Mængde og meest kun Handedseviis. Makreel er der Mængde af, men Norsmændene spise dem ikke, de have Modbydelighed for dem, da de overfalde og æde Matroser, som svømme eller bade sig. Dveite, eller Helleflynder, leverer den bekiendte fede Rav og Kelling, hvormed der drives nogen, dog kun liden Handel.

Biergbruget er for Norge ligeledes en af de vigtigste Nærings Beskæftigelser. Den gjer de ufrugtbareste Egne beboede og velhavende, s. Ex. Kongsberg og Koraas. Den underholder Folkemængden og leverer en anseelig Mængde Vare til Affætning og Handel med Fremmede. De norske Biergverker drives i forskiellige Minerallier, hvoraf Fordeeleene dog ere meget forskiellige.

1) Guld har Norge kun lidet af; der er et eneste Guldverk i Drift, hvilket man dog kun bearbejder paa Haab. Anviisningerne ere imidlertid vidtløftige og Gangene mægtige, skjønt arme, saa at dog maaskee større Fordeele vil komme ud deraf med Tiden.

2) Sølv er i større Mængde skjønt kun paa et eneste Sted nemlig Kongsberg. Det findes meest gedigen, og der er maaskee ikke nogen Egn i heele Europa, der har slige Klumper gedigen Sølv at fremvise, som just denne. Bedflittig Undersøgelse af de norske Bierge tvivler jeg ikke, at jo flere Sølvgaenge maatte opdages.

3) Kobber leverer i Besynderlighed de norske Bergverker i temmelig Mængde, hvilket udfø-

res fra Trondhiem. Deres Kobber-Ertser bestaae for største Deel af Kiser, som paa nogle Steder findes meget mægtige. Udsørselen af Kobber udgjør aarlig omtrent 4 til 5000 Skips pund.

4) Af Jern er en stor Overflødighed og den brune Okker, som man hyppig og næsten alle vegne forefinder, giver Anviisning til meget Jern. De fleste og beste Jernværker ligge imidlertid dog i den sydlige Egn af Landet. Det nordlige fattes just ikke Jernsteene, men de ere mere strengs flydende og fordre flere Omkostninger til deres Tilberedelse og give flattere Jern.

5) Til Kobold er nylig fundet meget rige og vidtløftige Anviisninger; men da de nylig ere komne i Drift, saa lader sig endnu ikke sige noget om deres Fordeelagtighed.

Disse ere fornemmelig de Mineralier, der ere i Drift i Norge, og de øvrige ere deels ikke opdagede, deels i saa ringe Mængde, at de neppe fortjene at komme i Betragtning. Saaledes leveres f. E. Kongsberg her og der noget Bly, dog kun i ringe Mængde, Christiania noget Allum; Kjøraas noget Svovel. Af Døksølv derimod, Spiessglas, Tin og Galmei er endnu ikke truffet noget Spor.

Det norske Biergbrug har, uagtet Ertserne her og der ere meget rige, to betydelige Hindringer, nemlig Kullenes og Arbejdsloønnens høie Priis. Skovene tage efter Haanden af; Folkesmængden er ikke mere saa stor, og Levnetsmidlerne dyre, hvorved Kullene saavelsom Arbejdslonnen maae stige. Dette er Aarsagen hvorfor

Normændene i Henseende til deres Jern ikke kan holde Priis med de Svenske og Russerne. Disse levere deres Jern for meget billigere Priser og udelukke derved Normændene ganske fra udenrigs Jernhandel. Den norske Jernhandel indskrænker sig blot til de danske Provindsfer.

Disse ere Norges forskiellige Produkter, der holde Landet i Velstand, formere dets Folkemængde og sætte dets Handel med andre Nationer i Overvægt. Jeg ønskede, at jeg kunde sige det samme om de forskiellige Grene af Kjøbstædshaandteringen; men disse synes at være i mindre Flor. Haandværkerne arbeide kun middelmaadig og, som man siger, dyrt, og jeg har selv seet, at man ikke allene har ladet Stole og andre Møbler, men endog Skoe, komme fra Danzig, Lybek og andre udenrigs Stæder. Hertil kommer endnu at Landmanden kjober meget lidet Haandværksarbeide i Stæderne. Deels ere de langt fra Stæderne, deels ere de rede Penge sieldne blant dem, hvorved den norske Bonde bringes til at gjøre alting selv. Han er derfor ikke allene Landmand og Fisker, men driver tillige alle muelige Haandværker. Det er vel sandt, at han ikke bringer det vidt i noget deraf, men han behjælper sig dog med det Forsærdigede, og svækker derved Haandværkernes Uffætning og Flor i Kjøbstæderne.

Manufaktur og Fabriker har Norge næsten aldeles ikke, naar vi undtage de kongelige Glashtytter og nogle Sukkerrafinaderier. Der ere maaskee ogsaa saa andre Lande, der mindre skikke sig til Manufaktur. Folkemæng-

Den er ikke stor, og meget adspredt, hvorfor ogsaa Uffætningen i Landet, der dog først skal bringe Fabrikerne i Flor, kun er ringe. Inde i Landet ere Levnetsmidlernes Priis høi, og paa Kysten er Arbeidslønnen kostbar, da enhver er i Stand til at fortiene sit Levebrød ved at fiske. De forfærdigede Vare maae derfor altid blive dyrere og Manufakturerne lide derunder. Paa denne Mangel af Manufaktur grunder sig ogsaa den heele norske Handel. Den bestaaer blot i Udførsel af de raae Landets Produkter og Indførsel af de fremmede Manufaktur- og andre nødvendige Vare. Det er en Lykke for Norge, at dets Produkter ere saa betydelige og give dets Handel en saa anseelig Overvægt. Men selv denne Udførsel er ikke saa fordeelsagtig for Norge, som den kunde være. Det deeler endnu bestandig Gevinsten med Holland, Engelland og andre Lande. Kun en Deel af dets Produkter udføres for dets eane Kjøbmænds Regning, og den største Deel for Fremmedes Regning. De komme aarlig især i Freds-Tider, naar Fragterne ere lave, med deres svære Skibe i alle norske Havne og afhente deres Produkter, og bringe dem ikke allene til deres egne Lande, men ogsaa, især Fiskene, til det middellandske Hav. Norge taber derved ikke allene Fordeelen af Handelen med fremmede Lande, men ogsaa af Transporten, hvorved den norske Skibsfart i de sidste Tider meget har taget af. Udførselen bestaaer altsaa i Produkterne af deres Skove, Fiskerier og Biergværker, Indførselen i Korn og Manufakturvare.

Indvaanerne i Norge høre endnu til de saa lykkelige i Europa. Uffondrede fra de øvrige Lande ved uigiennemtrængelige Klipper og Fielde, leve de i en glad Eensomhed, fiern fra de nyere Tiders Udsvevelser og Laster. De have derfor ogsaa endnu de gammeldags Dyder, Redelighed, Giestfriebed, Tapperhed og Maadelighed, og den sig derpaa grundende Legems Styrke og Sinds Munterhed. Hertil kommer endnu Følelsen af Menneskets Værd, endogsaa hos den Ringeste, eller en vis ædel Stolthed, som har sin Oprindelse af Stændernes større Liighed, og den ubegrændsede Frihed. Disse gjøre dem beqvemme til store Handlinger, og gjøre dem til troe og værdige Undersaatter af deres Konge. Det besværlige Arbeide med Fiskerie, Skibsfart, Jagt; Reiser paa de øde Klipper og ubanede Bierge hårde deres Legemer fra Ungdommen af, gjøre dem stærke og varige og sætte dem i Stand til at udholde i Tiden alle muelige Strabaser.

Den egentlige norske Adels er meget svag. Af den gamle ere meget faa og maaskee slet ingen tilovers, og den nye er heller ikke talrig. De har i heele Landet kun to Grevskaber, nemlig Laurvig og Jarlsberg. Men af fremmed Adels har derimod nogle, dog ikke ret mange, Familier nedfadt sig i Landet, der ere komne til Norge, deels som kongelige Betiente, deels med Armeen. Den gandske Mangel paa egentlig adelige Godser hindrer ogsaa deres Formeereelse, og at de ret kan sætte sig fast der. Denne ringe Mængde af Adelen foraarsager en Om-

gang, en Blanding af andre Stænder, der frembringer større Liighed.

Borgerstanden er vigtig og anseelig. Understøttet af Landets store og vigtige Produkter fører den en udbredt udenrigs Handel, der ikke allene er fordeelig, men ogsaa sikker. De norske Kiebmændshuse ere derfor vigtige, og have tillige en uadskænket Kredit, da de aldrig pleie at misbruge samme. Imidlertid kunde maaskee Stændernes Mængde formeeres og især Borgerstandens ringere Klassers, nemlig Haandværkernes Velstand forbedres. Deres forsørdigede Vare synes overhoved at være af ringere Godhed, hvilket forleder Judvaanerne til at lade disse komme udenlands fra.

Bondestanden, fuldkommen fri, uden Livsegenkab og Hoverie, er maaskee ved ringe Formue og maadelig Levemaade den lykkeligste af alle. Dyd, Tilfredshed og stille Munterhed herske under deres Tag, og Sundhed og Styrke ere deres bestandige Arvegods. De eie for største Deel deres Gaard, hvilken de med Glæde, maaskee besværlig nok, opagte, da den skaffer dem Underholdning. Deres Afgifter ere maadelige, og ringe i Proportion mod andre Lande, falde dem ikke besværlige og trykke dem ikke. De have tillige fra gammel Tid indført en Ret iblant sig, for at forstærke deres Børn og Efterkommere bestandig Besiddelse af deres Gaard. Dette er den saa kaldte Odelsret, hvilken ogsaa bestandig er beholdt, dog under visse Judskrænkelse. Men denne Odelsret bestaaer deri, at en-

enhver, der kan bevise at han nedstammer i lige nedstigende Linie fra et Gudses Eier, kan giere Fordring derpaa, og tage det i Besiddelse, naar han giver den fremmede Besidder Kiøbesummen tilbage. Men han maae dog hvert tiende Aar erklære paa Tinge, at det blot er Mangel paa Penge, der hindrer ham at indløse Gaarden, men at han forbeholder sig sin Ret dertil. Men denne Ret forhindrer deels Bøndergaardenes Forbedring, deels indvikler det Besidderne i mange Processer og Vanskeligheder; hvorfor ogsaa denne Odelsret ved en kongelig allernaadigst Forordning er indskrænket til 20 Aar. Bliver Gaarden ikke indløst i denne Tid, saa er den forfalden, og bliver Besidderens fuldkomne Eiendom.

Enhver Bønde inde i Landet er tillige Soldat og den paa Kunstene Matros. Ikke lettelig skal man finde et Bøndehuus, hvor der ikke hænge forski. llige Geværer for ham og hans Børn. De gevorbene Regimenter ere kun faa; men de høre med til Landmilizen, der udgier Landets egentlige Styrke. De tiende deres ubanede Bierge, de ere ved Jagten vante til at skyde, ved Meisomhed vante til Strabazet, og tilstrækkelige nok til at forsvare deres Land og afholde ethvert fiendtligt Anfald. Norge vil vel aldrig være i Stand til at giere vigtige udenlandske Erobring- ger. Dets Folkemængde er ikke stor nok; men efter sin Beliggenhed vil det let kunne forsvare sig selv.

Videnskabernes Tilstand er bedre end man skulde formode i et Land, hvor det sættes saa meget paa Hiølpemidler. Uden Akade-

mie, uden egentlig Bibliothek, endog næsten uden Boglade, tillader Kostbarheden af at opholde sig i Kiøbenhavn kun. Faa, at opofre sig Videnskaberne, eller at nyde en akademisk Opdragelse; men disse Faa pleie at udmærke sig ved Frihed i at tænke.

Den 7 Junii imod Aften begyndte Reisen fra Kiøbenhavn til Helsingøer 5 Mile.

Det var nu fuld Sommer. Frugttræerne begyndte allerede at aflaste deres hvide Blomsterblade og sætte an til Frugter; ja selv Rønnebærtræet, der slutter den store Trop, eller sidst blomstrer blant alle Frugttræer, begyndte alt at antage den sørgelige Gestalt, det pleier at have efter Blomstringen, indtil dets røde Bær om Høsten igien giver det nogen Anseelse. Fuglene hoppede i Buskene, og heele Naturen var nu fuld af Liv og Virksomhed.

Løt uden for Staden stod nu Leiren hvor 13 til 14000 Mand, deels Kavallerie, deels Infanterie, kamperte. Den Mængde af Mennesker, saavel Indenlandske som Fremmede, som Nysgierrighed og det smukke Veir lokkede ud i Leiren, var overmaade stort. Altting var i Bevægelse, Veiene vare fulde af Mennesker, og i Portene var en virkelig Trængsel. Pengenes Omlob formeer sig, og en betydelig Deel af de Summer, som en saadan Leir fordrer, løber giennem andre Veie, især ved Alceisen, med Gevinst tilbage i den kongelige Kasse.

Veien fra Kiøbenhavn til paa hiin Side Hirschholm er overmaade god, paa begge Sider indsluttet ved Grøfter. Paa hiin Side Nivaæ

der-

derimod kommer man til Stranden, hvor den uhyre Mængde af Sand, som opkastes af Søen gjør Veien tung og ubehagelig. Egnene og Udsigterne ere fortræffelige. Man kører igiennem et frugtbart, deels vel dyrket, deels med skønne Skove bedækket Land, hvor man her og der har Sundet i Sigte. Sundets og dets Bredders Skønhed, den i Midten deraf liggende De Zveen, hvilken man næsten ganske overseer, og den utallige Mængde Skibe, der bestandig gaae igiennem Sundet, gjøre denne Udsigt til een af de skønneste i heele Europa.

En halv Mil fra Kiøbenhavn seer man i nogen Afstand Hans Excellence Grev von Bernstorfs Slot. Det var ham, der uddeelte de til hans Gods hørende Marke iblant Bønderne, og gav dem Frihed og Eiendom. Man mærker det ogsaa snart paa de bedre Bygninger og den bedre Kultur, som og paa Bøndergaardenes høie Priis, og det Høeles forbedrede Indretning. Hans Minde vil bestandig være helligt i den danske Landhuusholdning.

Lyngbye, en anseelig Landsby, har en fortrinlig behagelig Beliggenhed ved Indgangen af en skøn Lyst Skov og i Nabolaget af en liden fersk Sø. Den er derfor bleven et Sted, hvor de fornemste Familier i Kiøbenhavn opholde sig om Sommeren.

Hirschholm er i og for sig selv kun et ringe Sted, men bliver mærkværdig ved det der liggende kongelige Lyst-Slot. Egnen er vildig, Slotsbygningerne og Haverne ere fortræffelige.
Man

Man seer det kun lidet fra Byen af og allermindst fra Landeveien.

Ved Nivaae saae vi endnu ved Strandsbredden Levningerne af den der anlagte Havn. Det var virkelig en Ulykke for de mange Skibe, der maae ankre paa den aabne Reed ved Helsingør, naar man her havde kunnet tilveiebringe en god Havn. Det vilde forebygge megen Ulykke og mange Skibbrud. Men dette er ikke vel mueligt. Ewen opkaster paa denne Kyst en forfærdelig Mængde Sand, som strax fylder og forstopper Havnen.

Den 8 Junii. Helsingør et maadeligt, men nærfsomt Sted ved Bredden af Sundet, hvor det er smalest, hvorfor ogsaa den ordentlige Overfart til Sverrig er her. Staden er just ikke meget stor, men temmelig vel bygget og har henved 3 til 400 Borgere. Stadens Næring bestaaer fornemmelig i Salget, af hvad den betydelige Mængde Skibe behøve, der gaae igiennem Sundet, og maae ankre her for Toldens Skyld. Skibenes Antal beleber sig 7 til 8000, der alle maae opholde sig her og betale Told efter de Bares Værdie, de har inde. Men det er Skade for Staden, at den ingen ordentlig Havn har, ellers vilde dens Næring af de overvintrende Skibe være meget stor, hvilke nu ere nødte til enten at gaae til Kiøbenhavn eller Norge, da Helsingørs Havn er liden og ikke dyb. Skibe der stikke 8 Fod dybt kan neppe løbe ind, og de større maae blive liggende paa den aabne Reed, hvor de om Vinteren formedelst den stærke Strøm, hestige

heftige Vinde og megen Drivviss ere udsatte for stor Fare. De Konsuler fra forskjellige Nationer, som opholde sig her til de Søfarendes Tjeneste, formeere ligelædes Pengenes Cirkulation og Stadens Ansæelse.

Fra Helsingør til Helsingborg, en lille Miil over Sundet. Vi maatte formedelst Modvind roe over, men naaede dog den svenske Kyst i een Time.

Det er besynderligt, at denne Overfart ikke har nogen ordentlig og bestemt Tært, hvorved de Reisende, der endelig skal over, altid maae betale umaadelig. Vel er det sandt, at de virkelig have en Tært, men den er fra 1685, og nu meget for gammel og lav til, at Skibsfolkene skulde kunne gaae over for de deri fastsatte Priser. De rette sig heller ikke derefter, men enhver Overfart bestinges som man best kan blive eenig med dem; og da de udgiøre et indbyrdes Selskab, saa har den Reisende intet Valg, men maae give dem, hvad de forlange, hvis han ikke vil klage dem an.

Kronborg ligger paa den yderste Spidse af Landet, og har fra denne Side en god Ansæelse. Slottet er vel ikke stort, men dets Beslignhed og Fæstningsværkerne giøre det betydeligt, især giøre de mange Vandbatterier det oversmaade vigtigt. Man skulde imidlertid dog neppe ansee det for det, som det virkelig er, nemlig Nøglen til Østersøen.

Udsigten til Sundet er særdeles skøn. Paa den eene Side Helsingør, med en Række skionne, ved Vandet liggende Bygninger, og det derved liggende Kronborg, paa den anden Side

Hels

Helsingborg, med den heele svenske Kyst. Her til kommer endnu den i Midten af Sundet liggende De Sneen og den overordentlige Mængde frem og tilbage seilende Skibe. Ofte seer man hundrede og flere, der med deres udspendte fulde Seil give et herligt Syn.

Paa den svenske Kyst er ganske lavt Vand, saa at man kun med Vaade kan lande til Helsingborg. Skibene maae derfor holde sig til den danske Kyst, hvilket forsikrer Dannemark bestandig Herredømmet over Sundet.

Helsingborg, en uanseelig Stad, ligger ved Strandbredden lige over for Helsingør. Bag Staden hæver Landet sig til en anseelig Høide, og ligesom indslutter Staden, som, skient det kun er liden og uanseelig, dog giver et temmelig smukt Syn, da den ligger udbredt ved Foden af Bierget. Høien selv bestaaer af en løs, graa, skifrig Sandsteen, der bryder i tynde Lag over hinanden. Paa Spidsen deraf er et gammelt firkantet, høit, af Mursteen bygget Taarn, der nu blot tiener Raager til Bolig. Paa den Side mod Staden er en slet Trætrappe anbragt, hvorpaa man stiger op med Møie for at nyde det herlige Udsigt over Sundet og over de siellandske Kyster.

Helsingborgs Haandtering er nu meget ringe og bestaaer fornemmelig i Dyrekningen af de om Staden liggende Marke, og, som det synes, i nogen Snighandel med Helsingør. De have ellers slet ingen Handel, da de ingen Havn har, og formedelst det lave Vand ikke kan have nogen.

Den nye svenske national Dragt var her og der indført. Den er, som bekendt, den brugelige norske Bondedragt, kun oppudset med Fier og Baand og bestaaer i en kort Trøje med fremstaaende Sømme, et bredt Skjert om Livet, en lang Kappe og en rund Hat med Fiere. Vi saae i Dag forskiellige, saavel Unge som Gamle, gaae til Kirke i denne Dragt, der forekom os mere fremmed og besynderlig, end virkelig skien. Betragte vi den ogsaa fra den oekonomiske Side, saa torde Fordeelen maaskee være ringere, end man gemeenlig troer. Klædningen er i og for sig selv kostbarere, udfordrer mere Klæde og især forarsage Fierene og de Silkebaand, som alle ere udenlandske og tillige lidet varige, betydelige Omkostninger. Men denne Dragts største Fordeel skal bestaae i Bestandigheden, da man ikke har nødig, deels at anskaffe sig flere Klæder, deels at lade sine Klæder forandre efter anden Mode. Ved Hoffet, hvor tillige kun een Farve er indført, kan det maaskee i eet eller andet besynderlig Tilfælde have nogen Nytte. Der ere desuagtet vel saa af Sverrigs Indvaanere der for Modens Skyld har opslidt deres Klæder, og de Rige, der har Penge tilovers, vil og maae rive sig løs derfra. De vil altid finde Leilighed at anbringe nogle Forandringer, enten i Figurer, eller især i Klædningens Kostbarhed, som de Fattige ikke ere i Stand til at giere efter. Hertil kommer endnu den skeete hastige Forandring, hvorved mange Klæder, skient det er Indvaanerne tilladt at bære dem, ere blevne Marskandiserne til Deel, og den Uvisshed, hvor mange

Tids-

Tidsaldere denne Dragt vil holde sig. Et vittigt Indfald er maaskee i Fremtiden i Stand til at bringe den igien af Moden. I Henseende til Fabrikerne vil denne Dragt kun have liden Indsyndelse. Det kan være dem ligegyldigt, i hvad Form deres Klædesorter bæres; den Klædning, der kræver den største Mængde Klæde, er for dem den beste.

De to nye anlagte Bygninger til de kongelige Brændeviinsbrænderier ere store, og give Staden megen Anseelse. Den eene tiener til Kornmagazin, men den anden til egentlig Brænderie. Forbudet mod Brændeviinsdrik er, som bekiendt, gandske ophævet; men Brænderierne derimod giorte til en besynderlig indskrænket Handel for Kronen, der har anlagt et saadant Brænderie i den betydeligste Stad i enhver Provinds. De have den Fordeel, at de, da de brænde en stor Mængde Brændeviin, ogsaa kan giøre deres Indretning fordeeltigere, og faae meere Brændeviin af en lige Mængde Korn, og især at de indbringe Kronen meget anseelige Revenuer. De ere nu alle bortforpagtede, og Forpagterne maae levere Indvaanerne Brændevinet for bestemte Priser og af bestemt Godhed; men man troede, at de ikke vilde kunne bestaae derved. Regningaen var vel rigtig paa Papiret efter det første Mars Indkomster; men man havde ikke bragt i Regning at Kornpriserne ved den megen Brændeviinsbrænding selv nødvendig maatte stige, hvilket i Besynderlighed gielder om Hveden, der i nogle svenske Provinds er blevet omtrent 50 Procent dyrere. Hertil kommer endnu at Brændeviins-

viinsdrik ikke mere er saa stærk som det første Aar, da dette endnu var noget nyt, og mange havde sparet sine Penge dertil. Omkostningerne paa Bygningen og Transporten udgøre noget betydeligt, det ikke kan finde Sted ved Privatbrænderier, hvor Enhver brænder i sit Huus af sit og sin Naboes Korn.

Stuerne vare i Dag, da det var en Heitidsdag, bestrøede med frisk skaaret Enebærriis. Det giver en, mens det er frisk, behageligt Lugt, og selv den grønne Farve seer skien ud paa Gulvet. Her havde man dog den Skik, at man først strøede Sand og paa denne siden Enebærriis, da man derimod i de høiere op liggende svenske Provindser blot pleier at bruge Granqviste.

De ved Stranden liggende smaa Haver havde man indhegnet ved paa hinanden lagt Tang. Det er vel sandt, at en saadan Indhegning v. er ikke længe; men den koster intet, er let giort, og tjener siden til Gjødning for Haverne selv.

Byg havde man saaet her og der paa Kjøbstadens Marker, ved hvilket jeg blev en Sygdom vaer, der før ikke er forekommet mig. Hele Planten nemlig stod gandske sund; men den øverste Spids af Arene var gulagtig vissen, gandske uddød og ligesom sammendreiet. Det var et Slags Brand, der som mig syntes, kom af Insekter, skjønt jeg ikke var i Stand til at opdage nogen dert.

Fra Helsingborg til Flemminge i Miil er Beien god, Egnen jevn og en Slette, og syntes at bestaae af et stærk med Sand blandet Leer. Agerdyrkningen syntes her kun middelmaadig, uden Afdeling, uden Indhegning, og hele Stykker laae

endnu gandske øde, besatte med smaa Tuer. Man vilde vel forsikre mig, at man i denne Egn besteder sig til otte Fold, hvilket dog ikke syntes mig rimeligt efter Markernes slette Udseende.

Fra Flemminge til Engelholm, $1\frac{1}{2}$ Mil, traf vi paa nogle smaa Egeskove. Træerne vare kun lave, maadelige, med krumme og knortede Stammer.

Engelholm, et uanseeligt Sted ved Bredden af en liden Strøm. Staden er kun meget liden, bestaaer af en eeneste Gade, der dog er temmelig breed og har god Anseelse, da den gandske nylig er bygget igien siden den brændte af.

Egnen om Engelholm lider meget af Flyvesand. Denne bedækker ofte hele Marker. Man havde alt længe siden begyndt at plante Elymus arenarius, for at dæmpe den og hindre dens Flyven, og som det syntes, ogsaa med nogen Nytte. Paa mange Steder var imidlertid Sanden endnu ubedækket og fri, og syntes endnu at flyve.

Den ved Staden flydende Elv er vel kun liden, men har dog mange Fiske og har især et got Laxfiske.

Fra Engelholm til Margrethetorp, $1\frac{1}{4}$ Mil til Karup, 1 Mil, var Veien temmelig god, dog paa hiin Side Margrethetorp begyndte den igien at blive bierget, og var besat med Bøgeskove.

Imellem Margrethetorp og Karup kommer man over den hallandske Grændse. Det første Syn af Halland er overmaade slet. Landet aabner sig til en vidtøst, uoverseelig Slette, hvis Lige i Sørthed og Ufrugtbarhed Forfatteren aldrig har seet. Alt er øde og tomt, kun bevoxet med tør og ubehagelig Lyng og bedækket med en utallig Mængde smaa og store Stene.

Træer

Træer havde man paa de fleste Steder plantet ved Veien, i Skaane i Besynderlighed Pile, i Halland for største Delen Birke. Her havde man omgivet dem med et langt cirkelformigt Gierde, som man har opført af løse paa hinanden lagte Stene, for at skaffe dem i Begyndelsen nogen Væe og Sikkerhed. Disse smaa Cirkler af Stene give et besynderligt Syn og synes, al Møie uagtet, som de har kostet, dog at være mere skadelige end nyttige; thi de være mangfoldig nedstyrtede, eller dog Stenene indfaldne, og havde gvaalt de plantede Træer. Desuden maa Sneen om Vinteren sænke sig i disse Cirkler, og deels bære de unge Træer og forarsage krumme Stammer, deels ogsaa ved den alt for store Fugtighed om Foraaret ved sildige Nattefroster skade dem.

Den 9 Junii. Fra Kerup til Halslöv, $\frac{1}{2}$ Mil, kørte vi ud for at besøge Provst Oboel, og besøge hans Samlinger i Botaniken og Naturhistorien. Han havde været Skibspræst paa en svensk Kinafarer, og er bekendt af sin Reisebeskrivelse og sine Fortienester af Botaniken og Naturhistorien. Han var en Discipel af den store Linne, og havde lært af ham at udfylde det tomme paa en lang Sværelse ved Naturens Betragtning, og tillige at gjøre sig fortient af Videnskaberne.

Velen, skjønt det er en Bivei, er som de fleste svenske Veie, særdeles god, jevn, uden Hulter og let. Dette de svenske Veies Fortrin kommer især af Boguenes Lethed. Naar man vil have gode Veie, maae man nemlig ikke allene see paa Veien selv, men i Besynderlighed paa de Bogne, man vil bruge paa Veien. Bore store tungt be-

pakkede Kareter og Vogne med de høie og smale med Jern beslaaede Hiul skære meget for dybt i, til at nogen Veie skulde være i Stand til at udholde det. I Sverrig derimod har de deres smaa lette Vogne, der bær kun lidet, og Hiulene mestendeels ubeslagne og have brede Felger, saa de løbe let over Veien og næsten intet Spor efterlade sig. Kareter og andet slikt svært Kiøretøi finder man sielden paa denne Veie, og om endog een af disse engang skær noget Spoer, saa jevner den liden Vogn med sine brede Felger det strax igien. I Engelland bestemmer derfor Parlementsakten til Landeveienes Bedligeholdelse Hiulselgenes Brede efter Vognens eller Køffets forskjellige Længde, hvilket er uomgængelig nødvendigt til deres Bedligeholdelse.

Denne Egn af Halland er overmaade behagelig, frugtbar med iblandede smaa Skove af Ege, Birker, Poppelers og andre Lovtræer. Dyrkingen syntes ogsaa temmelig god, dog mestendeels uden Afdeling og Indhegning.

Gierder havde man her og der begyndt at indføre, dog kun sielden. Steengierderne ere vel de nyttigste i en Egn, der som denne er fuld af Stene; thi Jorddigerne af Grønsvær og Jord falde snart ned, især hvor Jorden er sandig. Trægierderne ere endnu stedse de hyppigste, og bestaae deels af paa hinanden lagte Grene, deels af to ved hinanden i Jorden stukne Stænger, imellem hvilke man lægger hugget Træ. Levende Gierder, de Piønnefte af alle, har jeg slet ikke foresundet i denne Egn.

Vi havde den Misforntæelse ikke at træffe Herr Provsten hjemme, og vare nødte til næsten at
fiere

Køre tilbage ad samme Vei og videre til Laholm
1½ Mil.

Den skønne Egn, vi havde havt omkring
Karup og Zalsløv, hørte snart op igien, og jo nær-
mere vi kom Laholm, jo flattere, mere sandet og
Lyngebegroet var den.

Laholm, et lidet Sted, ligger ved Breddene
af den lille Labe-Elv, omtrent tre Fierdingvei før end
den falder i Søen. Staden er maadelig slet byg-
get, og de fleste Huse ere tækkede med Straae;
Torvet derimod er stort, rummeligt og meget ansee-
ligere, end det synes nødvendigt efter Stadens
Størrelse. Dens Haandtering bestaaer fornemmelig
i Stadsmarkenes Dyrkning og Detailhandelen med
de omliggende Landmænd, da Floden er for udyb
til at Skibe, endog kun af maadelig Størrelse,
skulde kunne komme op til Staden. Laxfiskeriet i
Strømmen er af Bigtighed, og man holder den
her faldende Lax for den bedste i Sverrig. Elven
ved Staden er udyb, fuld af Skær og gjør et ansee-
ligt Fald, hvorved Laxen tillofkes i temmelig Mængde.
Dette Laxfiskerie tillige med den her liggende Bænd-
mølle er bortforpagtet for 750 Daler Solvmynt.

Fra Laholm til Salmstad, 2½ Mil, beholdt
Egnen meestendeels samme Udseende, kun nær-
sten endnu mere sandig, størstedelen ubeboet, be-
dækket med Lynge. I nogen Afstand paa venstre
Haand kunde vi see Havbredden.

Vi saae en Fiskeheire flyve med en Fisk i sine
Kleer fra Havet til den fjerne Skov. Det er be-
synderligt, at en Fugl, der lever af Fiske, bygger
sin Rede i en saadan Afstand fra Søen. En saa
lang Flugt med sit Bytte maae nødvendig falde den
besværlig.

Jordegodserne i de skaanske og hallandske Egne ere de anseeligste og bedste i hele Sverrig, da de dertil hørende Marker tildeels ere frugtbarst. De pleie især at lægge mange Ørne til, der sedes og siden sælges i Stockholm og andre Stæder i de høiere og liggende Egne. Grev Hamilton havde for kort Tid, som man sagde, begyndt at indrette et Hollænderie efter holstenske Maade paa sine Godser; men han skal ikke have fundet sin Fordeel herved, og igien have ladet det høre op.

Bøndernes Tilstand i Sverrig er kun meget maadelig. De ere vel ikke Livegne, men Landet tilhører gandske Adelen og Kronen. Kronbønderne leve endda taaleligst, da deres Afgifter vel ere meget høie, men de dog intet Hoverie giøre. De maae tillige holde Soldaterne og Matroserne. Næmlig 10 til 12 af dem maae give en Mand, de ved Kysterne til Flaaden, og de høiere oppe i Landet til Armeen. I Fredstider er han hjemme hos dem, behøer et lidet Huus i Nabolauget, gaaer Bønderne tilhaande i deres Arbeide, og derimod har sin Underholdning af dem. I Krigstider derimod, eller naar han ellers indkommanderes, næmlig Soldaten til Mynstring, Matrosen til Skibbygning, maae de levere ham fuldkommen udrustet, men da underholder Krigskassen ham. Bliwer han skudt, døer, eller bliwer uduelig, maae de strax levere en anden igien. En militær Indretning, der er giort af Carl den Tolvte.

Adelens Bønder har det for største Delen værre. Godseierne kan uden synderlig Marsag kaste dem fra Gaarden, og enten besætte den med en anden, eller slaae den til Hovedgaarden. De maae tillige giøre

giøre ubestemt Hoverie, med Arbeide, Kiersejer og alt, hvortil Godseieren vil bruge dem. Bonden kan vel ogsaa forlade sin Gaard, men saa maae han opsigge den 5 Fierdingaar forud og levere den i fuldkommen Stand, hvorved Herremanden veed saavel at giøre Regningen, at han i det mindste maae gaae fra Gaarden som Ligger.

Uldene Tøier af alle Sorter forfærdiges her i Mængde. I ethvert Bondehuus finder man en Bøv. Tøierne ere gode, stærke, varme og ikke Dyre.

Vort Kiserøi var just ikke det skønneste; men vi sad dog ganske magelig og kom hastig afsted. Det bestod nemlig af en lille Bogn af Træ med 4 Hiul, paa hvilken vor Kuffert og fori en Agestoel kunde staae. Agestolen gik paa hver Side omtrent en Haandbreed ud over Rægterne, saa at, endskjønt Bognen var meget smal, kunde dog 2 Personer meget magelig sidde ved Siden af hinanden.

Den 10 Junii. Salmstad, et maadeligt Sted, Hovedstaden i Halland, og Sædet for Regjeringens Landshøveding, ligger ikke langt fra Udløbet af den lille Nissa-Flod. Staden er ikke meget stor og kun slet beboet, men har et anseeligt Torv. Ved Strandsiden ligger Slottet, og strax derved de kongelige Brændeviinsbrænderier, som give Staden nogen Anseelse fra denne Side. Stadens Haandtering synes at have taget af, og nu at være ringe, skjønt den forsyner en Deel af Provindsen med udenrigs Vare, da den har den Bequemmelighed, at maadelige, skjønt ikke store Skibe, kan løbe lige ind til Staden.

Vi havde den Fornøielse at lære at kende Herr Doctor Montin, Provincialmedikus i Halland. Han er en Discipel af salig Linne og en fortrolig Ven af Lofling, Goffelqvist, Osbeck og andre berømte Svenske, der rigelig har meddeelt ham af den udenlandske Floras Skatte. Han har en riig Planzesamling, og har gjort sig berømmelig bekendt ved adskillige botaniske Bemærkninger. Vi saae hos ham mange nye Slægter og Urter i det Botaniske.

Fra Salmitad til Quibille, $1\frac{1}{4}$ Mil, til Slynge, $1\frac{1}{4}$ Mil.

Egnen er meget behageligere, med nogle iblandede smaa Skove af Ege, Bøge, Birke og Poppler. Her og der finder man endnu stedse noget Lyng og nogle smaa Klipper.

Huusbygningen var her allerede fuldkommen indrettet efter de nordlige Egenes Maade. Husene bestod nemlig af blotte paa hinanden lagte Dielker, hvis Mellemrum var udstoppet med Moss. Taget var skraat, og i Taget vare Vinduer anbragte. Disse Tagvinduer have maaskee nogen Fordeel i Henseende til Varmen, men de gjøre Stuerne mørke og forhindre al Udsigt.

Fra Slynge til Salkenberg, $1\frac{1}{2}$ Mil, er Egnen i Begyndelsen meget skien, med lutter smaa Skove af forskiellige Bøotræer; endelig bliver den usrugtbare, mere sandig, ja vi saae heel af Søen oplastede Sandbierge. De ere et Verk af længe siden forløbne Tider, og ligge endnu ligesaa usrugtbare, som da de først bleve oplastede af Søen.

Let ved Staden kommer man paa en skien Steenbroe over Strømmen, der fører Navn af Staden. I Strømmen selv er et anseeligt Laxfiske-

fiske-

fiskerie, hvor den meste Lax i hele Provindsen fanges. Strømmen er meget breed, og har, ikke langt fra Søen, store grunde Steder, fulde af Skær, over hvilke Vandet styrter med en stærk Lyd. Det er formodentlig disse Fald og denne Lummel, der lokker Laxen i Mængde derhen. Lige over Strømmen havde man sat et Trægitterværk, hvorved Laxen kan standses og siden optrækkes med Garn. Dette Laxfiskerie betaler 50 Species Daler Forpagtning til Regieringen.

Strax uden for Staden Falkenberg ligger et lille Teglblænderie, som efter udvortes Anseelse kun er i flette Omstændigheder. Man sagde, at det fattedes Eieren paa Forskud til Værkets ordentlige Drift.

Falkenberg, et lidet uanseeligt Sted med Træbuse og Straatag, ligger ikke langt fra Strømmens Udlob i Søen. Staden synes kun at være slet og Næringen ringe. Den bestaaer blot i Dyrtningen af de omliggende Marker, især da ingen Skibe af nogen Størrelse kan komme op til Staden.

Om Afstanden fra Falkenberg til Morup, $1\frac{3}{4}$ Mil.

Indretningen for Reisende i denne Egn er meget ubehagelig, da vi allevegne maatte vente paa Heste. I Kiebstæderne maatte Borgerne, og i Landsbyerne maatte Bønderne befordre de Reisende, og Bønderne boede ofte langt borte. For end disse blive tilfagte, førend de faae hentet deres Heste, der maaskee gaae paa langtfraliggende Steder i Marken, forløber Tiden, og man maae ofte bie længe. Efter Forordningen skulde vel de Reisende beforders inden en Times Forløb, og paa hver

hver Station ligger en Protokol, hvori hver Rejsende indtegner sit Navn og hvorlænge han er bleven opholdt. Men dette hjælper kun lidet. Bortset selv ere ikke i Stand til at skaffe Heste til den bestemte Tid, om de end nok saa gierne vilde, og der ere saa mange Protokoller og saa ulæselig skrevne, saa jeg tvivler, om de nogensinde blive læste. De fleste Rejsende pleie derfor at forudskikke et ridende Bud, der paa hver Station tilsiger, at man skal holde Heste i Beredskab. Men dette kunde vi ikke, da vi ikke vidste, hvor vi maaskee maatte finde Leilighed til at opholde os i længere eller kortere Tid. Hestene ere tillige smaa, svage, slet foerede, uden Anseelse og Kræfter. Stationerne ere ikke langt fra hinanden, og man har, i det mindste den Bequemmelighed, at Postkarlene ikke gaae ind hver halve Miil, og lade de Rejsende holde i Regn og Wind udenfor Bertshusene.

Paa den anden Side Salkenberg begynder igien den sorte, ufrugtbare Hede, dog med her og der iblandede smaa bebyggede Pladser.

Den 11 Junii. Fra Morup til Warberg, 1½ Miil, gaaer Veien over en meget ufrugtbar, skaldet og med Lyng bedækket Egn. I en ringe Afstand paa venstre Haand havde vi Søen, og jo mere vi nærmede os Warberg, jo flattere og klippefuldere bleve Egnene. Kornavlén er kun ringe, og de forsynes tildeels med Korn fra de nedsfor liggende skaanske Provindsfer.

For Penge er man endnu stedse meget forlegen. Der er vel mere Mynt i Omløb end da jeg var i Sverrig 1764; dog er den endnu langt fra ikke tilstrækkelig til Indvaanernes Bequemmelighed.

lighed. De for kort siden myntede Solvpenge seer man allerede meget sjelden, og man maae endnu bestandig regne sine Udgifter sammen til det udgjør Summen af en svensk Bankoseddell. At faae i Mynt byttet en Bankoseddell af 2 Daler Solvmynt, omtrent halvtredie Mark i vore Penge, er noget uhort, og saa meget kan man neppe bringe tilveie paa et Sted. I de sidste Tider har man vel indført nye Sedler, der ere større og lyde paa Species, men som ingen Indflydelse har i Henseende til den klingende Mynt, men tværtimod kun forstørre Sedlernes Mængde.

Markene ere næsten gandske uafdeelte, uden Gierder, dog finder man her og der nogle Gierder af blotte, løse og paa hinanden lagte Stene, som ved den ringeste Berørelse falde ned. De vaere vel ikke længe, men de har den Fordeel, at Dvæget, formedelst de nedfaldende Stene, ikke lettelig gaaer derover.

Warberg, et maadeligt Sted ved en liden Bugt i Nordsøen. Staden er vel ikke stor, men synes dog at være temmelig nærsom og at have nogen udenrigs Handel, især med Fisk, da der ligge en Mængde til Handel bestemte Pakhuse ved Havnen. De have den Fordeel, at have en bedre Havn end de andre Kiebstæder i denne Egn, hvilket er til Sikkerhed for deres Handel. Husene ere af Træ, dog med Tagstene. Strax uden for Staden paa en lille Høi ved Mundingen af Bugten ligger Slottet, der har Bold og Grave om sig, og er en Art af Fæstning, der dog ikke synes at være vigtig.

Egnen om Warberg, derimod er overmaade stet, klippesuld, skaldet, blot bedækket med Lyng og Snebærbuske.

Fra Warberg til Bakka, 2 Mile, til Aasa $1\frac{1}{2}$ Mil, gaaer Veien bestandig imellem Klipper i nogen Afstand fra Søen. Egnen er klippesuld, ufrugtbar, dog ere Fordybningerne eller de smaa Dale imellem Klipperne temmelig frugtbare, og have i Besynderlighed gode Græsgange. Klipperne bestaae af den almindelige graae Steen med iblandede og giennemløbende graae Dvartsaarer. De udgiøre her ikke hele Strøg og Fielde, men ere skilte fra hinanden, ligesom her og der henstrøede Stykker, der ikke have noget vist Strøg, og for største Delen ligge i Figur af et Amphitheater. Imellem dem ligge de smaa Dale eller Fordybninger, der bestaae af et godt frugtbart Leer, der er mere eller mindre blandet med Sand. Det har al Anseelse, at disse skaldede Klipper have i fordum Tid været bedækkede med Vand, og først efter en lang Række af Aar have begyndt at hæve deres nøgne Spidser over Vandet. De vise ogsaa endnu tydelige Spoer af Bølgernes Magt, der forhen bedækkede dem. De ere skalle til begge Sider, ujevne, alle Stykker affaldne, fulde af Sprækker og Kløfter, og har noiagtig samme Anseelse som de Klipper, der endnu ere bedækkede med Vand. De smaa Dale udgiorde den Tid Havbugterne, hvori efterhaanden Havets Slim og Ureenlighed satte sig, til de naaede den Høide, at Vandet ikke mere kunde bedække dem. Jorden i Dalene ligger derfor ogsaa gandske jevn, med nogen Skraahed mod Søen, og bestaaer af Leer og Sand, hvilke begge have

have sin Oprindelse af Søen. Abningerne og Jordbningerne imellem Klipperne synes fordm at have været Strømme i Søen, der har havt forskellige Løb, hvor ogsaa Strømmene tildeels endnu gaae, deels gandske ere udtørrede. Her og der finder man store og fiendelige Revner i Klipperne; men som igien ere vorede til, og nu kun vise Arret hvor de har været. Hvordan disse ere fremkomne, veed jeg ikke. Jordskielv kan vel ikke have gjort det. I et Land, hvor der er saa lidet af Svool, kan vel neppe egne Jordskielv, om man maae kalde dem saa, finde Sted. De kan vel føle Stedet af andre Landes Jordskielv; men neppe vil disse være i Stand til at sprengte slige Klipper. Maa skee Kuldens og Hedens Afverling torde her have havt nogen Indflydelse.

Fra Nasa til Kongsbakka, $1\frac{1}{2}$ Mil, beholdt Egnen samme Udseende. Vi kørte bestandig imellem frugtbare Dale, som paa alle Sider vare indsluttede af vilde, faldede, blot med Lyng og Enebærbuske bedækkede Klipper.

Kongsbakka ligger paa en lille Slette mellem Klipper, ved Bredderne af en lille Flod. Staden er meget liden, og bestaaer kun af nogle faa Træehuse med Steentage. Laxfiskeriet i denne Strøm skal have været betydelig fordm; men har taget meget af ved et Jordfald. Staden ligger vel ikke langt fra Søen, imidlertid kan dog ingen Skibe, men blot smaa Jagter komme op til Staden. Provindsen Hallands Næring er kun ringe, og den er derfor kun lidet befolket. Den bestaaer fornemmelig i Dyrkningen af de smaa mellem Klipperne liggende Dale, hvor de deels avle en Mængde Korn,
 mest

men fornemmelig drive Dværgavl. Her fedes i Særdeleshed mange Dyne, der sælges i Gothenborg og Stokholm. Fiskefangsten, især Laxfangsten, er af nogen Betændighed, og udgjør Stædernes betydeligste Handelsartikler med Provindserne. Af Skov er ingen Overflodighed; Biergværker og Manufakturere fattes gandske. Bønderkonerne forførdige blot nogle Sorter uldene Teier til eget Brug, der see godt ud og holde længe.

Om Aftenen fra Kongsbakka til Kierra, $1\frac{1}{2}$ Mil. Her maatte vi blive Natten over, da Portene i Gothenborg allerede vare lukte.

Den 12 Junii. Fra Kierra til Gothenborg, $1\frac{1}{2}$ Mil, gaaer Veien i en frugtbar Dal mellem Klipper. Jo nærmere man kommer Gothenborg, jo mere tiltager Korelsen, Folkemængden og Bygningernes Mængde. Man mærker snart at man er i Nærheden af en folkerig, nærsom og handlende Stad.

Gothenborg, det betydeligste Sted i Sverrig næst Stokholm, ligger ved en lille Bugt i Nord-søen, hvor den store saa kaldte Gotha-Elv falder i Søen. Staden er vel ikke meget stor, men vel bygget, med mange murede Huse, lige, regelmæssige Gader, der ere beplantede med Træer, giennemskaarne med Kanaler og give Staden et behageligt og næsten hollandsk Udseende. Kanalerne saavel som Strømmen er muret med store Kampesteene og Broerne over Strømmen ere skienne, stærke og hvælvede, byggede af Stene og prydede med Statuer. Stadens Haandtering er meget betydelig, og Stokholm undtagen, har Sverrig ingen nærsommere, rigere og mere vindende Stad, og selv Stokholm er

er maaskee i Henseende til Handelen ringere end Gothenborg.

Staden har den Fordeel, at den ligger ved Nordsøen, saa at Skibene komme strax i det store Verdens Hav, uden at gaae giennem Sunde og betale Told. Her er derfor Sædet for den svenske ostindiske Handel. Herfra afgaae de ostindiske Skibe; her sælges de tilbagebragte Ladninger. Jernhandelen i Gothenborg er betydelig, især paa Engelland, da det vermelandiske Jern, der kommer ned af Gøtha-Elven, her udføres. Fiskehandelen udgør ligeledes en vigtig Artikel for Gothenborg. De svenske Fiskerier, men fornemmelig Sildefangsten, har anseelig tiltaget, og disse Fiske udføres fra Gothenborg til Østersøen. Nylig har man ogsaa oprettet et Kompagnie, for at drive Hvalfiskefangsten ved Grønland. Det har i dette Aar udsendt 5 Skibe, og man tiltroede Kompagniet god Fremgang, hvorpaa jeg dog meget tvivler. Med Brøder har Gothenborg nogen, dog ikke meget betydelig Handel. Staden har vel ingen Skove i Nærheden; men den Bequemmelighed at kunne slaade Stokkene ned ad Gøtha-Elven fra de længst inde i Landet liggende Provindser, og da at kunne skære dem paa nogle henved 3 Mile fra Staden liggende Saugmøller og føre dem ud til Fremmede. Skulde det, som er i Verk, komme i Stand, at Gøtha-Elven blev gjort ganske navigabel og blive foreenet med Wener-Søen, saa vilde dette bidrage meget til Gothenborgs større Opkomst. Salthandelen er ligeledes betydelig, da de forsynne den hele omliggende Egn og Fiskerierne med Salt.

Staden har ikke allene gamle Fæstningsværker, men ogsaa tre Kasterler til dens Forsvar. Stadens Fæstningsværker ere vel ikke meget betydelige, og de smaa Kasterler Kronen og Gotha-Leyon, hvoraf et ligger paa hver Side af Staden, vil ikke sige meget efter den nu brugelige Maade at føre Krig. Elfsborg derimod, som ligger i Midten af Indfarten til Havnen paa en liden Ø eller Klippe, synes at være vigtigere.

Besætningen bestaaer af et Regiment Infanterie og to Kompagnier Artillerie, og bidrager ogsaa noget til Stadens Næring. Her er endelig Landskøbingens Sæde og en Art af Gymnasium, der dog kun lidet besøges.

Stadens Havn eller Gotha-Elven, hvorved Staden ligger, er ikke dyb nok til Skibenes Indløb, men kun smaa Fartøier kan komme til Staden. De øvrige maae blive liggende ved en Forstad, Møsthoget kaldet, der ligger omtrent et Kanonstuds fra Staden; men de meget store, som Kinasarerne, maae løsse ved Elfsborg, og Varene derfra bringes til Staden.

Alting var i disse Dage i Bevægelse i Gothenborg. Der vare nylig hjemkomne 2 Kinasarere, og der var neppe een Familie, som jo havde faaet en Slægt eller Ven hjem. Matroserne saae man allevegne løbe omkring i deres Rankinstrøier, og giøre sig al Umag i saa Uger at faae edelagt, hvad de i to Aar misfommelig havde fortient. De blive i det høieste 6 Maaneder i Land, og førend Halvdelen af denne Tid er forløben, ere de fleste ligesaa fattige som de vare, førend den forrige Reises Tilværelse; ja mange har endog faaet og fortient deres

deres Penge for næste Reise, førend den endnu er begyndt.

Tolden i hele Riget er forpagtet. Et Selskab har den, og for deres Regning indkræves den. Toldbetienternes Mængde har derved formeret sig, og Undersøgelsen paa Toldstederne blevet skarpere.

Mange mærkværdige Bygninger har Gothenborg ikke. Vi besaa Raadhuset og det ostindiske Huus, hvor vi foresandt forskellige Planer af Stæderne og Havnene i Kina, som den værdige Kaptain Ekeberg havde forfærdiget. I Kirken viser man det ostindiske Kompagnies første Stifters eller Direktors Gravminde. Han heed Campbell, og var af en anseelig Skotsk Familie.

Den saa kaldte Vaurhall er en behagelig Have, som ligger tæt uden for Staden, oplyses paa engelsk Maade om Alstenen med Lamper, og tjener Indvaanerne til Spadseregang og Fornøielse.

Manufaktur og Fabriker finder man ikke i Gothenborg, undtagen et Sukkerrafinaderie, der ligger ved den ene Side af Staden, og i Høide overgaaer de andre Huse. Eierne faae deres raa Sukker fra Frankrig og Hamborg, da de selv ingen Handel har paa Vestindien.

Den 13 Junii. Fra Gothenborg til Åhus, $1\frac{3}{4}$ Mil, gaaer Veien igiennem en behagelig Dal ved Gøtha-Elvens Bredder, og paa begge Sider indsluttes med høie og nøgne Klipper. Dalen er frugtbar, bestaaer, som jeg kunde see af nogle opkastede Grave, af et feedt blaåt Leer, som er bedækket med noget sandig Madjord. Græsset stod tykt og godt, og hele Dalen var udlagt til Græsning.

Det uden for Gothenborg ligger en anseelig Række af Huse, der danne en Art af Forstad. Uden for denne ligger paa en lille Klippe et lidet Kastel, Gotha-Leion, der synes at være meget forfalden. Det er ganske cylindriſt med nogle anbragte Skydehuller, men har hverken Størrelse eller Beliggenhed, eller Fasthed, til at være af nogen Vigtighed, eller at bedække Staden.

Noget længere fra Staden kommer man til et Hospital og et Sukkerrafinaderie, hvilke begge have godt Udseende og begge ligge ved Bredderne af Gotha-Elven.

Gotha-Elven er af største Vigtighed for hele Egnen. Man kan næsten seile med Baade derpaa lige til Wetter-Søen, og de svære Vare, især Jern, fra Vermeland, kan beqvemt bringes til Gothenborg uden synderlige Bekostninger, og derfra udføres. Skulde det Forslag komme til Virkelighed at forene Måler-Søen med Wetter-Søen, vilde det anseelig befordre Gothenborgs Opkomst. Da vilde den største Deel af de svenske Vare kunde bringes til Gothenborg, og udfikbes derfra. De vilde derved kunde spare den besværlige Skibsart paa Østersøen, Assurance og Tolden i Sundet. Længe har man allerede tænkt paa denne Forening, ogsaa allerede arbeidet paa at gjøre Gotha-Elven heel igiennem seilbar; men hidindtil ere begge Dels endnu ikke komne i Stand. De derimellem liggende Klipper vil altid gjøre det meget besværligt.

Skove finder man ikke mere i denne hele Egn. De ældre Tider skal alting her have været bedækket med Skov, hvoraf man endnu skal finde hyppige Spor i Jorden; men i de gamle Krige, da Gotha-Elven

Elven endnu udgjorde Grændseffillet mellem begge Rigerne, opholdte sig deels de lette Tropper, deels Røvere i disse Skove, hvorfor de af begge Partier bleve opbrændte og edelagte. Nu faaer de i Gothenborg deres Brænde fra Wermeland.

Bahus, et lidet uanseeligt Sted, ved Foden af et høit Fjeld og en Arm af Getha-Elven. Staden er slet, fattig, og bestaaer blot af Træhuse, der deels har Tøge af Teglstien, deels af Bræder. Uden for Staden, paa en lille Ø eller Klippe, ligger Slottet eller Fæstningen. I fordum Tid kan det vel have været fast, men nu seer det meget forfaldet ud, og det synes næsten som man indsaae, at det ikke var Umagen værd at holde det ved lige. Stadens Haandtering bestaaer blot i Dyrekningen af de imellem Klipperne liggende Dale, af forskiellige her igiennem Reisendes og Slots-Besætningers Fortæring.

Bort Kjøretøi eller vor firehulede Vogn, blev næsten paa hver Station mindre. Paa den sidste, vi fik, havde vi neppe med al Ubequemmelighed Plads. I Bahus endelig forvandlede den sig til en tohulet Karre, hvorpaa vi umulig kunde sidde. Vi saae os derfor nødte til at kjøbe en Vogn af Berten, som man bærede med Navn af Kariol, men i sig selv var ikke meget bedre end en Karre. Fadingen stod uden Kemmer paa Hiulene, og Stængerne vare saa korte, at Hesten neppe havde Plads, hvorfor den nødvendig maatte stede meget. Den var dog stærk, og bragte os næsten uden at forbedres lige til Tronhiem, og vi kunde tillige ansee den som et fortrinligt Middel imod alle hypochondriske Tilfælde.

Fra Bahus til Grede, $1\frac{1}{4}$ Miil, er Egnen overmaade slet, ubehagelig, og bestaaet af lurtte negne og ufrugtbare Fielde, der blot i Fordybningerne ere bedekkede med Lyng. I nogen Afstand fra Beien saae vi her og der Gøtha-Elven.

Ved de saa Huse, vi undervejs antraf, havde de opreist høie lige Stænger af unge Grantræer, i Skikkelse af en Pyramide, hvorpaa de især ophængte deres Erter og Bønner for at tørres, der her meget bruges til Døegfoering.

Fra Grede til Bekke, 1 Miil, til Holmen $1\frac{1}{4}$ Miil, er Egnen klippefuld, i Begyndelsen ubehagelig, ufrugtbar og ubebygget, tilsidst behageligere, bedækket med Skov, vel stedse vild, men dog med herlige Udsigter over Fjeldene og de imellem dem liggende Dale.

Fra Holmen til Nasen, $1\frac{1}{2}$ Miil, begynder de nordiske Egnes Rigdom og Herligheder at vise sig, nemlig Gran-skovene, der bedækkede alle Fjeldene. Deres lige Stamme, deres skionne, friske, skient noget merke Grønhed, og de mange Dviste, især paa de unge Træer, der næsten sidde i Toppen, give dem et fortrinlig godt Udseende, hvortil endnu kommer den behagelige Harpir-Lugt. I Begyndelsen ere de endnu blandede med Birker, Poppler, Eger og andre Løvtræer, men tilsidst giøre disse allene hele uoverseelige Skove.

Huusholdingen med Skovene syntes just ikke at være den sparsomste. Man havde Skov i Overflodighed, og derfor skaante man den ikke heller. I den Egn, Beien gik igiennem, var der neppe et gammelt fuldvokset Træ at see, men det var blot ung Skov, der endnu havde en lang Række Aar
nedig

nedig til sin Bort; imidlertid bleve ogsaa disse meget medtagne. Allevegne stod der hele Stabler af Brænde af disse unge Træer, der en Gang i sin Tid skulde udgjøre Skovene for Efterkommerne. Man seer alt for meget paa den nærværende Fordeel, og trænger maaskee ogsaa mere dertil end at man tilbørlig skulde kunne skaae Skovene. Paa forskjellige Steder vare ogsaa anseelige ganske udhugne Pladser, som Enebærtræet siden indtog, og nogle adspredte Graner vise endnu, at de fordum havde været bedækkede med Grantræer.

Her toge vi Afsked fra Gotha-Elven, som vi saa længe havde fulgt. Den gaaer op til Wennersborg, og længere hen til Biergene.

Fra Nasen til Graahede, $1\frac{1}{2}$ Miil, gaaer Veien bestandig i smaa Dale mellem Klipperne.

Enebærbuske bedækkede de Pladser, hvor man havde udroddet Granerne. Den stod nu i fuld Blomster, og ved den ringeste Berørelse gav den sit Blomsterstøv fra sig som en tyk Damp.

Fra Graahede til Serrestad, $1\frac{1}{2}$ Miil, havde vi endnu den samme Udsigt over de deels med Grantræer bevorede, deels gandske nøgne Klipper. Paa den halve Wei ligger Uddevalla, ved en dybt ind i Landet gaaende Havbugt. Staden er maadelig og bestaaer af Træhuse, der dog har Teglsteenstage. Stadens Næring er ikke meget stor. Den har nogen Træhandel, der dog ikke er betydelig, da de her værende Skove deels ere ganske udhuggede, og levere kun saa og slette Bræder. Fiskeriet er heller ikke af synderlig Bigtighed, skjønt der dog udføres nogle Fiske; hvorimod Staden forsynes den omgivende Egn med udenlandske Vare, især med

Salt til deres Fiskerier. Havnen er ogsaa kun maadelig. Bugten er lang, meget smal og saa udby, at ingen Skibe af nogen Størrelse kan komme op til Staden.

Gierderne i denne hele Egn ere blot af Træe, og bidrage ikke lidet til Skovenes Ødelæggelse. Man tager her til Stavre blot Stammerne af unge Grantræer, der engang skulde blive Skove for Efterlægten, og mellem disse lægge de flevet Træ. Hertil tager man vel det fletteste, man kan finde, men til at brænde vilde det dog altid være godt nok, da det nu tvertimod, naar Gierdet bliver gammelt, bliver liggende paa Jorden og raadner, da ingen vil giøre sig den Umag at bringe det hjem. Paa mange Steder havde man endog til Mellemtag brugt unge Grantræer.

Om Afstanden fra Zerrestad til Ovisstrumbro, 1 $\frac{1}{2}$ Mil.

Den 15 Junii. Denne hele svenske Provindses Næringsdrift er ikke meget betydelig, og derfor er ogsaa Folkemængden kun ringe. Hiin bestaaer blot i Træhugst, eller meget mere i Udbygning af deres Skove, hvoraf Træet føres til Uddevalla og Gothenborg, og de Egne, hvor de allerede er færdige med deres Skove, ere de fattigste og meest ubeboede i den hele Provinds. Agerdyrningen er kun meget ringe, og langt fra ikke tilstrækkelig til Indvaanernes Underholdning; men de forsynes mestendeels fra de nedenfor liggende Provindses, især fra Skaane. Qvægavlen, i de smaa Dale imellem Klipperne er betydeligere, og der drives nogen Handel med Hornqvæg, Giedder og Faar, deels til Fridrikshald, deels til de svenske Kyster.

Kyster. Fiskeriet er heller ikke ubetydeligt og i de sidste Tider meget steget, da især Sildene have søgt denne Kyst af Sverrig fra Strömstad af. Søen gier mange Bugter, og forskjellige Floder falde i Søen, saa at de i de sidste Tider have begyndt ikke allene at forsyne de indre svenske Provindsfer med Lax og Sild, men ogsaa at forsende nogle Skibs- ladninger til Østersøen.

Fra Övistrumbro til Swarteberg, $1\frac{1}{4}$ Miil, til Rabalsee 1 Miil, til Høede $1\frac{1}{4}$ Miil, bestaaer hele Egnen blot af usrugtbare og paa hinanden optaarnede Klipper, som ere bedækkede med Lyng og Enebær- buske. Neppe finder man nogle smaa Fordybninger imellem disse Klipper, hvilke vist ikke fortjene Navn af Dale, hvori vorer noget lidet Græs til Dvæg- foering. Det er en sorgelig, ubehagelig Egn, uden Frugtbarhed og Skov. Paa nogle Steder saae man dog nogle adspredte ringe Grantræer, til Be- viis, at de i forrige Tider har været bedækkede med Skove, men hvilke nu ere gandske udhugne.

Lievning kaldte man her Husenes udvortes Bedækkelse, for at afholde Regn og Snee, og giøre Træet varigere. Den bestod i en stor Bielke, der nederst ved Huset laae to haandbreed fra Bæg- gen, i denne vare Bræder indsatte, som hvilede paa den øverste Spidse af Huset og vare der fastgjorte.

Spiel brugte man allevegne i Bønderhusene. Det bestaaer af et Brædt, hvormed man lukker Skorstenen oven til. Det er fastgjort paa en Stang, der enten gaaer igiennem Taget i Stuen, eller og gaaer ned af Taget ved Deren, og ved hvis Bevægelse man aabner eller lukker Skorstenen. Dette Spiel eller Skorstenens Lukkelse, har den

Fordeel, at det holder Varmen i Værelset, eller hindrer den kolde Lufts Indtrængelse i Værelset giennem Kaminen eller Ovnen. Men det giver ogsaa altid et ubehagelig dampet Værelse, og kan ofte, naar man ikke omgaaes forsigtig nok dermed, og lukker Ovnen, førend Kullene ere udglødede, have meget skadelige Følger. Mange ere herved qualte af Kulddamp.

Rog saae vi opstige paa forskjellige Steder, der kom af Lyngen, som man paa denne Tid afbrænder. Lyngen voxer saa stærk paa disse Klipper og bliver saa haard, at Ovæget ikke er i Stand til at bide det af eller æde det. Den er derfor ganske uduelig, hvorfor den om Foraaret anstikkes i tørt Veir og afbrændes. Efter Afbrændingen voxer igien et fint, tyndt Græs og et svagt Lyng, hvilke begge ere velsmagende for Ovæget, og især for Faarene. Dog maae man ikke troe, at Brændingen gjør Landet frugtbar, da det tvertimod tillige fortærer endeel af de oliede fede Dele; det ødelægger kun Lyngen, saa at lutter nye og unge Skud med nogle smaa Græsarter komme frem og gier tillige Jorden svagere, fattigere, saa at Lyngen ikke kan vore saa stærk i Træe. Lyngbrændingen paa de øde Stæder, som man hverken kan eller vil bebytte, har derfor den Fordeel, der gier den nogenledes nyttig, at man derpaa kan underholde noget Ovæg.

Fra Seede til Schilleve, $1\frac{1}{4}$ Miil, til Wiig, $\frac{1}{2}$ Miil, var Egnen allerede noget behageligere, og her og der besat med Træer.

Giedder havde man i denne Egn allerede i større Mængde. De løbe omkring paa Klipperne med deres Unger, og da der paa de fleste Steder
heller

Keller ingen Skove vare, men blot Enebærbuske og Vaccinia, saa gjorde de ingen Skade.

Den 16 Junii. Fra Wiig til West, 1 Miil, til Godal 1 Miil, til Svinesund 1 Miil. Egnen var her allerede meget mere biergsfuld, og begge sidste Stationer ere i Henseende til den biergsfulde Bei de besværligste, som man treffer paa denne hele Reise giennem Sverrig, i Særdeleshed da Banderhestene for største Delen ere saa svage, at de ikke ere i Stand til at bringe Kariolen op og ned af Biergene. Vi vare paa mange Steder, skient vi ikke havde tungt Læs, nødte til at staae af, for at lette Kariolen, og gaae op og ned af Biergene.

3 Dag traf vi første gang paa en Fyrreskov, da ellers Fyrretræet kun havde været meget sparsomt, og enkelt blandet mellem Granskovene. Fyrrene skatterede meget godt med Granerne, og havde blandede dermed et meget godt Udseende, da Granbladene vel i og for sig ikke er meget lyse, men dog overmaade levende mod Fyrrens.

Svinesund gjør her Grændsekiellet imellem Norge og Sverrig. Det er en Bugt af Nordsoen, der gaaer nogle Mile op i Landet til Fridrikshald, omtrent et lille Kanonskud langt, og allevegne er omgivet med høie og steile Klipper, der neppe lade saa megen Plads, at man har kunnet anlægge Færgeluse paa hver Side deraf.

Med Glæde gif vi over denne Bugt, for at forlade en Provinds, der er intet mindre end behagelig for Reisende. Vi merkede ogsaa strax paa den anden Side en mildere Regierings- og større borgerlig Friheds-Indflydelse; de glade Ansigter og Færgeluse Indretning og Udsmykkelse viste en

Art af Velstand, som vi længe ikke havde foresundt. Udsigten over Svinesund til den aabne See er paa denne Side tillige særdeles prægtig, der meget formerer dens Behagelighed.

Svinesund er meget fiskeriig paa Torst, Hvilsinger og især Lax, der fanges i anseelig Mængde.

Norge modtog os strax ved vor Ankomst med rogle, deels endnu ikke fuldkommen beskrevne, deels to seldne Insekter og Planter. Egnen paa Klipperne paa hiin Side Færgehøuset synes at være riig.

Den 17 Junii. Fridrikshald, et anseeligt nærsomt Sted ved Breddene af den over ti Mile ind i Vandet gaaende Bugt Svinesund. Staden er vel bygget, med mange anseelige skiont Træhuse, og har en behagelig Beliggenhed ved Havbugten imellem Klipperne.

Stadens Næringsdrift bestaaer fornemmelig i Brædehandel, der er meget anseelig paa Engelland, og udgjør Stadens Haandtering og Rigdom. De har den Bequemmelighed, at de kan flaaede Lommeret og Bræderne fra de inderste Dele af Landet paa Strømmen ned til Staden. Der ligge derfor vel 50 til 60 og flere Saugmøller ved Bredden af Strømmen paa begge Sider, der alle bidrage med til Stadens Rigdom. Snighandelen med Sverrig er heller ikke ringe, især med fransk Brændeviin, Kaffe og andre deels forbudne, deels med Told besværede Vare; hvorimod de fornemmelig tilbytte sig Stokke for deres Saugmøller. I de sidste Tider har man vel fra svensk Side søgt at forebygge dette, deels ved Strømstads Privilegier og Ophielpelse, deels ved en Mængde ansatte Toldbetientere; men desuagtet er den dog endnu stedse betydelig. De
til

til Staden hørende Marker ere temmelig vidtledige, frugtbar og vel bebyggede, saa at man ikke lettelig finder en Plet imellem Klipperne, der ikke er bebygget og brugt.

Fiskefangsten, især af Lax, er anseelig. Strømmen er breed, dyb, med forskjellige og temmelig stærke Vandfald, hvilke Laxen søger, og hvor den fanges i Mængde. Besætningen bestaaer af henved 800 Mand, og bidrager ogsaa noget til Pengenes Omlob.

Staden selv er ganske aaben, uden Grave, uden Vold og uden Porte; men det tæt ved Staden liggende Slot, Fridrikssteen kaldet, er den egentlige Grændsefæstning imod Sverrig. Det ligger paa Toppen af en høi og paa alle Sider steil Klippe, hvor det paa ingen Side kan beskydes, uden blot fra to med Staden sammenhængende Høie, nemlig Gyldenløve og Overberg, der begge ere anseelig beskyttet ved Kasteller og Fæstningsværker. Jeg er just ikke i Stand til at domme fuldkommen om Pladsens Befæstning; men efter al Anseelse synes den vigtig, og at være fast saavel af Natur som Kunst. Denne Fæstning er især bleven berømt ved Carl den Tolvtes Død, og man viser endnu det Sted, hvor han faldt. Det er imellem Hovedfæstningen og Kastelet Gyldenløve, hvor han havde fremtrængt sig ved Approscher, lige over for et Batterie af Fæstningen. Fordum har her staaet en Støtte af hvid norsk Marmor, til Erindring om denne Begivenhed; hvilken, som man siger, paa det svenske Hofs Forlangende er borttaget, og Stykkerne deraf indmurede over Fæstningens Porte. Det er bekiendt, at de Svenske selv foregive,

give, at Kongen er ikke faldet ved et Skud fra Fæstningen, men fra en fransk Major, der stod hos ham. Der ere nogle Omstændigheder, der maaskee kan gjøre det sandsynligt; men til Menneskehedens Ære vil vi hellere tilskrive Fæstningen Monarkens Død.

Band har Fæstningen overflødig, da en meget sterk Kilde strømmer ud ganske nær ved Klippens Top, der indeholder saavel overflødigt som godt Vand.

Paa de høiere Batterier er en fortreffelig Udsigt over Staden og den omliggende Egn, da Fæstningen er anseelig høiere end de øvrige Klipper.

Havnen i Fridrikshald har i forrige Tider været bedre end den nu er. Da kunde ogsaa de største Skibe legge til Broen, der nu maae blive liggende noget neden for Staden og losse. De mange Saugspaaner, der fra Saugmøllerne blive kastede i Vandet, og drive langs ned med Strømmen, foraarsage en bestandig og aarlig Aftagelse i Havnens Dybhed. De danne her og der Grunde og Banker, der virkelig giøre og efterhaanden forhindre Skibsfarten. Man har vel gjort det Forslag, ikke mere at kaste Saugspaanerne i Vandet; men ved de mange Saugmøller ere de nødte dertil, da de ere saameget indsluttede af Klipperne, at de ikke uden megen Besværlighed vilde være i Stand til at skaffe dem bort. Disse Saugspaaner foraarsage desuden endnu en anden og betydelig Skade, da de nemlig fordrive Fiskene, især Laren. De drive ned med Strømmen, sætte sig mellem Fiskenes Kievebeen, der gaae op mod Strømmen og gjøre at Fiskene slyge Strømmen. Der fanges derfor

kun

kun faa Par i den Arm af Strømmen, hvorved de mange Saugmøller ligge, men i den anden, hvor der ere kun faa, flere. Orreden er nu ogsaa næsten forsvunden af Bugten, da den ellers har været mangfoldig der, hvilket man ligeledes tilskrev disse Saugspaaner.

Fabriker og Manufakturere har Fridrikshald slet ikke, undtagen et meget skönt og anseeligt Sulferraffinaderie.

Efter Middag besaae vi Hr. Tanks Gaard og Haver. Den har en behagelig Beliggenhed paa en liden Høi tet ved Staden, og en herlig Udsigt over Havnen og de omliggende Klipper. Haverne ere temmelig store, i forskjellige Affarter efter Klippens forskjellige Beliggenhed og Høide, besatte med en stor Mængde Frugttræer, og prydede med mange Fiskedamme og Springvand. Vi fandt her meget skønne Ligusterhekker, og blant Frugttræerne Aprikos-, Kirsebær- og Ferskentræer, hvoraf de sidste Frugter dog sielden moednes. Fiskedammene vare for største Delen besatte med Karudser.

Til Gødningens Tilberedelse havde han anlagt en egen Bygning, at hverken Regnen skulde udbløde de frugtbare Dele eller Solen udtrække Fugtigheden deraf. Bygningen var stor, lang, opført af Træ og teglhænat. I denne lod han Gødningen dnygeviis indkiøre tilligemed Jord, Blade og andet slikt mere og siden sammentræde af Dvæget. Saaledes blev den liggende 1 til 2 Aar, for at raadne, at den kunde hennuldes heel igien nem førend den blev brugt, og da havde den en fortrinlig Virkning paa de temmelig sandige Agre. Eieren forsikrede, at allerede forskjellige Godseiere

i Naboelaugget havde antaget denne Maade at tilberede Giedning, og alle havde sporet betydelig Nytte deraf.

Dvægavlen er her meget stærk mod Agerdyrkningen. De har derved den Fordeel, at de hele Sommeren kan lade dem græsse paa Fieldene, som de ellers ikke kunde have Nytte af, og selv paa disse indsamles en Mængde Høe til Vinterfoering, hvor ingen Agerdyrkning finder Sted. Desuden er Agerdyrkningen i disse Egne, formedelst den megen Regn om Høsten, meget besværlig. Den forhindrer Høsten, og gjør ofte at Kornet spirer paa Marken og forderves. Man pleier vel at stifte Negerne paa Stænger (Stører) som man sætter fast i Jorden, men dette er ikke altid tilstrækkeligt. Jeg undres over, at man ikke har indført de i Sverrig saameget brugelige Nias, for at tørre Negerne i vaade Maringer, der vilde være bekvemmere og virkelig nyttigere, og tillige ikke vilde være kostbare i et Land, der har saadan Overflodighed af Træe.

Herr Tank fortalte mig, at han forskiellige Gange havde forsøgt at legge sit Høe i Hobe efter engelsk Maade, for at spare Skurene, men Høet var altid raadnet for ham, og han var nu nødt til at legge sit Høe paa sædvanlig Maade i Skure. Dette maae vel formodentlig enten komme af den ulige Tørring, eller af den mindre faste Indpakning, eller endelig af den alt for hyppige Regn og Sne i disse klippefulde Egne. Ogsaa til disse Høednygers Indretning høres en Art af Haandgreb, som først læres ved Ovelse.

Den 18 Junii. Fra Fridrikshald til Boe 1 Miil, til Borge 1 Miil, til Fridrikstad 1 Miil, gaaer Veien giennem en behagelig, frugtbar og vel bebygget Egn. Her og der vise sig vel nogle skaldede nøgne Klipper, dog ere de stedse i nogen Afstand. Skove er der ikke mange af paa denne Bei, dog findes nogle smaa med Skov bedækkede Steder. De bestaae af Graner, Fyrre, Birke og Elle.

Blavlens i denne Egn er nogenledes stærk. Næsten i enhver Bondegaard fandt vi nogle Kuber. Men de har megen Meie med at faae fat paa deres Sværme, der ofte flyve omkring i Skovene og blive vilde. Bedre var det om den Waade, at gjøre Aflaggere, blev indfert, for ganske at forebygge al Sværmen, især i et Land, hvor man ikke let kan følge Sværmen, formedelst de mange Klipper.

Fridrikstad, et lidet Sted ved Breddene af en anseelig breed Flod eller Elv, Glommen kaldet. Staden synes at have liden Næringsdrift, og ligger endnu tildeels i Ruiner efter den for 15 Aar siden lidte Jldsaaade. Imidlertid er Staden merkværdig, da den er en Hovedfæstning i Norge, og Magazinerne og Arsenalerne ere her. Den har især mange Udenverker og berøres paa den ene Side af Floden, der formerer dens Fæsthed. De forskellige kongelige Bygninger give ogsaa Byen nogen Anseelse, og Besætningen, der bestaaer af 6 Kompagnier, bringer Pengene nogenledes i Omlob.

Stadens Haandtering synes fornemmelig at bestaae i Detailhandel. Det er vel sandt, at Staden har nogen Skibsfart og udfører en anseelig Mængde Bræder; men da alle Saugmøllerne, der ligge ved denne Elv, deels tilhøre det Ankerste Huns

i Christiania, deels Herr Justitsraad Holte i Kjøbenhavn, saa nyder Staden kun ringe Fordelse af denne Handel og Skibsfart, da begge ikke opholde sig i Staden. De udføre Bræderne for egen Regning, drage Fordelen deraf, og Staden vinder kun Arbeidslønnen.

Fra Fridrikstad til Kølbergbrug, 1 Mil, gaaer Veien giennem en behagelig frugtbar og vel bebygget Dal.

Ved Kølbergbrug ligger et lidet, men vel indrettet Teglsbrønderie, hvor man saavel brændte Muurstene som Tagstene. Den tilhører Herr Krigsraad Dahl. Han lod det gode blaa Leergrave om Høsten, lægge i Bunker og om Vinteren vel giennemfryse, at det kunde blive merere. Det til Muurstene bestemte blev da traad af Dvæget, men det til Tagstene blev skaaret ved otte krumme Knive og bearbejdet paa en liden Mølle, der drives af Heste, siden formet og brændt. Ovnen er stor, indrettet paa sædvanlig Maade, hvori 16000 Tagstene og 32000 Muurstene kan sættes ind sammen paa een gang. Stenene syntes at være gode og lette, skjønt de vare røde og jernhaltige.

Eieren klagede især over Mangel paa Afsetning. Muurstenens Brug er endnu ikke stor i Norge, hvor man fornemmelig bygger af Træ. Han har imidlertid den Bequemmelighed, at han kan skikke sine Steen paa Elven ned til Fridrikstad, og derfra over den hele Kyst, hvilket meget letter Afsetningen. De forskjellige kongelige Bygninger saavel i Fridrikstad som ved Saltværket i Valøe, ere ogsaa byggede af disse Stene. Nu havde han for endnu mere at forstørre Afsetningen, forskrevet

en Pottemager, der skulde glasere Tagstenene, og deels give dem en blaa, deels en grøn Farve. Den grønne kunde han levere for bedre Kjøb, men de vare endnu ikke ret komne i Mode.

Om Aftenen fra Rølbergbrug til Carlshuse, 1 Miil, i en behagelig, dog her og der klippefuld og stenig Egn.

Den 19 Junii. Fra Carlshuse til Mose, 1 Miil, giennem en frugtbar, behagelig og vel dyrket Egn, med her og der mellemblandede Granskove. Markerne vare for største Delen indhegnede med Trægierder; dog havde man her og der begyndt at opføre Steengierder, hvilke vel foraarsage flere Omkostninger, men ogsaa derimod ere saameget varigere.

Mose, et maadeligt men nærsomt Sted, ved en anseelig Havbugt, hvor en liden Elv falder i Søen. Staden er ikke stor, maadelig bygget med Træhuse og slet broelagte Gader. Bugten, som Staden ligger ved, er seilbar og danner en skøn Havn, og temmelig anseelige Skibe kan komme lige til Broen. Elven skaffer dem den Bequemmelighed, at kunne slaade Tommeret ned fra de indre Dele i Landet lige til Staden; og da den ved Staden med et betydeligt Fald deler sig i flere Arme, saa giver den derved Leilighed at anlægge saa mange Møller som man vil.

Staden har to anseelige Næringsveie, nemlig Brædehandelen og Jernverket. Brædehandelen er vigtig. Der ligge vel tredive Saugmøller strax ved Mundingen af Elven, der alle drives af Strømmen. De have alle den samme sædvanlige simple Indretning med een Saug og med Jernkieder og

Hager, for at holde Stokkene til Saugen og trække dem frem. Man holdt det fordeeltigere, kun at have een i hver Gang. Man troede, den arbeidede baade hastigere og jevnere, og blev ikke saa let brøstfældig. Stokkene faae de paa Stremmen fra Egnen dybt inde i Landet, og de skaarne Bræder gaae for største Deelen til Engelland, dog ogsaa nogle til Frankrig. Hver Saug betaler i Afgift til Kongen 30 til 40 Rigsdaler, efter den forskjellige Mængde Bræder, den fikr.

Jernverket tilhører det Ankerste Huus i Christiania, og er et af de anseeligste i Norge. Jernertsjerne faae de fra Arendal og Scheen. De bestaae af en sortagtig med megen Qvarts blandet Jernsteen, der efter Brændingen bliver rød. De forbruge aarlig omtrent 3 til 4000 Tønder Erts. Ristepladserne ere omgivne med en liden af Slak opført Muur, og den største af dem rummer 300 Tønder Erts. Efter Brændingen bringes Ertsen til Pukhammeren, hvor den knuses ved en stor af Vand drevne Hammer. Ved den samme Arel, der driver denne Hammer, lader man en Vinde bevæges, der bringer det med Erts fyldte Kar til den høie Døn. Man sparer sig derved det besværlige Arbeide at kiøre Ertsen fra Hammeren op til Dønen.

Dønen er stor, fast bygget og er omtrent 10 Maaneder i Gang, sielden et heelt Aar. I denne Tid leverer den daglig eller hver 24 Timer omtrent 10 Skippund Jern, hvortil 10 til 11 Læster Kul brændes, Læsten beregnet til 10 Tønder.

Let ved den høie Døn er Kanonstoberiet, saa at man kan strax lede den smeltede Erts hen i Gruberne,

berne, hvor Kanonformene ere. Kanonformene forsærdiges ligeledes her, og de maae have en anseelig Fasthed for at kunne udholde det smeltede Jerns Tyngde og Hede. De bestaae af forskiellige Lag Leer, der ere styrkede ved mellem dem lagte Jernstænger og Ringe, at de ikke skal springe ved det flydende Metals Hede. Fordum har de støbt alle deres Kanoner over en saa kaldet Kiernstok, hvilket lettede Boringen, men derimod gjorde den indvendige Overflade mere porøs og Kanonerne slettere. Nu ved den nye Indretning af Verkets vil de bore dem af et Stykke, hvorved den indvortes Kiernerne ganske udbores, der ved den udvortes Flades hastige Kjøling altid er mindre fast. Det var os meget ubehageligt, at saavel Eieren ikke var nærværende, som og at Verkets laae stille og nu blev indrettet paa ny.

Alle Sorter støbt Jern, som Kalkelovne, Jerngrønder og andet slegt, forsærdiges her i stor Mængde.

Den største Bequemmelighed ved Verkets bestaaer i den Overflodighed af Vand, der formedelst Flodens betydelige Fald lader sig allevegne henlede, og driver alle Blæsebølge, Hamre og alt hvad der kan drives ved Vand.

De til Verkets nødvendige Kul brændes deels her ved Verkets, deels leveres de af Bønderne. Jeg havde Leilighed at see nogle nys indrettede Miler. De bestaae af tet paa hinanden satte Grene, saa at hele Milen faaer Figur af en affortet Kegel. Denne Stabel bliver siden bedækket med Granriis, tildækket med Kulstøv, og anstucket oven til. Ved Kulstøvens tyndere eller tykkere Belægning

ning regieres Trækket af Luften, folgelig ogsaa Jorden. En faadan Kulmile brænder længe, og leverer efter Brændingen 100 til 150 Læster Kul, som Milen har været stor til.

Mesteren for Brændingen betales efter Mængden af de brændte Kul. Han faaer 16 Skilling for Læsten. De af Bønderne leverede Kul koster Bæret 5 til 7 Mark Læsten.

Dette Jernverk er overhovedet en meget anseelig Indretning, der hidrager meget til Mosses Opkomst. Det underholder bestandig henved 150 Arbeidere, andre uberegne, der undertiden bruges. Afsetningen af det forfærdigede Jern er især til Kjøbenhavn og andre danske Stæder, hvorfra Arbeidet bestilles.

Egnen omkring Moss er særdeles behagelig, fuld af Afverling af Vand, Fielde, frugtbare Egne og imellemblandede Granskove. Disse sidste har imidlertid meget aftaget. Saugmøllernes og Jernverkernes Mængde formerer sig bestandig, hvorved Skovene nødvendig maae lide, især de, der ligge i Nærheden, enten ved Jernverkerne eller Saugmøllerne ved Søekysten.

Fra Moss til Tromvigen, 1 Mil, i en behagelig og frugtbar Dal, hvor vi fandt, at man avlede Humle, Hør og andre Bexter, der allerede beviser en forbedret Cultur.

Fra Tromvigen til Horten, 1 Mil, over Bugten paa Færgen. Havbugten er stor, strækker sig 10 Mile ind i Landet til Christiania.

Fra Horten til Tonsberg, 2 Mile, i en herlig, behagelig og veldyrket Egn, med her og der mellemblandede Ege- og Naaletræer.

En Kia efter svensk Maade traf vi her underveis, da man ellers bruger at tørre Kornet paa Stokke eller saa kaldede Stør, der stikkes i Jorden. Det forekommer mig underligt, at disse Kiaer ikke ere mere almindelig indførte, da deres Kornavl lider saa meget af den megen Regn om Høsten, og Tørringen paa Kia er meget hastigere, sikrere og lettere.

Den 20 Junii. Tønsberg ligger ved en anseelig seilbar Havbugt, i en fructbar og behagelig Egn. Staden er ikke stor, men een af de ældste i Norge, og har fordum været meget større og folkerigere end den nu er. Den har ogsaa to Kirker, da dog een var fuldkommen nok, efter dens nu værende Omfang og Folkemængde. Christianias og Drammens større Opkomst, som formedelt Elven have bedre Leilighed til Træhandel, har gjort at Tønsberg efterhaanden har taget af.

Stadens Næringsdrift bestaaer i nogen liden Træhandel, og i Detailhandel med de omkringboende Landmænd.

Paa et høit Fjeld, ved hvis Fod Staden ligger, har fordum Slottet eller Fæstningen ligget, men som under Christian den Andens Regiering er ødelagt. Nu er der blot nogle Levninger at see af de gamle Mure. Den syntes ogsaa at fortiene mindre Opmerksomhed, da den ligger for langt af Veien til Landets Beskyttelse, og ikke engang kan bestrynge Stadens Havn.

Fra Tønsberg til Valløe, 1 Miil. Valløe er en liden sandig, stenig Halvøe, ved den nederste Spids af Landet, skjønt der endnu ligge nogle smaa Øer og Skær uden for. Den er mærkværdig for det anlagte Saltverk, som, da det er det

eneste af sin Art i Landet, vel fortjener at sees. Søevandet af Nordseem, hvoraf man her tilvirker Salt, holder imellem 3 og 4 Grader, ja under de færreste Der skal det endnu være rigere, og holde til 5 Grader. Dets Gehalt forandrer sig dog mærkelig, deels om Sommeren og Foraaret ved det smeltede Sneevand, som styrter ned af Biergene, deels ved Strømmen, der her brækker sig mellem Nerne, danner en Art af Cirkel, og derved blander Kystens og Overfladens sødere Vand med Søevandet i Dybden. Det dybere nede er, som bekiendt, rigere og tungere end Overfladens Vand, imidlertid gielder dette dog kun om en vis Dybde; og man vil have bemærket, at Vandet af 5 Fods Dybde har næiagtig samme Gehalt som det af 8 til 15 Fod.

Søevandet treffes op ved Pumper, der gaae indtil 540 Fod ud i Seem, og hente Søevandet i denne Afstand fra Landet. De har 6 flige Pumper, hvoraf de mindste har 12, de største 15 Toemer i Diameter. De bringe Vandet 53 Fod høit i to Afdelinger, og til en saadan Heide, at det ved Rør kan ledes i Gradeerhusene.

Gradeerhusene ere kun to, og ligge tet ved Seem. De bestaae, som sædvanlig, af 6 underliggende Bekkasser, af det mellemliggende Bustværk og den overliggende Kende, der har et Tegltag. Kasserne ere store, stærk byggede, varige, hver med sin Pumpe, hvilke alle som de Pumper, der skaffe Søevandet op, drives ved Heste. De hertil brugte Heste ere deels kongelige, Bøcker tilhørende, deels Bønderheste, der hver 4 Timer afløses. Pumpens Drivværk bestaaer i et blot enkelt Hiul med

med sin Vre, ved hvilken tillige er anbragt en Klofke, at man ogsaa langt fra kan here, om Hestene trekke. Før har man ved disse Pumper ogsaa betient sig af et Kamhiul, der i samme Tid kunde have dobbelt saameget Vand, men derimod var dobbelt saa svært for Hestene, og derfor blev borttaget. Nu tør det maaskee blive indført igien, for den eiensynlige Forskiels Skyld, da neppe Halvdelen af Graeerhusene ved den nu værende Indretning kan forsynes med Vand. Nylig har man gjort det Forsøg, at drive alle disse Pumper ved anlagte Windmøller; men jeg formoder, et saadant Anlæg vilde bringe mere Omkostninger end virkelige Fordele, især da Windstille paa Kysterne meget ofte træffer ind, og selvfølgelig den gamle Indretning dog maatte bibeholdes, at Verket ikke i den Tid skulde staae stille.

Til Riislag betiener man sig af Sorttornen (*Prunus spinosa*), eller og, da man ikke kan have denne i tilstrækkelig Mængde af Enebarbusken; dog holdt man den sidste langt fra ikke saa tienlig, da dens Grene ere meget tykkere og færere, selvfølgelig Overfladen af det hele mindre. Herr Forvalter Lerche, som med megen Duellighed og Iver forestaaer dette Saltverk, havde begyndt at gradere over skraaliggende Bræder; men man kunde endnu ikke vel domme om Udfaldet, da Forsøget nylig var gjort.

Omtrent 16 Mar bliver Riset liggende i Graeerhuset, men da maae der lægges friskt ind. Thi efterhaanden bedækker Riset sig, især over de sidste Kasser, hvor Sohlen er mere riig, No. 4. 5. 6, med mange graa jordagtige Dele. Risenes Grene

blive incrusterede, hvilket tilsidst bliver saa stærkt, at Grenene groe sammen, og Vandet ingen Abninger mere finder til at trænge igiennem. Denne jordagtige Masse, der sætter sig paa Riisene, synes at have sin Oprindelse af Sæevandets slimige Bæsen, og at have baade noget leret og harpiragtigt ved sig. Skulde dette maaskee være Aarsagen, hvorfor det gradeerte Salt er mindre skarp og mindre tienligt for Fiskerier? Man veed, at Hollænderne bruge spanskt Salt til Fiskerierne, der krystalliseres ved Solens Hede uden Gradering. Man veed, at de opløse dette Salt nok engang i Sæevand og igjen krystallisere og raffinere det, som de kalde det. De faae derved det jordagtige, det harpirede dobbelt, der ved Graderingen tabes. Skulde dette maaskee bidrage til den egne Smag og bedre Bevaring af de flamske Sild? Det synes mig saameget mere sandsynligt, da det virkelig indeholder noget harpiret, noget bittert. Denne jord- eller steenagtige Materie sætter sig især derpaa om Sommeren; om Vinteren derimod sætter sig et fitted Bæsen, der tørres i Luften og henfalder i et hvidt og fint Pulver.

Ved de nye Gradeerhuse havde man ladet det underste Riislag staae noget frem. Man holdt det for fordeeltigere, da det forstørrede Riislagets Overflade.

Overdelen af Gradeerhuset er paa sædvanlig Maade indrettet med sine Rønder, men stærk og vel bygget. Man havde i disse Gradeerhuse et særdeles, og som man sagde, bestandig Merke paa det tilkommende Veirligt. Naar nemlig Vandet ved Udløbet af Pumpen skied store Blærer, saa blev

blev det vist Regn; da det derimod var Regn til got Veir, naar Skummet ved Pumpen tørredes og blev brunt.

Graderingen har her en stor Vanskelighed, nemlig at Luften formedelst Nærheden af Søen, i det mindste meget ofte er overmaade fugtig, taaget og ureen. Da gaaer Graderingen særdeles langsom og bringer liden Fordeel, siden den udvortes Luft er for fugtig til at den kunde tage den faldende Sohles Fugtighed til sig. I denne Tid maae de igientage Graderinger, da de i got klart Veir kan arbeide bestandig fort. I første Tilfælde har de overflødig Vand af deres 6 Pumper, i sidste lide de Mangel. Man merker meget let Luftens Fugtighed paa Bræderne paa Bunden og Kenderne, der da ere ganske vaade.

Ved Gradering bringe de nu Sohlen gemeenslig til mellem 20 og 24 Grader. De kan vel gradere til 32 Grader, men de giøre det nu meget sieldent, da de pleie at tilfætte engelsk Steensalt. Den gradeerte Sohle behøver længere Kogning end Steensalt-Sohlen; og vilde de give den gradeerte Sohle al muelig Styrke og siden blande den med Steensalt, saa vilde de ved den sidste hastigere Kristallisation faae et blandet og ureent Salt.

I de sildigere Tider har man paa Herr Justitsraad Holtes Forslag begyndt at sætte Steensalt til ved Graderingen. Hertil bruges det almindelige engelske Steensalt af Gruberne ved Nordvik, og 2300 Pund koste Verket 7 Rigsdaler, Fragten uberegnet. Dette Steensalt lægge de i den sidste Kasse, og derved give de Sohlen en Gehalt af 32 til 33 Grader. De naae ved dette Steensalt den

store Fordeel, at Saltet meget hastigere krystalliserer sig. I forrige Tider behøvede de 90 Timer til et Verk eller Indkogning, og i denne Tid fik de 30 Tønder Salt og brændte dertil 9 Favne Brænde. Nu derimod har de kun 72 Timer nødvendig til samme Verk, og faae 35 Tønder Salt ved $5\frac{1}{2}$ Favn Brænde. De har endog bragt det saavidt, at de i 60 Timer har bragt et Verk til Ende, og da faaet 38 Tønder Salt ved $4\frac{1}{2}$ Favn. Dette skeer blot ved den større Tilføetning af Steensalt. I Aar har de igien maattet formindske den, formedelsst den høie Fragt.

Al den sidste Gradeerkasse løber Søhlen gien- nem Rønder i Reservoiret eller Beholdstedet, hvor det gienmes til Brug, og ved Rør omdeles i de forskiellige Sædehusa.

Saltverket har 7 Sædehuse, hvoraf hver 6 har en Pande, men det syvende har fire Pander, altsaa tilsammen 7 Sædepander. Panderne bestaae af Jernblik, og hvile ikke, som de tydske, paa murede Piller, men ved hver Side staae Træblokke af Panderne Høide, hvorpaa 5 store Vieller hvile, der ligge tværs over Sædepanderne, og ved disse Vieller ere Panderne selv fastgjorte ved Jernhager. Det synes mig imidlertid sandsynligt, at disse store Vieller, der bedække Sædepanderne, maae anseelig forhindre eller tilbageholde Fugtighedens Uddunstning.

Dørene i Sædehusene ere firkantede, med et konisk Rør til Røgens Udgang. I de sildigere Tider har Forvalteren anlagt en liden Sædepande over hver af disse Rør, der leverede et got og storfornet Salt. Man kunde maaskee endnu mere benytte

benyttede sig af Kogens Varme, og anlægge saa kaldede Varmepander over de forlængede Rør, hvilket jeg for nogle Aar siden har seet i det Østerrigske. Af Steensalt havde man og kogt Salt med anseelig Fordeel, da dette fordrer meget mindre Tid og mindre Brænde.

Den saa kaldede Moderlud, eller det i Sydepanden tilbageblivende, som ikke vil lade sig kristallisere, tappes af og indkoges i en egen dertil indrettet Pande. Steensaltets Blanding med den graadeerte Soble gjør en rigere Moderlud, da disse begge Saltarter kristallisere sig saa ulige, og følger en Deel af Saltet bliver tilbage i Moderluden. Det af denne Moderlud forfærdigede Salt, da det indeholder mere Bittersalt, bliver ikke blandet med det øvrige, men henlagt for sig selv. Den her tilbageblivende Moderlud samles i Fade, og man lader den tilsidst løbe ud i Seen. Det vilde vel gierne lade sig gjøre at virke engelsk Bæree- eller Bittersalt af denne Moderlud, saaledes som min Fader forfærdigede det af den daghnliske Moderlud, men Afsetningen vilde kun være ringe, og Anlægget derfor kun bringe liden Fordeel.

Det kristalliseerte og til Bunds faldne Salt tages af Panderne ved Skuffer, kastes i Kurve og hensættes i Tørrestuerne. Disse opvarmes ved Rør, giennem hvilke Kogen gaaer fra Syderierne. Efter Tørringen henbringes det i Magazinerne. Det ubehageligste er, at Saltet her igien trekker Luftens Fugtighed til sig. Det er neppe muligt, saa nær Seen at beholde det fuldkommen tørt, hvorfor ogsaa Kieberne klage, at det Lensborger Salt svinder meget.

Berket selv er virkelig af Betydning, og det var at ønske, at det maatte komme i større Flor. Det underholder nu 453 Mennesker, og skaffer et aarligt Omlob af 20000 Rigsdaler. Det fattes dem imidlertid især paa Uffætning af det forfærdigede Salt, og de have i det mindste 12 til 13000 Tønder liggende i Forraad. Saltets ringe Skarphed, hvorfor det ikke kan bruges til Fiskerier, dets Fugtighed, da det kommer fra en saa fugtig Egn, hvorved det saa meget svinder, og nogle Fordomme gjør, at det i Norge selv er mindre antaget. Saltet er dog i og for sig selv meget godt, med temmelig store pyramidalske Krystaller, og lod sig vist allevegne anvende lige saa godt som det engelske eller Lynneborger Salt, hvor vi ikke behøve et meget skarpt Salt. Kongens Indskud til Berkets Anlæg er 107000 Rigsdaler, hvortil de mange ofte unødvendige Forandringer, man har foretaget ved Berket, og forskiellige Kommissionærens Utrofskab ikke lidet har bidraget.

Berket leverer derimod aarlig 25000 Tønder Salt, der sælges til 2 Rigsdaler Tønden. Uffætningen skeer især til Inland og i de norske Kiebstæder, der efter den sidste kongelige Indretning maae tage 7000 Tønder. I forrige Aar have de af 25000 Tønder omtrent affat 16 til 17000 Tønder, og dog, uagtet de forskiellige Bygninger, som de i dette Aar har opført, findes et betydeligt Overskud i Kassen. Fattedes det ikke paa Uffætning, vilde de let være i Stand til i det mindste at virke 40000 Tønder Salt.

Sohlens Kogning skeer blot ved Brænde, der deels leveres af de omliggende Bønder, deels kiebtes

Købes i en temmelig Afstand fra Kysten. De bruge aarlig til Berkets Drift henved 4000 Favne, som koste dem omtrent i Rigsdaler Favnen. Der er kun den Ubequemmelighed derved, at den hele om- liggende Egn tilhører Grevskabet Jarlsberg, hvori Bergamtet ikke kan anvise Brande uden Grevens Bevilling. Desuden ere Brændepriiserne i de sidste Aaringer overordentlig stegne. Det koster nu vist mere end dobbelt imod forrige Tider, og de ere allerede nødte til at hente det nogle Mile borte fra Berket med nogle samme tilhørende smaa Fartøier, hvor de paa Kysten faae det for billigere Priis.

Herr Forvalter Lerche var saa god at fortælle mig forskiellige Forsøg, han havde gjort for at gradere Søevandet ved Kuld og Frysning. Dette lod sig vel nogenledes giøre; men en Deel af Saltet gik over med i Isen. Den opløste Is af den allerede stærkere Søhle smagde ganske salt, og endelig blev det ikke mere fast Is, men kun en sit- tig Masse, der holdt overmaade meget Salt. Han havde dog bragt Søhlen til 14 Grader, men da fik han af en halv Tønde Søevand kun 4 Potter Søhle.

Saltverket har en stor Uleilighed deraf, at Rørene og Broerne lide overordentlig meget af Søetrøormene. Rørene gaae langt ud i Seen, og neppe kan de ligge et Aar, førend de alt ere ganske giennemædte. Berket lider derved, thi saa trænger Vandet fra Overfladen med ind i Røret, og Søhlen bliver slettere i Gehalt. Da jeg saae et Stykke af dette Træ, sandt jeg, at dette foraar- sages af den egentlige Skibsorm (*Teredo navalis*), der allevegne giennemborer det. Det er den sam-
me,

me, der paa den hele norske Kyst, som og i Holland, gier saamegen Skade paa Skibe og Diger. Den giennemborer Træet efter Længden med lutter cylindriske, rørformige boiede Huller, der bestandig forlænges. Man havde nu begyndt at tiære Træet med en Blanding af Tiære og Svovl, der vel kunde have nogen Indsydelse. Maaskee man kunde med Nytte blande stødt Glas derimellem, hvilket pleier at afholde alle slige Dyr.

Paa Pladsen imellem Bygningerne havde man allerede kiørt en stor Mængde Stene sammen, der deels vare bestemte til en Kirkes Bygning, deels til Fundament for et nyt Gradeerhuus. De bestode af en Saxo, eller meget mere et sortegraa haardblevet Leer, der var opfyldt med hvide og rødlig Besaltdale. Mange, især de, som havde ligget under Jorden eller Mossen, vare porøse og saae næsten ud som en Lava, skjønt de havde samme Haardhed, Tynghed og Udseende som de andre.

Fiskefangsten i Bugten ved Den mellem de smaae Øer er betydelig. Herr Forvalteren havde ogsaa med Fordeel indrettet sig en egen Laregaard, hvorved han var i Stand til aarlig at fange 90 til 100 Par. Men han klagede meget over Sælhundene, der gjorde betydelig Skade for Fiskeriet, hvilke de endnu ikke ret vidste at fange.

Om Aftenen fra Valløe tilbage til Tønsberg,
1 Miil.

Den 21 Junii. Tønsbergs Havn er i og for sig meget god, og anseelige Skibe kan komme lige op til Staden. Den har derimod et besværligt Indløb. Skibene maae nemlig gaae en god Miil omkring Hukken eller Landspidsen, førend de komme

i Indløbet. Fordum har der været en Kanal, som meget lettede og forkortede Indløbet, men nu er den ganske forvoret og stoppet. Den lod sig formodentlig rense med liden Møie og sætte i brugbar Stand; men Tonsbergs Haandtering og Skibsfart er saa meget faldet, at det ikke lønnede Umagen at anvende Bekostninger derpaa.

Fra Tonsberg til Sundby, 1 Miil, seer man i nogen Afstand det grevelige Slot Jarlsberg. Det synes at være en anseelig og vel indrettet Bygning. Norge har ikkun tvende Grevskaber, Laurvig og Jarlsberg, og begge ligge i denne Egn, der er den behageligste, flakkeste og frugtbarste, maaskee i hele Norge. Jarlsberg er det største, og har 6 til 8 Miil i Længden; men de fleste under Grevskabet liggende Bønder ere Selviere af deres Land og Gaard, og betale kun en liden Afgift til Greven af det Stykke Land, der hører til deres Gaard. Slottet ligger omtrent en Fierdingvei fra Staden Tonsberg. Grevskabet Laurvig er vel i Omkreds meget mindre, men formedelst de dertil hørende anseelige Jernværker indbringer meget mere. De dertil hørende Bøndergaarde tilhøre endnu næsten alle Greven, der overlader Landmanden dem under visse Betingelser.

Fra Sundby til Tankeroe, $1\frac{1}{2}$ Miil, til Laurvig, $1\frac{1}{2}$ Miil. Paa den første Station er Grændsestillet mellem begge Grevskaberne Jarlsberg og Laurvig, og det sidste begynder her med en herlig Begeskov, der efterhaanden forvandles til Granskov. Begen er overmaade skøn, og en stor Sieldenhed i Norge; hvorfor den ogsaa meget er høvdet og fredet. Veien gaaer næsten ganske igiennem

nem Skoven, og har her og der meget herlige Nabninger og Udsigter over den omliggende Egn. En halv Mil, førend man kommer til Laurvig, sættes man ved en Færge over en Flod, der kaldes Longen. Strømmen er overmaade stærk, og finder susende over sine flakke, stenige Bredder.

Den 22 Junii. Laurvig, et maadeligt Sted, ligger ved Foden af en temmelig høi og steil Klippe, udbredet efter Længden ved en skion og temmelig stor Havbugt. Husenes Mængde bestaaer omtrent af 3 til 400, der dog ikke udgjør en sammenhængende Række, da de her og der fremstaaende Klipper gjøre nogle Huller.

Staden selv tilhører Greverne af Laurvig, som her have deres Sæde, udøve Jurisdictionen, bortgive alle Betieninger og tage Grundskatten af Indvaanerne.

Haandteringen bestaaer deels i nogle Saugemøller og nogen Brædehandel, men især af det store og betydelige Jernværk, der ligger tet ved Staden, og tilhører Greven. Det er det anseeligste i hele Norge, og leverer aarlig 6 til 7000 Skippund Stangjern og 2000 Skippund støbt Jern, hvilket næsten alt affættes i Danmark, Holsteen medregnet, noget lidet undtaget, der gaaer til Engelland. Man holder det laurvigiske Jern tillige for det bedste i Norge.

Deres Ertser faae de fra forskiellige ved Arendal, paa Langøe og Bamble liggende Gruber, og de ere af meget forskiellig Godhed og Gehalt. Mange ere kristalliniske, flere kornige eller glimmeragtige, og de Bambleiske i Besynderlighed hyppig blandede med fort Skerl, og derfor ogsaa de fattigste.

tigste. Ved Smeltningen blander man de fattige med de rige, de strengfyndende med de letfyndende, saa at de overhoved pleie at smelte til 24 eller 25 Procent. Men Gruberne skal, som man her sagde, have den Uleilighed, at Ertserne ikke danne ordentlige Gange, men at de snart meer, snart mindre sammentrykkes af Bierget, hvorved Arbeidet bliver besværligere, uvissere, og Ertserne fattigere. Men de har den Fordeel, at Gruberne ikke ligge langt fra Seen, og at de uden synderlig Bekostning kan bringe Ertserne til Berket.

Ristestederne ere store, runde, indsluttede med en liden Judsatning af Slagger.

Berket har tre høie Døne, af hvilke de to ere her, den tredie derimod opmuret en Miil høiere op i Klippen selv, da det fattedes dem paa Plads der til i denne lille Dal ved Foden af Klippen. De have den sædvanlige Skikkelse og Størrelse. Jars i hans Voyage metallique har givet en nøiagtig Afbildning og Beskrivning deraf. Det er Skade for vore Jernverker, at de ikke har ildfaste Stene i Nabolauget, som de kan bruge til at stille med; men de maae endnu forskrive dem fra Engelland med anseelige Bekostninger. De bestaae af en temmelig løs Sandsteen, men som længe modstaaer Ilden.

De har ved dette Jernverk den Fordeel, at der iblant deres Jernstene er en jernholdende Kalksteen, som de sætte til ved Smeltningen. De naae derved den dobbelte Fordeel, at den saavel gior deres Ertser meer letfyndende, som og at den formerer Jernets Mængde anseelig. Den holder omtrent 10 Procent Jern.

Blæsebælgene ere alle af Træ, og man troede her at have de bedste og stærkeste i hele Landet. De skal blæse meget jevnere og stærkere end de øvrige. De stamme, som man sagde, egentlig fra Vallonerne, og der opholder sig en Familie i Laurvig, der forfærdiger denne Art Blæsebølge, og driver deres Kunst som en Hemmelighed.

Hamrene vare som sædvanlig, kun havde man her anbragt den Forbedring, som Rinman beskriver i den tyvende Deel af det svenske Akademies Afhandlinger, nemlig at gjøre Armene af støbt Jern og fastgjøre dem uden paa Axen. Axerne lide meget af de indslagne Tapper til at hørve Hamren. De slække Træet, og da Hammerens Længde er stor, springer Axen snart og varer ei længe. Hertil kommer endnu, at det gloende Jerns Hede er saa stor, at Axen nødvendig maae afkøles ved at slaae koldt Vand derpaa, hvorved den snart raadner. For at forekomme begge Dele, lægge de nu en Ring af en Haands Bredde af støbt Jern om Spidsen af Axen, ved hvilken fire fremstaaende Begtstænger, ligeledes af Jern, ere anbragte. Hovedsagen derved er, at Ringen er ganske rund og ikke kantet, som i Rinmans Figur, paa det at den desto bedre kan modstaae Hammerens Længde. De har ved denne Opfindelse den Fordeel, at de kan bruge mindre Axer, der desuagtet holde længere.

Man havde her ligeledes begyndt at indføre Ambolte af støbt Jern. Før havde man dem af smeddet Jern, oventil med Staal, hvilket kostede Verket meget. De nu brugelige støbte derimod bleve forfærdigede paa Verket selv, kostede næsten intet uden Arbeidet, og skönt de ikke holde
saa

saar længe som de forrige, anskaffes de ogsaa letteligen.

De forfærdigede her Stangjern, stebt Jern, Skibsbolter og Nagler. Nylig havde de ogsaa begyndt at anlægge et Kanonstøberie, hvor de vilde bore Kanonerne af et heelt Stykke, og det horisontalt. De troede at have bedre Jernertsfer til dette Brug end ved Moss, og haabede ogsaa at levere bedre Kanoner. Dog var Anlægget først i Arbejde og endnu ingen Preve gjort, saa at man hverken kan dømme om Verkets Fortgang eller Kanonernes Godhed.

Det ved Smeltningen tilbageblivende Slagg, hvori der er Jernkorn, stødes paa et lidet Pukverk og vaskes, og det sig til Bunds sættende Jern tilsættes igien ved ny Smeltning.

Det Verket tillagte Distrikt af Skove er kun meget lidet. Det bestaaer kun af fire Sogne, der aarlig maae levere 30000 Ræster Kul. De har allerede gjort dette i 4 Aar, og dette var ikke vel muligt, hvis man ikke omgikkes meget oekonomisk med Skovene. De har nemlig inddeelt deres Skove i visse Hugster, hvoraf de aarlig udhugge een og siden besaae Pladsen igien. Kun maae man følge det Strøg, Fjeldene har, paa det Fjeldene selv kan give de opvoksende Træer saavel Løe for Vindene som Skygge for Solen, og da vokse de snart til igien. Hertil kommer endnu, at Grevnen ved smaae Premier opmuntrer Indvaanerne, isteden for Trægierder at sætte Steengierder, saa at siden 1763 i det mindste ere satte 22000 Favne Steengierder. To Favne behøvede før to Grantræer til Stavre, og to større Træer at lægge imellem. De kunde desuden

ikke være længere end to Aar, der nødvendig maatte forarsage en stor Udelæggelse i Skovene.

Den største Ubequemmelighed ved Jernverket bestaaer deri, at det ved Beliggenheden mellem Seen og Klipperne er meget indskrænket. Neppe har de Plads til de nu værende Bygninger, og ere nødte til at bygge dem meget nær ved hinanden, hvilket kunde være farligt ved en opkommende Jildebrand. Desuden bestaaer den derved liggende Høi af en' løs Sand, der ofte styrter ned og fylder deres Vandledninger. Vand fattes de vel ikke; men de ere formedelst den sterke Strøm nødte til at anlægge sterke og lange Vandledninger, for des sikrere at beholde Vandet i deres Magt. De fordre formedelst Faldets Længde og Styrke mange Forbedringer. Verket ligger ved Farris-Elven, som faaer sit Vand af den saa kaldte Farris-Søe, der er to Mile lang, og ligger kun et Bøsseskud fra den Dal, hvori Verket ligger. Undertiden stiger den saa heftig ved de fra Biergene nedlebende vilde Bæde, saa den gaaer over sine Bredder og skader Verket ved Oversvømmelser. For nogenledes at forebygge disse, har man sat en skøn elliptisk Dæmning af hugne Steen ved Bredderne af Seen for Verket. Den elliptiske Bue selv er henved 150 Fod lang, hviler paa en sterk Ege-Rist, og hvor Vandets Udlob er, har man anlagt den i Fordybninger, for saameget muligt at undvige Vandets heftige Tryk. I tre Aar havde man bragt den i Stand, da man maatte bygge den saaledes, at Verkerne ingen Mangel skulde lide paa Vand, og kostede Greven henved 8000 Rigsdaler.

Havnen i Laurvig er ikke meget god. Der kan vel temmelig store Skibe løbe ind; men den er ganske aaben mod Seen, og ved sydlige Vinde staae Skibene megen Fare, hvorfor de ikke tør komme Landet for nær. Desuden lider Havnen af Secorme, der her ere meget hyppige, ligesom i de andre norske Havne. Man holdt det for det beste Middel at forebygge dette, at brænde de Pæle sterk som man vilde slaae ned, og tiere dem. Alt hvad der er brændt, er dem meget modbydeligt. Kunde man derfor have en emphyreumatisk Olie, hvilken var tynd nok til at trænge dybt ind i Træet, saa at den ikke kunde bortskylles af Seen, kunde det maaffee være nyttigt til denne Hensigt. Det var et Spørsmaal, hvad den af Steenkul beredede Olie i dette Tilfælde kunde gjøre, da den virkelig er en saadan Olie, og da den formedelst sin Flydenhed trænger dybt ind i Træet. Jeg skulde næsten troe, at den en Tid lang vilde modstaae Træormene, i det mindste til den af Søevandet var ganske udtrukken. Man vilde ellers have bemærket, at Bøgetræet modstaaer Ormene meget længere end Egetræet.

Paa Spidsen af Landet, lige ved Bugtens Abning, ligger den liden Fæstning Fridriksværn, hvor de kongelige Galleier ligge. Midt i Bugtens Munding ligger en liden Ø med et Bagtaarn.

Fra Laurvig tilbage til Haukerø, $1\frac{1}{2}$ Miil, til Sundbye, $1\frac{1}{2}$ Miil. Den 23 Junii fra Sundbye til Sylpar, 1 Miil, til Sallerø, 1 Miil, til Clavenese, 1 Miil, til Gudim, 2 Mile, til Sundby, $1\frac{1}{2}$ Miil, til Wichfors, 1 Miil, var Reien i Besyndelsen god, men paa begge de sidste Stationer

bjergig, stenig, ujevn og slet. Egnen er overmaade behagelig, med en bestandig Afveerling af steile med Gran begroede Fjælde og frugtbare og vel dyrkede Dale, hvoriblant mange Levtræer af Ege, Birke, Poppel og andre ere blandede. Udsigterne ere fortrinlig skønne, især i Nabolauget af Sandisford, hvor man seer nogle Mile ud over den store herlige Solmestrande See, og Diet blot indskrænkes ved de i en lang Afstand liggende steile med Grantræer begroede Klipper.

Agerdyrkningen i denne Egn er i Dalene fortrinlig god, og Jordsmonnet, skönt noget sandigt, dog meget frugtbart. Kornet saavel som Græsset stod efter den megen Regn i dette Foraar meget frodig. Man indskrænkede ikke heller Dyrkningen til Kornavl, men paa mange Steder havde man saaet Hør, Hamp og andre Planter, hvilket altid tilkiendegiver en forbedret Kultur. Markerne ere ogsaa næsten alle indhegnede, deels med Trægierder, deels med Stene, hvilke sidste begyndte mere og mere at antages i Norge.

I Bønderhusene fandt vi allevegne Væve, hvor de snart gjorde Lerret, snart uldent Tøi til eget Brug.

Ved Riehfors endes Grevskabet Jarlsberg, da det strekker sig omtrent 6 til 7 Mile i Længden fra Tønsberg til Riehfors. Det indbringer imidlertid i Proportion af dets Størrelse kun lidet, da Revenuerne heit udgiøre 5 til 6000 Rigsdaler. Grevskabet Laurvig derimod, skönt det i Omkreds er mindre, indbringer imod 30000 Rigsdaler. Denne Forskiel kommer deels af Bøndergodserne, hvilke paa Grevskabet Jarlsberg næsten alle ere

fulgte,

fulgte, og nu kun betale en ringe Afgift, men deels deraf, at der hverken har Saugmøller eller Jernverker.

Det var i Dag St. Hansaften, og allevegne var der Maitræer opreiste, der vare prydede med Krands og Baand af mange Sorter og Farver. Her følte Ungdommen sine glade Dage, og glædede sig i Haabet om en rig Høst. De sang, dandsede og nød forskjellige landlige Forlystelser.

Den 24 Junii. Ricksfors, et lidet Sted, har en vild, men dog temmelig behagelig Beliggenhed imellem Klipper i en smal Dal. Paa den ene Side ligger det saa kaldte Effer Vand, paa den anden Biergvandet. Hint er en anseelig fersk See der er henved to Mile lang, men ikke meget breed. Biergvandet derimod er meget mindre, og da det ligger meget høiere, og her gjør et betydeligt Fald, tiener til at drive Verkerne og Hamrene.

Ricksfors er liden, og bestaaer kun af 30 til 40 Huse for Arbeiderne, der i alt ere 200 med Koner og Børn. Det har sit Anlæg og Næring blot det her værende Jernverk at takke, der omtrent er anlagt i Midten af forrige Aarhundrede, og nu tilhører Herr Generalkrigskommissær Rasch. Det er nogenledes vigtig, da det aarlig leverer omtrent 2000 Skippund Jern og tillige har en Staalovn, der foruden den Kongsbergsske, er den eneste i Landet. Dette Verk har to vigtige Uleiligheder, nemlig Transporten, og den Vanskelighed at faae Kul. Transporten saavel af Jernstenene til Verket, som af det beredede Jern til Drammen, er meget besværlig, da Stedet allevegne er omgivet med steile og vanskelige Klipper. Jernet kan de vel indskibe paa

Ekkeren, men deels er Skibsfarten meget farlig paa denne Sæ, formedelst de mange Kastevinde, deels maae de, formedelst de mange Vandfald igien losse det, og føre det nogle Miil paa Bogne førend de naae Drammen. Dette forhøier meget Omkostningerne, og gier Jernet nogle Procent dyrere. Kullene maae leveres af Bønderne. Forskiellige Cogne ere i denne Hensigt af Bergamtet lagte til Berket, og dem er saavel foreskrevet den Mængde af Kul, de skal levere, som og deres Priser. Men Bønderne i denne Egn ere velhavende, og bryde sig lidet om den ringe Fortieneste, som Kulleverransen kunde skaffe dem, derfor giøre de altid Vanskeligheder, og søge at forhøie Priserne. Bergamtet har ingen Tvangsmidler, til at holde dem til deres Pligt, men man maae enten søge en udtrykkelig kongelig Befaling, eller ved en ordentlig Process forhverve en Høiesterets Dom derpaa; og begge Dele ere kostbare og fordre megen Tid, hvori Berket vilde ligge stille. Eieren af Berket har selv Tilladelse at hugge i Bøndernes Skove og lade brænde Kul; men da passer Bønderne nøie paa, at han hugger og brænder efter Forordningen; det er, kun af gamle uddøde Stammer, hvorved han ikke vilde være i Stand til, hverken at samle den nødvendige Mængde, heller ikke at have den for billige Priser. Berket selv lider imidlertid altid derved, og sielden faae de saa mange Kul, som de til Berkets Drift har nodig. Men det hviler gemeenlig ganske i to eller tre Maaneder. De forbruge aarlig omtrent 10000 Ræster.

Deres Jernstene faae de for største Deelen fra den omliggende Egn, hvor de har Gruber. De ere

ere alle kun fattige, men har den Fordeel, at de ere meget letflydende, saasom de, blandede med Kalkspat, ikke behøve nogen Tilfætning af Kalksteen, men strax kan indsmeltes. Nogle faa forskrive de fra Arendal, der er meget rigere; men Transporten er for kostbar til at de skulde kunne have dem i Mængde.

Ristpladserne ere store, mestendeels firkantede, skjønt de ansaae de runde for bedre, hvori Stenene bedre bleve udbrændte, men de holdt det ikke Umaggen værd, derfor at forandre de allerede indrettede.

Den høie Dvn er gammel, og slet indrettet. Den er oventil bredere end nedentil, og vilde ganske falde ned, naar den ikke var saa sterk understøttet. Jernstenene saavel som Kullene blive stedse oprillede med megen Møie paa den høie Dvn; imidlertid havde man dog i Sinde at anbringe en liden Binde, for at vinde dem op, hvilket vilde spare anseeligt.

Slaggene fra Dvnen, da de ere meget letflydende og sølgelig glasagtige, støbe de i firkantede Former og bruge dem som Murstene. De ere meget sterke, haarde, næsten usorgængelige og see vel ud. Jeg saa her forskellige Mure, som man havde opført af disse, der vare ret gode. En Opfindelse, der i disse Egne altid er vigtig, hvor Murstene, formedelst Transporten, ere sieldne og kostbare.

Til at stille med i den høie Dvn, bruge de den almindelige engelske Sandsteen. Den koster dem temmelig meget, formedelst Transporten. Den Mængde, hvormed de kan stille to gange, betales med 350 Rigsdaler. Det var at ønske, at vi selv kunde finde en hertil brugbar Steen i Landet.

Norge har vel ogsaa Sandstene, men de ere meget grovkornige og mindre ildfaste. De udholde ikke saalænge Dovens Ild, og ere derfor uduelige. Det var et Spørgsmaal, om vi ikke skulde kunne bruge Jitstenen (Lapis ollaris), som man faaer her og der i Landet i anseelige Stykker? Den synes meget ildfast, men om den saa længe kunde udholde denne høie Grad af Ild, er endnu tvivlsomt.

Uf støbt Jern bliver her kun lidet forfærdiget, men meest Stangjern, hvilket alt bliver affat over Drammen til Kiøbenhavn, og ellers i Danmark. Man var endnu neppe i Stand til at skaffe saameget, som der blev fordret.

Jernhammerne ere som sædvanlig; dog havde man, som ved det laurviasske Jernverk, anbragt Jernvegstænger, hvorved Axen leed mindre og varede længere.

Til Staalgiøren betiente man sig af den almindelige Staalovn, hvori Jern blev indsat i Kasser af Koblenzer Leer. Dette Leer er hvidt, fedt og fuldkommen ildfast. Dog tvivler jeg ikke om, at vi jo skulde kunne finde et ligesaa got og ildfast i Landet, da Norge virkelig er riigt paa Produkter i Mineralriget. Men Landet er stort og Folkmængden kun ringe i Proportion af Landet, hvorfor det og er mindre giennemsogt. Dette Staalverk feiler især Affætning. De brænde kun een eneste Gang om Aaret, hvorved de faae 70 Skippund Staal, og dette ere de neppe i Stand til igien at affætte i det hele Aar, saa at man næsten havde i Sinde at lade Verket ganske ophøre. Men Mangelen paa Affætning kommer vel især af Staallets ringere Godhed. Det har langtfra ikke den

Tæthed

Ætthed og Styrke som det svenske Staal, hvorfor det ogsaa kun lidet søges. Jernet synes mig noget koldskjært, og derfor mindre skjættet til Staalvirkning. Processen dertil holdt Mesteren som en besynderlig Hemmelighed, og nu bereder man ikke mere Staal her.

Man havde her begyndt med at riste Jernstene to gange, første gang ved ringe Grad Jld, anden gang ved nogen sterkere, og man vilde have fundet denne dobbelte Ristning meget nyttig; thi, skjønt Ertserne ere letskydende, har de dog meget udueligt ved sig. Men det fordrer ogsaa mere Arbeide og Kul.

Om Eftermiddagen seilede vi langs paa Ekferen, 2 Mile fra Wichfors til Rasteen. Søen har en herlig Veiiggenhed, mestendeels i en lige Linie i Længden, men ikke meget breed, og paa alle Sider indsluttet af høie, steile, med Gran begroede Fjelde, der give en fortreffelig Udsigt. Paa de faa Sletter derimellem ligge vel byggede Bonderhuse, med deres herlige, frugtbare, men meget smaa Marker.

Ved Rasteen kom vi igjen paa den ordentlige store Landevei til Rongsberg, $2\frac{1}{2}$ Mil.

Her begyndte Fyrreskovene at vise sig. Ellers vare der Fyr sparsom blandede imellem Granerne, men her begyndte de at gjøre hele Skove.

Underveis havde vi Leilighed, at være Tilskuere ved Braatebrændingen. Man havde i sidste Høst omhugget alle Buske paa disse Steder, og ladet det ligge at tørre til nu. I Aften havde de stukket an, da de formedest den med Skyer overtrukne Himmel ventede snart Regn, skjønt de denne gang

gang toge feil, og vi endnu beholdt tørt Veir nogle Dage. Hele Strækningen brændte og flammede i lys Lue.

Den 25 Junii. Rongsberg, et anseeligt Sted og den største norske Biergstad, ligger i en smal indløbet Dal, mellem høie og steile Fielde, paa begge Sider af Lovestrommen. Staden er stor, videløftig, men kun maadelig bygget, med mestendeels smaa Huse, mellem hvilke nogle anseelige ubrolagte Gader ligge. Folkemængden bestaaer omtrent af 10000 Mennesker. Staden nærer sig allene af de omliggende Sølvgruber, de dertil hørende Betiente og Arbeidere. Her er Overbergamtets Sæde, her er Hytteværkerne, Mynten, og overhoved alt hvad der hører til Bergverkets Drift. Der ere kun faa andre Indvaanere, og ingen andre end Haandverksmænd og Kiebmænd, som forsyne Bergfolkene med de nødvendigeste Vare. Staden har kun een Kirke, men den er stor, anseelig, lys og vel indrettet. Den er een af de skønneste, om ikke af de kostbarreste i Norge.

Egnen om Staden er kun slet, ufrugtbar. Høiene bestaae af skaldede, nøgne, ufrugtbare Klipper, og Dalene af en Mængde fra Floden opkasted Sand. Dog havde Indvaanernes utrættelige og vindskebelige Flid ogsaa vidst at gjøre denne brugbar, eller meget mere at danne sig en ny Mark. Den liden Mængde af brugbart Land forhøier dettes Priis anseelig, og belønner derfor rigelig Umagen med at optage nye Stykker. Jeg saae paa forskjellige Steder, hvorledes de bedekkede den bare nøgne Sand med paaført Leer, for at forskaffe sig et lidet frugtbart

frugtbart Stykke Jord der, hvor Naturen ikke synes at have bestemt til Frugtbarhed.

Floden gaaer midt igiennem Staden, og gior ved Staden forskiellige, vel ikke høie, men meget vidtloftige og herlige Bandsald over den haarde stenige Grund. De omkring Staden liggende Høie give fortreffelige Udsigter. Floden skaffer tillige Staden den Bequemmelighed af Tommerflaadning, uden hvilken Verkerne ikke kunde drives, da den omkring Staden liggende Egn allerede er ganske udbugget. Men nu faae de Tommeret fra de inderste Dele af Landet, da flere smaa Strømme udgynde sig i disse. De har ogsaa anlagt Damme til Vættelse for denne Tommerflaadning, hvorved de kan opholde Vandet i de smaa Arme, for at have tilstreffelig Vand til at nedbringe hele Mængden af det behovende Træ.

De ved Staden liggende Bergverker drives egentlig ganske for Sølvets Skyld, og ere af den største Bigtighed, skiont de i de sidste Aaringer ere drevne med noget Tab (Zubuß). De ere fundne 1623, og vi har vel intet Bergverk i Europa der har ydet saa mange og saa store Klumper gedigent Sølv, da den største Deel brænder som gedigen. De levere ogsaa endnu aarlig for henved 300000 Rigsdaler i reent Sølv, og underholde i det mindste 4000 virkelig ansærende Bergfolk. Det er vel sandt, at Omkostningerne til Verkets Drift overstige disse Summer, da det aarlige Tilskud (Zubuß) er omtrent 50 til 60000 Rigsdaler, men desuagtet er den i Landet bestandig rullerende Summa af 300000 Rigsdaler af største Bigtighed.

Jeg besøgte i Dag, da det var for sildt til Anfaring, de ved Staden liggende Puk- og Hytteverker. De ere store, rummelige, og indeholde forskjellige Arbejder af Sølvertssets Knusning, Vaskning og Indsmeltning. Til Pukning havde man nylig, ikke uden stor Modsigelse, allevegne indført de saa kaldte ungerske Puk- og Vaskerverker. Deres Indretning er bekiendt. De give ustridig anseelige Fordele, i Hensende til at spare Arbeidet. De pukke tillige finere, og den rige Grums sætter sig meget lettere paa Bunden af de brede Vasksteder. Hovedindvendingen mod dem var, at man ikke vidste hvor man skulde hen med de mange Bern, der før havde havt i det mindste nogen Fortieneste ved Pukverkerne. Begtstængerne ved Pukverkerne havde man ikke mere fastgjort ved Axen, men man havde efter svenske Maade belagt Axerne med Jernbaand, og ved disse havde man fastgjort Begtstængerne af smedet Jern. Man naaede derved en dobbelt Fordeel, deels at Axen holdt længere, deels at man, naar Begtstangen blev brostfældig, strax kunde indhænge en anden, uden at Verket behøvede derfor at staa stille. De rige Ertser, nemlig gedigent Sølv- og Glaserts, som og de fattige pukkede og vaskede Ertser, indsmeltes, som sædvanlig, paa Krumovne med en Tilfætning af Kalkstene. Man havde nu begyndt ikke strax at sætte Bly til, men først ved Undersøgnings-Åbningen (Spurloche), og da at omrøre det, blande det med Sølvet og giennemstikke det. Derved havde man den Fordeel, at man sparede en anseelig Mængde Bly, der ellers ved Giennemgang giennem Ovnen pleiede at forbrændes. Ved Prøve skal det være beviist, at man derved

ikke

ikke havde det mindste Tab af Sølvs. Krumov-
nene ere fire, der hedes paa sædvanlig Maade og
ved smaae af Vand drevne Blæsebælge.

Nylig havde man begyndt at indføre en nye
Sort Blæsebælge, der vare meget simple, og der,
som det syntes, gjorde en meget god Virkning.
De bestode af en oven liggende, temmelig breed
Trærende, giennem hvilken Vandet blev indledet.
Af denne Rende faldt det giennem en anden per-
pendikulær Trærende i en understaaende Tønde, paa
hvis Bund er fastgjort en Graasteen, og gaaer til
en tredie Deel af Høiden. Paa denne Steen faldt
Vandet meget voldsomt ned, og flød siden ud gienn-
nem en Abning i Karret. Ved Hestigheden af
Faldet og Stødet affondrede Luften sig fra Vandet,
og stødte, giennem et oven i Tønden anbragt Rør,
med anseelig Vælde mod Jlden. Man havde der-
ved den Fordeel, at kunne bestemme Styrken af
Blæsten ved Mængden af Vandet, som man lod
falde giennem Renden, og at Luften holdt Jlden
tillige jevnere og bestandigere. Det er den af Be-
sidor i Architectura hydraulica beskrevne, hvil-
ken Forfatteren ikke førend her har fundet anbragt
ved Berg- og Hytteværker.

Sygdomme ere blant Bergfolkene ikke meget
hyppige. De gifte sig tidlig, føre et usselt halv
underjordisk Liv; men blive dog gemeenlig lige saa
gamle som de øvrige Indvaanere i denne Egn. De
sædvanligste Sygdomme blant dem ere Apoplexie
og Svindsot. Tildeels kan disse maaskee komme
af Anfaringen eller Brystimuskernes Anstrængelse;
men den overordentlige Hede i deres Bærelser og
den sterke Vinterkulde, som de verelviis ere udsatte
for.

for, bidrager ogsaa noget hertil. Det er neppe troligt hvor sterk de hede deres smaae Stuer med Kaffelovnsvarme, endog om Sommeren. Det er næsten utaaleligt.

Den 26 Junii. I Dag besaae vi nogle af de omkring Kongsberg liggende Gruber, der ere saa bekiendte og vigtige, formedelst den anseelige Mængde Sølv, de i saa mange Aar har ydet.

Bierget er heit, steilt, størstedeels negent, dog her og der begroet med Fyr. Det gjør to Fordybninger, som de her give Navn af Over- og Underbierget. Overfladen er mager, sandig, ufrugtbar, dog findes her og der Moser eller Lørbund, mellemblandet i Fordybningerne, som de smaa Dale gjøre. Hele Næsen selv stryger allevegne fra Norden til Sonden, dog med et lidet Fald fra Norden til Sonden. Dette Strøg pleier ved disse Bierge at være næsten ganske almindeligt. Sielden findes en Undtagelse, som f. Ex. i Prinds Carls Grube, hvor Bierget havde sit Fald mod Vesten. Steenarten i denne Biergaas er i og for sig selv næsten meget lidet forskiellig. Den bestaaer allevegne af en ordentlig Kampesteen, eller Blanding af Quartz og Glimmer, der blot antager en anden Dannelsse og Farve efter den meer eller mindre iblandede Glimmer. I denne Biergart sætte Gangene tværs igiennem fra Vesten til Østen, og bestaae for største Delen af en hviid, graae eller sort storbladet, mild Spath. For sig selv, eller saalænge de blive allene, ere disse Gange som oftest dove, eller har intet synderligt Gehalt, bestaae ogsaa ofte af ganske smaae Drummer. Men allevegne løbe Baand giennem disse Gange, og de forædle dem tillige til
et

et anseeligt Gehalt. Disse giennemlobende Baandstrynge noiagtig efter Biergets Strog fra Sonden til Norden, bestaae af samme Biergart, saa der hører et meget øvet Die til tilbørlig at skielne dem. Hvor de sætte ud til Dagen, merker man af den brune Oker eller Forvitringen, at de formodentlig ere jernhaltige. Undertiden, dog sieldnere, blive disse Baand kiesartede, og da gier man sig Haab om rige Ertser.

Sølvertserne bryde mestendeels gedigen, snart faste, snart haarrige, grenede eller bladede. Undertiden, dog sieldnere, bryder noget, enten blaat Sølv (Glaserts) eller rodt Sølv (Kothgyliden) derimellem, og de ere deels blandede med Glands, deels med Kiis, deels med Blende, eller og med saa kaldet Branderts.

Vi besøgte Prinds Carls Grube og besøgte Oldenborghuus, Gotteshülse in der Noth og Elsegrube. De fere her en ordentlig Strosebygning, men giere deres Gruber og Strækninger overmaade rummelige, for tillige at indtage flere Gange. De vinde Stenen ved Skydning eller Sprængning, men Gangen ved Hammer og Kammel. Ved alle disse Gruber har man den Fordeel, at Biergarten er særdeles haard og fast. Dette foraarsager dem vel ved Boringen og Hugningen noget mere Arbeide og Omkostninger; men de lide og derfor mindre af Vand, og deres Gruber behøve næsten slet ingen Fortømring. Vandet er derfor heller ikke i Overflod, og Vandmaskinerne ere fuldkommen i Stand til at skaffe det bort. De har imidlertid dog, da deres Bierg er temmelig steilt, havt Leilighed til at anse
 Reiser, II Bind. G lække

lægge en Stolle, der indbringer et anseeligt Dnh. Grubernes Fortemring er ligeledes meget simpel, og bestaaer blot i nogle sterke Stroser, for at understøtte Sidevæggene formedelst deres Vide.

Grubedriften har derimod ogsaa forskjellige Vanskeligheder. Dens Gange forvædle sig ofte, og det saasnart Baandene forlade dem. Da maae man bygge (arbeide) blot paa Haab og med Tilskud (Zubuß), til et nyt Baand atter giennemskjær Gangen. Dette gjør deres Bygning uvissere, usikrere, og Gruberne afverle næsten bestandig mellem meget rige og meget fattige.

En anden Vanskelighed ved de her værende Gruber er, at deres Ertser sielden, og næsten aldrig har nogen synderlig Blygehalt. Der bryder vel undertiden noget lidet Blyglands imellem, men det er i saa ringe Mængde, at det neppe kan komme i Betragtning ved Smeltningen. De ere derfor nødte til at afskrive al deres Bly til Afdrivning fra Engelland, hvilket vist forarsager Bergkassen betydelige Omkostninger.

Bergfolkene arbejde deels for Daglon, deels efter Alford. Deres Arbeidstid vaerer, formedelst den lange og besværlige Vej, de har at gaae frem og tilbage, kun 6 Timer. De faae deres Betaling halv i Penge, halv i Kornvare, som Rug, Malt og Byg, af det kongelige Magazin, der beregnes dem til bestemte meget taalelige Priser. Dette er en Belgierning, som den kongelige Naade har indført i de sildigere Tider, og som i et Land, hvor Kornpriserne pleie at stige anseelig om Vinteren, er overmaade vigtig.

Af besynderlig merkværdige Stene og Metaller arter var paa den Tid lidet eller intet i Bruddet. Forfatteren fandt kun de sædvanlige rige Sølvstuffer, der er mere prægtige end lærerige. Da det sidste meest bør være Diemedet for en Naturaliesamling, saa udvalgte Forfatteren kun faa Stykker af de foresundne for den Kielske Naturaliesamling, med Bøste af Bergamtet om Tilsendelse af andre, naar noget besynderlig merkværdigt skulde forekomme.

Bladlusene vare i dette Aar overmaade hyppige. Kirsebær- og Ebletræerne leed især af dem. De sad i store Klumper paa de nederste Spidser af Grenene, af hvilke de fleste ganske hændede, men de øvrige i det mindste vare meget svækkede.

Den 27 Junii. Sølvverket i Kongsberg bestaaer ganske for sig selv allene, næsten uden den ringeste Forbindelse med de øvrige Bergverker i Landet. Overbergamtet har vel tillige Opsigt over de øvrige Verker, men dette bestaaer kun for største Delen i Meddeeling af de kongelige Befalinger, da Verkerne næsten alle tilhøre Privatpersoner. De kongelige Afgifter og Indkomster af disse flyde fra dem umiddelbar i den kongelige Kasse, uden først at gaae igiennem Overbergamtets Hænder. Den herværende Bergkasse bestaaer derfor ene og allene af Indkomsterne af Sølvverket, og anvendes til dette Verks Drift. Med Overbergamtet er tillige Forstamtet forbunden, at det aldrig skal sættes Verket paa Weed eller Kul til dets tilberlige Drift. De har den Kettighed, at forbyde Eierne at sælde Træer i de ved Elven liggende Skove, og lade sig levere saameget som behøves til Verkets Drift,

Drift, og umiddelbar at straffe dem, der ikke adlyde Overbergamtets Befalinger. De udvise vel ogsaa de øvrige Bergværker og især Jernværker et vist Distrikt, til at lade sig levere Kul fra, og bestemme Prisen, de skal leveres for, men de har herved ingen Evangsmidler til at holde dem til deres Pligt, der ikke efterleve deres Befalinger.

Det saa kaldte Seminarium i Kongsberg er indrettet til Jndvaanernes Underviisning i Bergværksvidenskaberne. Dets første Oprindelse var 1757, da Bergmedikus Becker mod et lidet Tillæg blev ansat til at holde mineralogiske og chymiske Forelæsninger, hvilke tildeels ere fortsatte af hans forskjellige Efterfølgere. Man havde tillige gjort en meget betydelig Samling af Ertsar og Bergarter, der vare brudte i alle Verket tilhørende Gruber; men til Ulykke gif hele Bygningen med denne Samling og et derved indrettet Bibliothek for et Aar siden op i Røg. Endnu havde man ikke gjort Begyndelse til et nyt Anlæg; hvilket dog formodentlig snart vil skee. Det var til det norske Bergbrugs Forbedring og Kundskabers Udbredelse blant Bergarbejderne, meget at ønske, at Indretningen ved dette Seminarium blev noget udbredet. Det vilde have den største Indflydelse ei allene paa Sølvverket, men og paa de norske Kobber- og Jernværker, især da de har nogle Stipendier ved Verket, for at kunne lade de dærligste af deres Discipler reise, for endnu mere at udbrede deres Kundskaber. Men nu komme de desværre saa vankundige i de forskjellige Grundvidenskaber fra deres Fædreland, at de enten bringe lidet grundigt hjem igien med sig, eller ogsaa ere nødte til paa ny at lade sig under-

undervise. Dette Seminarium kunde ogsaa faa meget lettere udvides og forbedres, da de ikke fattes Fond dertil. Deres Skolekasse, der er opkommen ved en liden Afgift af alle de til Berket hørende Folk, har et meget betydeligt Overskud og meget anseelige Indkomster. Men det var ogsaa, som jeg troer, ikke ubilligt at anvende disse Penge til Deres Underviisning, der har bidraget meest dertil. Der vilde desuden, naar man saa mere paa det Nyttige end det Glimrende, ikke udfordres saameget dertil. Naar de først havde een Mand for Mathematiken, og een for Mineralogien og Chymien, og tillige en Tegnemester, saa vilde dette allerede være en Begyndelse. Ved Bergamtet, hvor saa mange kyndige og duelige Mænd ere ansatte, vilde let findes en, der paatog sig at undervise i Mathematiken, naar han derfor fik noget Tillæg, og Mineralogien og Chymien vilde en Bergmedikus gierne paatage sig. At overdrage nogle af Overbergamts Assessorerne disse Forelæsninger, vilde virkelig ikke være raadeligt. Uagtet disse Herrers Fortienester og Indsigter, vilde venteligen deres øvrige Forretninger deels ikke tillade det, især da de længe ikke have været vant til det akademiske, og det maaskee vilde falde dem vanskeligt at forklare sig tydelig, eller udtrykke sig forstaaelig for deres Tilhøreres ringe Evner, deels vilde de maaskee holde det for en Beskæftigelse infra dignitatem, og med Modbydelighed paatage sig og efterladen udføre den. Dette Seminarium har en Bygning, hvori Auditoria, Laboratoria og Kabinettet kunde indrettes, og en liden Fond til et Kabinets Anlæg og Indretning. Det vilde derfor hverken være

vanskeligt eller kostbart, at sætte dette Seminarium paa en ordentlig og nyttig Fod, og dette vilde tillige være en vigtig Indretning for Norge, da de intet Akademie har, og det falder de fleste for kostbart, at sende deres Børn til Kiøbenhavn, følgelig nyde de færreste en akademisk Opdragelse.

Let ved Staden, ved Bredderne af Elven, ligger endnu et lidet Jern- og Staalverk. I forrige Tider har man her høvt en ordentlig høi Ovn, hvori man har tilberedt Jernstenene, men formedelst den lange og ubegvemme Transport af Jernstenene og Mangel paa Kul, har man ganske indstillet det og ladet den afbryde. Nu smedder de blot deres Jern af derhen bragte Jernstænger, og tilvirke tillige det Staal, de behøve til Bergverkets Brug. Jernhanterne saavel som Staalovnen havde den sædvanlige Indretning, men nu arbejdede man ikke. Maitræer vare alle vegne opreiste, om hvilke Indvaanerne af de lavere Klasser med Dands og Skuden gjorde sig lystige. Man holdt her St. Hansaften nogle Dage sildigere, da St. Hansdag ikke er Helligdag og Bergfolkene i Dag først kom af Arbejde, der dog ogsaa skulde have Deel i denne almindelige Glæde.

Kongsberg har ikke mange Samlinger af Produkter fra Gruberne. Vi havde den Misforneielse ikke at træffe Berghauptmand Ziort, der eier den fortrinligste Samling i dette Fag. Han var nedkaldet til Kiøbenhavn, formedelst forskellige Indretninger ved Bergverket. Herr Justitsraad Selzen viste os sin, der vel var kun liden, men dog ganske artig. Han viste os i Besynderlighed de smaa Bergarter, hvori Sølvet havde brudt, iblant
andet

andet en grøn Skjort med ivoret Sølv, det skionne forte glindsende Branderts med hvidvoret Sølv, Kobolt, beslaget ved voret Sølv. Den skionne grønne meget riighaltige Guhr, og det besynderlige guldhaltige Sølv i en falcodonartet drusig Gang vare ogsaa merkverdige.

Den 28 Junii fra Kongsberg til Eger, 2 Mile, paa den rette alfare og store Landevei. Her og der havde man forbedret Veien med tværs overlagte Træer og Stammer: en Indretning, som vel er beqvem nok, men ikke synes at være den fordeelsagtigste i et Land, der har saadan Overflødighed af Stene. De her overlagte Stammer ere deels i og for sig selv af betydelig Værdie, deels raadne de efterhaanden, og kræve idelige og anseelige Reparationer.

Egnen om Eger er udmerket skion. Eger ligger ved den anseelige Drammen = Elv, der ved Drammen falder i Søen, og man har Udsigt over en skion og frugtbar Dal, som paa alle Sider er indsluttet af begroede og grønne Klipper, og hvoremellem denne Elv løber i forskiellige Krumninger.

Folkemængden, eller Antallet af de i denne Dal her og der liggende Huse af alle Sorter, giver den tillige et Liv og Munterhed, som ellers sielden findes i Norge. Denne Egn er ogsaa en af de folkerigste i Norge. Der ligge ikke allene enkelte Gaarde omstræede her og der i denne Dal, men ogsaa forskiellige artige Flekker som Sackund, Vestforsen, der vidne om Folkemængde. Denne Egns Næringsdrift bestaaer deels i Saugmøllerne, hvoraf 44 here til dette Sogn, der aarlig levere 535000 Bræder, deels i Jernverker, der udfordre mange

Arbejdere, deels i den bestandige Transport af
 Vare, i Særdeleshed Korn fra Drammen til Kongs-
 berg. Indvaanerne holde for denne Transports
 Skyld mange Heste, og den største Deel af Dalen
 er udlagt til Græsning. Her havde vi i Dag Lei-
 lighed at see den saa kaldte Skovvarme eller Skov-
 ild. Ilden var opkommen den 23 om Aftenen ved
 en Mand's Uforsigtighed, der brændte Graate, og
 nu strakte Ilden sig giennem to Dale over halv-
 anden Mil i Omkreds. Mosserne og Lyngen paa
 disse egentlig sandige Egne var ved Veirets Hede
 og Tørke saa udtørret, at de brændte som Tønder,
 og her udbredede Ilden sig stedse mere og mere ved
 Jorden. De Træer, som nu stode i fuld Saft,
 brændte egentlig ikke, men langs op af Stammen,
 og afbrændte Barken og Bladene, og Træerne hen-
 tørredes. Om Dagen saae vi den tykke Røg, der
 opsteeg fra hele Dalen, og om Natten saae vi Luerne
 der løb op af Træerne. Ilden fulgte bestandig
 Luftens Træk i Dalene, og nu syntes det næsten
 umuligt at dæmpe den, førend en skyllende Regn,
 deels ved dens Fugtighed, deels ved at bringe Liv-
 ighen i Mosserne, forhindrede dens videre Udbre-
 delse. Jeg saae heller ingen synderlige Anstalter for
 at forekomme Ildens Udbredelse. Det er virkelig
 haardt, at et heelt Sogn, eller saa mange Menne-
 sker, skal see deres Eiendom, deres Rigdom, der
 bestaaer i deres Skove, at gaae op i Røg ved et
 Menneskes Skidesløshed, der maaskee intet har
 at tabe derved. Der bliver dem nu intet andet
 tilovers, end at omhugge de halv opbrændte Stam-
 mer i hele Distriktet, saasnart de kan, og for største
 Deel at anvende dem til at brænde Kul af. Men
 neppe

neppe betaler dette Beføstningerne og Umagen, da Transporten til de temmelig langt fra liggende Jernværker vilde blive for dyrt.

En Fierdingvei fra Eger ligger en Saugmølle, hvor jeg fandt en Maade at bringe Støkkene op paa Høien, der var meget artig og fordeelagtig. Der ligge nemlig forskjellige Saugmøller langs med en ganske liden fra en Høi nedrindende Bæk; men da der var kun lidet Rum, saa var man nødt til at lægge nogle af dem paa Høien selv, for at faae Plads. De Støkke, man vilde skiere, kom ned af Elven, og stød ned af en liden Bæk, der her falder i Elven, og saa har man fer ladet den trække op paa Høien ved Heste, hvilket forarsagede ansæelige Beføstninger. Eieren her havde derfor gjort en Indretning, der omtrent havde kostet ham 1000 Rigsdaler, men nu sparede han aarlig noget ansæeligt. Han havde nemlig anlagt et lidet Bandhiul paa den Høi, hvor Møllerne laae. Dette blev drevet ved en ringe Mængde Vand, hvilket han ved to Pumperør ledede under Jorden fra en Høi af endnu større Høide. Det stiger igien af sig selv ved det foregaaende Fald, da det kommer fra et høit Sted, til den Høide, der behøves for at drive Bandhiulet. Dette Bandhiul satte en stor Trævinde i Bevægelse, hvorom et meget tykt Loug var fastgjort, saaledes at den ene Ende afvikledes, naar den anden omvikledes. Ved hver Ende af Louget var en stor Træcylinder fastgjort, der af omtrent en Allen i Diameter havde paa hver Side en med Jern beslagen Kant. Hele Høien var belagt med Bielker, at Støkkene desto lettere kunde glide, og paa Siden var paa langs anbragt smaa Tridser,

hvorover Lougene løbe, for at forekomme deres Friktion. Ved Vandhjulets og Bommens Bevægelse bevægede disse to Træcylindere sig vexelviis op og ned, og flere Stokke, der paa eengang vare fastgjorte hertil ved Jernhager, bleve optrukne til ligemed. Saa snart de havde opnaaet denne eller hiin Saugs Heide, blive kun Hagerne løsslagne og Stokkene væltes hen. De skaarne Bræder lod man igien gaae ned i brede Trærender.

I Elven selv er et meget betydelig Laxfiskerie. Om trent en halv Miil fra Eger gjør Floden her et Fald, der vel ikke er meget høit, men dog formedelst det meget Vand er sterk og skummende. Dette søger Laxen meget hyppig, og forsøger ved et Spring at sætte hen over det. Undertiden, dog sielden, lykkes det den første gang, men som oftest kastes den af Vandets og Strømmens Styrke tilbage, og herpaa grunder sig den her værende Maade at fange den. De hænge nemlig en af Trælægter forfærdiget breed Trækasse i Vandet, der, hvor Faldet er allersterkest, saa at Laxen, naar den kastes tilbage af Elven, af sig selv falder i Kassen, hvorfra den bliver taget ved Hager. I forrige Tider var denne een af de betydeligste Laxegaarde i Norge, der aarlig indbragte henved 1200 Rigsdaler. Men i de sidste Aaringer har den taget anseelig af, da man har opfundet saamange Slags Garn, for at fange Laxen, sevend den kommer saa høit op i Strømmen. Imidlertid indbringer den dog altid imellem 7 og 800 Rigsdaler. Den fangede Lax affættes for største Dele i Kongsberg.

Den 29 Junii fra Eger til Gassel, 1 Miil, gik Weien giennem en frugtbar, behagelig, skönt noget

noget sandig Dal, som deels var bedekket med Gran eller Fyrreskove, men deels udlagt til Græsning. Denne Egns Haandtering bestaaer for største Delen i Transport af Vare, deels til Kongsberg, deels til Jernværkerne; hvorfor de ogsaa kun pleie at anvende lidet Land til Agerdyrkning, men næsten alt til Qvægavl, for at kunne holde desto flere Heste.

Gassel, et temmelig anseeligt Jernværk, der tilhører Enkefruen Neuman, leverer aarlig omtrent 2500 Skippund Jern, der for største Delen anvendes til støbt Gods. Dette Værks Jern er noget koldskjært, men derved overmaade let, og passer sig derfor bedre til støbt end Stangjern. De forfærdige i Besynderlighed Kalkelovne, som udføres over Drammen til Danmark, Holsteen iberegnet.

Jernstenene faae de deels fra Arendal, deels fra nogle omliggende Gruber. De Arendalske ere de bedste og meest letskydende, i Besynderlighed er der en iblant dem meget iblandet Kalkspat, hvilken de bruge til Tilsetning for at giøre de andre strengskydende mere letskydende, saa at de ikke har nodig at sætte Kalkstene til. De Stene fra de omkring Værket liggende Gruber ere vel i og for sig selv rigere, men tillige strengskydende, og give, som det synes, et koldskjært Jern. Man blander derfor begge Arter sammen, for desto lettere at bringe dem i Fluss, og derved tilveiebringe en rigere Eris.

De her værende Ristepladser ere kun smaa, men mange, hvilket synes at kræve mere Arbeide og Kul. Jo større den Mængde er, som man paa eengang kan riste, des lettere bliver Arbeidet, og saa meget mindre bliver og Mængden af de vertil udforderlige Kul.

Den heie Dvyn er stor, men gammel, dog, som det synes, temmelig sterk. De Stene, de stille med, ere, som sædvanlig, fra Engelland, og bestaae af en temmelig grovkornet Sandsteen; dog brugte de til Overdelene, især af Røret, hvor Jlden er mindre heftig, en haard, fast Glimmer, der her falder i store Stykker. Naaget denne Besparelse koster den engelske Sandsteen dem dog 100 Rigsdaler, hver gang de stille.

Hamrene ere tre. Men de lide ofte Mangel paa Vand, og maae derfor staae stille. Overhoved vare alle Strømme og Bække i Norge i Aar meget lave, formædlest den liden Mængde Snees forrige Vinter.

Fra Sæssel til Kossun, 1 Mil, vi rede hen, for at see det nye Anlæg for de for kort siden fundne Koboltgruber. Men vi havde den Misforneielse, ingen af de kongelige Berentere at treffe, som havde kunnet give os en ordentlig Efterretning om Verkets Tilstand. Ved Kossun skal Smeltehytterne komme til at ligge. De vare endnu ikke byggede, men man arbeidede endnu paa en Bei, for at bringe Vandet ved Siden af Bierget hen til det Sted, hvor Hytterne skulde ligge. Beliggenheden er ellers beqvem, i en liden, men behagelig og frugtbar Dal, ved Bredden af den anseelige Drammen-Elv, hvor det aldrig kan fattes dem paa Vand.

Ved Elven havde de anlagt en egen Art af Træglide, eller Indretning at befordre Stokkenes slette Lob. Strømmen gjør her nemlig et vel ikke heit, men langt og stenigt Fald, hvorpaa de flaadede Støkke flaaes itu og forderves. Eierne af Gaarden her havde derfor gjort en Kanal, eller liden

Vand-

Bandleddning, hvorigiennem han bragte Støffene i en Trærende, hvorved de paa den anden Side af Faldet igien gled ned i Vandet. Han lod sig betale 2 Skilling for Stykket af de, der saaledes bleve slaadede, hvilket maae skaffe ham en betydelig Indkomst, da Egnen om Elven er meget riig paa Lemmer.

Stene brændte de nu til Dvæns Indretning af engelsk Pibeleer, der vare meget håarde og sterke. De havde ikke den allermindste Blanding af rødt, og selgelig ere de ikke jernhaltige.

Uf Sangmøller ligger der ligeledes forskiellige i denne Egn, hvilke har den Bequemmelighed, at kunne paa Elven bringe deres skaarne Bræder til Drammen.

Fra Jossum til Scudery, $1\frac{1}{2}$ Miil, gaaer Veien for største Deelen giennem anseelige Fyrreskove, her og der over nogle Bierge, dog er Egnen behagelig og temmelig frugtbar, skjønt noget sandig.

Bed Scudery ligge de for kort siden opdagede Koboltgange eller Gruber, der synes at love et anseeligt Udbytte med Tiden, naar de først kom i fuld Drift. Bierget er høit, meget steilt, sandigt paa Overfladen og overalt bedækket med Fyrretræer. Det har det sædvanlige Strog, som de norske Fjælde, fra Norden til Sonden, og strekker sig i lige Linie omtrent en Fierdingvei, hvor man allebegne træffer meer eller mindre Tegns til Kobolt. Det bestaaer af et fast, håardt, jernhaltigt, skifrigt Leer, hvori Gangene ligeledes stryge fra Sonden til Norden, dog med noget Fald til Osten. De bestaae af en håard, graa, med Glimmer blandet Qvarts, hvori Kobolten meer eller mindre sterk er indsprenget. Det synes

synes vel i og for sig selv ikke at være meget rigt; men Gangene ere omtrent 2 Lagter mægtige, og Gangens Mægtighed og Ertsens Mængde erstatte rigelig det ringe Gehalt. Undertiden, dog sjelden, er noget Kobberkies tillige indsprenget deriblant. Besynderligt er det, hvad de her værende Arbeidere har bemærket, at jo mildere Gangen er, jo rigere og sterkere er Kobolten.

Grubernes Drift her er endnu ikke meget vidtløftig. De har først for 3 til 4 Aar siden begyndt dermed, og til Undersøgelse skurfet paa forskellige Steder, hvor de altid havde truffet samme Gang. Dens største Dyb er omtrent otte Lagter. De drive en Strosebygning efter Bruden af Gangen, men maae, da Stenen er overmaade haard, blot vinde det ved Sprengning. Men de har derved den Fordeel, at de ikke behøver nogen Fortemring, og ikke lide noget af Vand. De har kun nogle faa Dagvande, da Gruberne ere aabne og udeses med Spande.

De har ligeledes nylig begyndt at drive en Stolle. Det er meget let, da Bierget allevegne er saa steilt og høit, og kan med faa Omkostninger indbringe et meget anseeligt Dyb.

Den vundne Erts bliver tet ved Gruberne knuset, skedet og leveret paa Pufverkerne. Der ere tre Pufverker indrettede paa ungersk Maade, og alle 3 bleve drevne paa samme Maade, da Overfalds-Bandet i disse Egne er kun knap, saasom Pufverkerne ere temmelig høie, og ligge næsten lige ved Gruberne. Men den rige Grums tænket man at lade føre paa Vinterføret paa Slæder til Smeltehytterne, som anlegges ved Fossun.

Strax neden ved Bierget, omtrent et Kanon-
skud fra Gruberne, gaaer en magtig meget hvid
og kien Aare af Quarts ud til Dagen, der ved Ko-
boltsmeltingen meget vil komme til Nytte. Man
havde allerede brudt en betydelig Mængde, den var
heel igiennem skien, hvid og i Overflod.

Dette Verk giver formedelsk de mange Tegn
til Kobolt meget Haab, og det synes, at det med
Tiden vil blive vigtigt. Nu har det i alt 60
Arbeidere.

Om Natten tilbage til Eger, paa en nærmere,
men ujevn og stenig Bei.

De til Sassel Jernverk hørende Gruber ligge
ligeledes paa denne Bei, men det var allerede saa
sildig ud paa Natten, at vi intet kunde see, og Ar-
bejderne alt længe havde forladt Gruberne. Man
fik her de rige, men koldskiere Jernstene, som vi
havde seet paa Jernverket ved Sassel.

Her og der saae vi den saa kaldte Skovild,
der dog ikke havde udbredet sig meget vidt, og der-
for lettere blev dømped. Det, der havde tændt
sig St. Hansaften i Nabolauget af Eger, brændte
endnu bestandig, dog var det taget anseelig af, og
det lod som det var kommet i en anden og smalere
Dal, hvor det var blevet dem lettere at affikere det,
ved at afhugge Træerne, og derved forhindre dets
Udbredelse.

Den 30 Junii fra Eger til Drammen, 1 $\frac{1}{2}$
Miiil, i en behagelig og frugtbar Dal. Paa den
ene Side har man den anseelige Drammen-Elv,
paa den anden høie, steile og med Naaletræer be-
groede Fielde. Elvens Bredder ere allevegne tem-
melig sandige, ja her og der ere smaa Sandbanker
opka-

opkastede; men Dalen selv frugtbar og vel dyrket. Fjeldene saae ganske svædne og brandte ud af Heden og Torken, der havde været i nogle Dage, og Bussene vare som hentørrede. Fjeldene ligge lige mod Middagssoen, hvis Hede kastes tilbage fra Fjeldene, og derved faaer dobbelt Styrke. Her fandt vi ogsaa allerede modne Jordbær, da de ellers paa andre Steder endnu kun stode i Blomster.

Drammen, et meget anseeligt Sted, ligger i en yndig og vidt udstrakt Dal ved Bredderne af Drammen-Elv, to Mile ferend den falder i Søen. Denne Elv er een af de største og skønneste i Norge, og skönt Staden ligger to Mile fra den Havbugt, hvori den falder, bliver dog Vandet ved Staden brak eller halv salt ved høit Vand og sterke Vinde. Elven udgior tillige Stadens Skønhed og Rigdom, da de ved den har Forbindelse med de betydeligste inderste Strækninger af Vandet, hvorfra de nedflaade deres Tommer og Bræder.

Staden selv bestaaer egentlig af tre Stæder, der alle have hver deres egen Kirke og Jurisdiktion, nemlig Bragnæs, Strømsøe og Tanger, og har det fælles Navn Drammen. Bragnæs ligger paa denne Side af Elven, og er den største blant dem alle; Strømsøe ligger paa den anden Side af Elven, og Tanger noget længere ned ved Elven, og er som Ladepladsen og Havnen. Alle tre ere vel bebyggede med mange skønne og store Huse, der næsten alle ligge langs med Floden.

Stadens Handtering bestaaer ene og allene i Handel, og man seer snart af Indvaanernes Mængde og Virksomhed, at denne maae være meget betydelig. Hovedsagen er Handelen med Bræder
og

og Bieller, skönt de udfibe en betydelig Mængde Jern. De bedste og længste Bræder gaae til Engelland, nogle faa til Frankrig, og de øvrige til Danmark. Biellerne gaae næsten alle til Holland, og Jernet til Danmark. De har den Fordeel at ligge ved een af de største Elve i Norge, hvorved en Mængde Saugmøller og Jernværker ligge, der udføre deres Produkter over Drammen. De har derimod den Ubequemmelighed, at Havnen kun har lavt Vand, saa at de store Skibe maae blive liggende to Mile neden for Staden, hvor der skal ligge en Klippe i Vandet; de maadelige maae ligge ved Tanger, og kun de smaa kan komme op til Bragnæs. Tanger har derfor den bedste Beliggenhed til Handel; men den Plads, som Staden ligger paa, er saa liden og saa indskrænket ved de omliggende Fjelde, at den aldrig vil kunne meget udvides.

Fra Drammen til Gellebet, $1\frac{1}{2}$ Mil, gaaer Veien over det saa kaldte Paradisbjerg, der ligger omtrent en halv Mil bag Drammen. Bierget er høit, steilt, og paa Toppen deraf er en herlig Udsigt over den neden for liggende frugtbare, vel dyrkede og folkerige Dal, til Drammen og den Bøgt, hvori Elven falder. Paa Toppen af dette Bierg eller Klippe er et Marmorbrud, hvoraf man har faaet Marmoren til den nye Fridrøiskirke. Marmoren er temmelig hvid, fast, noget skiellet og antager en god Politur. Bierget synes her at danne en ordentlig Marmor klippe, der gaaer fort i en temmelig Strækning, da man i en anseelig Rængde derfra har paa nogle Steder i nogen Afstand fra hinanden altid truffet samme Marmor. Nu ar-

Reiser, II Bind. S beidede

beidede man ikke mere. Siden man holdt op at arbejde paa Kirken, har ogsaa dette Berks Drift standset, da det fattes den saa Uffætning. De bryde vel endnu noget lidet, som Privatpersoner bruge til Trapper og slige Smaating, men som ikke er af nogen Betydning.

Man havde her gjort Steengierder af dette Marmor, der bestod af smaa paa hinanden lagde og flette Stykker. Man vil ellers ikke andensteds lettelig antrefte Marmorgierder. Jeg undres, at man her ikke anvender dette Marmor til Kalkbrænding, da man meget vel kunde bruge Affaldet dertil, her, hvor Træet tillige er godt Kieb og overflodig. Paa Uffætning af den brændte Kalk kunde det heller ikke fattes, da der ligger et saa anseeligt Sted, som Drammen, i Nabolauget.

I det største og fortrinligste Brud i denne Marmor klippe havde man opreist Fredrik den Femte en Pyramide, da han paa sin norske Reise besøgte denne Egn. Den vil her være et bestandigt Minde om denne meget elskede Konge.

Fra Zellebek til Randsborg, $1\frac{3}{4}$ Mil, er Veien god, og her og der herlige Udsigter over de lave Egne ved Christianiabugt. De ere saameget skionnere for Diet, da de har Afverlinger af Bierge, Dale, Skov og Vand.

Løvtræer begyndte nu igien at vise sig, hvilke vi ikke længe havde seet, til Beviis, at vi nu vare komne i en lavere og varmere Egn. Her vare igien Ege, Birke og især Ask, dog vare endnu mange Gran- og Fyrretræer blandede imellem, ja paa mange Steder udgjorde de endnu hele Skove.

Om Natten fra Randsborg til Christiania, $1\frac{1}{4}$ Mil, er Eggen temmelig biergig, men dog behagelig, frugtbar og bebygget. Sommernætterne i disse nordlige Egne ere meget behagelige. Solen gaaer neppe ned i Vesten, førend den igien gaaer op i Østen, og et behageligt, kiseligt og lyst Tusmørke bedækker Jorden. Om Natten bliver det ikke saa mørkt, at man jo kan læse under aaben Himmel, eller forrette hvad man vil. Nætterne ere derfor meget bequemme til at reise i, da Dage ofte ere meget hede imellem Klipperne, formedelst de tilbagekastede Soelstraaler. Men sielden varer denne Hede længe. Neppe skjuler Solen sig bag Skyerne eller og gaaer ned, førend det bliver strax og efter den hedeste Dag ubehagelig kielt.

Om Natten falder tillige sædvanlig en meget stærk Taage, der svæver som en Røg over Vandet, og i Tørken nogenledes opholder og besugter Berterne. Noget Dages Hede og Tørke vilde ellers være i Stand til ganske at forbrænde dem, da den Jord, der bedækker Klipperne, kun er meget tynd og Klipperne modtage en Hede, der forbrænder Rødderne.

Den 1 Julii. Christiania, Hovedstaden i hele Landet, ligger ved Spidsen af en anseelig vidtstrakt Bugt i en betydelig og frugtbar Slette. En liden uanseelig Elv løber giennem Staden, og falder i Bugten tet ved Staden. Staden selv er stor, vel bygget, med anseelige og regelmæssige Gader, og skionne, tildeels murede Huse. Fæstningen ligger paa en liden Landtunge eller Halvøe mod Søen. Den synes at være liden, gammel og neppe

tilstrækkelig til Stadens Beskyttelse, imidlertid vilde dog Fæstningsværkerne være af nogen Nytte til Havnens Beskyttelse, naar man kunde antage, at fiendtlige Skibe torde vove sig saa dybt ind i Bugten. Paa den anden Side af Bugten ligger den gamle Stad, og her har Opslo fordem lagt, som man endnu kan see af Levningerne af den gamle Katedralkirke og andre Bygninger. Nu derimod er den næsten forladt, og Indvaanerne have formodentlig, formedelst Elvens og Handelens Bequemmelighed, trukket sig over paa den anden Side af Bugten. Kun Biskoppens Bolig og nogle faa andre Bygninger ligge endnu her.

Stadens Haandtering bestaaer næsten ganske i Brædehandel, hvoraf aarlig udføres en betydelig Mængde. De fleste og bedste Bræder gaae til Engelland, de vvrige deels til Frankerig, deels til Danmark. Imidlertid er det virkelig Skade, at de misbruge deres store og mange Skove, og ofte bringe flere Bræder til Salg i Engelland, end de ere i Stand til at affætte. De lide stedse derved et dobbelt Tab; deels forhugge de deres Skove, deels nedsætte de Prisen paa Bræderne alt formeget. Christiania er tillige Biskoppens, Stiftamtmandens og de andre kongelige Betientes Opholdssted, her er og Militærskolen og en temmelig anseelig Besætning, der alle bidrage til Stadens Næring. Efter Stadens Størrelse synes Indvaanernes Mængde at beløbe sig til 8 eller 10000 Mennesker.

Havbugten, hvorved Staden ligger, er overmaade skien. Den gaaer 12 Mil ind i Landet, skient den paa mange Steder kun er smal, er den dog saa dyb, at store, ja endog Krigsskibe kan komme lige til Staden. Allun-

Allunverket ligger i den gamle Stad tæt ved Hospitalet. Grunden er egentlig Kongens, men er for bestandig overladt den nu værende Eier af Berket, Herr Collet. Bierget selv er omtrent 10 til 11 Lagter høit, steilt, og bestaaer af en reen sort Skifer, der er mere eller mindre riig paa Allun. Jo mere seed, glindsende, blodere og skiorere den er, jo rigere pleier den at være. Hele Klippen bestaaer af denne sorte Skifer, dog ere her og der hele Lag, deels af sort haardblevet Leer, deels af iblandede Kiisnyrer af ulige Størrelse, som slet intet Allun holder, men agtes ganske uduelige. Besynderligt er det, at jeg ingen Forsteninger og Aftryk har forefundet ved dette Allunverk, som ellers pleie at være saa hyppige ved Allunverker, især ved de svenske ved Andrarum. Arbeidet med Allunbrønden er meget let, da Klippen fra Jordfladen af, næsten til den øverste Top, fast ganske bestaaer af denne Skifer. De faae den derfor meget let, deels ved Hugning, deels ved Sprengning, da Skiferen tillige ikke er meget haard.

Den brudte sorte Allunskifer ristes først, hvorved den bliver ganske rød. Rosthobene ere store, høie og mestendeels langagtige. Neden under lægger man omtrent $1\frac{1}{2}$ Fod Brænde, hvorpaa Stenen kastes, saa brænder den igiennem ved sin egen Brændbarhed og Fedme, saa høit man vil. Man afverlede her ved Ristningen med den engang udtukne og den friske sorte lagviis, saa at man lagde verelviis et Lag af den udludede, og et af den friske, hvorved hele Bunken brændte igiennem, formedelt det brændbare i den sorte friske.

Den brændte ganske røde Allunskifer kastes i store Trækasser, som ere nedgravede i Jorden, og ere omtrent 15 Fod høje, hvorpaa siden kommes Vand. Vandet saae man fra det ovenfor tet ved liggende Bierg, af hvilket det ledes i en tet ved Birket liggende Dam, og ved Pumper og Rønder bringes allevegne hen. Paa denne Maade staaer det omtrent 24 Timer paa de brændte Stene, udlades derpaa giennem en Abning neden i Kassen, og paa andre Stene, hvormed man afvexler til Luden holder 24 til 26 Grader. Den udludede Steen blandes igien med sort frisk paa Ristebunken, brændes paa ny til den ganske skilles ad, og har givet af sin Allun fra sig.

Den paa denne Maade forstærkede Lud ledes ved under Jorden lagte Rør i et stort Trækår, hvori den største Deel af de mange Ureenligheder, den indeholder, sætter sig til Bunds, og ved Rønder ledes hen i Snynderne.

Panderne ere kun af maadelig Størrelse, men temmelig dybe, og bestaae af Blyplader, der ere forstærkede ved underliggende Jernplader. Jernpander kan de ikke bruge, uden at belægge dem med Bly, ellers vilde Allunshyren opløse Jernet, og i Steden for Allun danne en ordentlig Jernvitriol. Blypanderne støbes her i Snyderiet, og vare omtrent 3 til 4 Maaneder, da de paa ny maae omstøbes. Luden bliver kogt sterk heri, og bestandig opfrisket ved ny tilsat Lud. Jo sterkere man koger Luden, jo mindre brænde Panderne. Paa denne Maade fortsættes Røgningen bestandig, til man merker, at Bunden i Panden er bedækket med et jordagtigt Bæsen, da maae de lade Jlden fluffes,

slukkes, tappe Luden af, og giøre Panden reen; thi ellers vilde den brænde an eller smelte Blyet, da Smeltningen nu ikke længer forhindres af Rogningens Hestighed eller Ludens Bevægelse.

Donen, hvorover Sydkiedlen er muret, er liden, firkantet bygget af brændte Steen, har fortil et Træhul og bagtil et lige opaaende Røgfang. En Svensk, som nylig var reist herigennem, vilde anbringe en Forbedring ved Donen, og havde ved hver Pande anlagt et dobbelt men meget kort Røgfang. Det havde den Fordeel, at Dvnen træk stærkere og Rogningen gik hastigere, men de forbrugte ogsaa meget mere Brændsel, formedelst den sterke Træk, saa at Fordelen af Forbedringen vel ikke kunde være meget stor.

Nyttigere havde det maaskee været, om de havde ledet Røgen, der gik ganske unyttig bort, videre omkring og anlagt de saa kaldte Varmepander over den, hvorved der altid spares anseelig paa Brændet ved slige Berker.

Til Brændsel betiener man sig alene af Træ, og bruger hver 24 Timer 3 Favne til hver Kiedel. Vel havde man forsøgt, at anvende Allunstenen selv til at syde Luden ved; men den brænder ikke sterk nok. Dette vilde ellers spare dobbelt, da man i saa Fald ikke behøvede Brændet, som og tillige kunde riste Allunskiferen. Maaskee gik det an, i det mindste til Varme at giøre en Tilfætning af Skifer, da den dog altid giver nogen Hæde.

Den Slam, der sætter sig til Bunds, er først rød, men siden guul. Noget lidet deraf brændes til Brunrødt, men Uffætningen er saa ringe, at det neppe lønner Umagen.

Den kogte Lüd ledes i et stort Trækår, hvor den bliver staaende en Time, for at lade den øvrige indeholdte Slam og Ureenligheder falde til Bunds. Fra dette bliver den igien ledet i det saa kaldte Saffianshuus, hvor det bliver hensat for at kristalliseres i smaae Trækasser, der ere nedgravede i Jorden. Her bliver den omtrent 5 til 6 Dage staaende, i hvilken Tid Kristallerne skyde an paa Bunden og Siderne. Heraf udtappes Moderluden, Kristallerne tages ud, og affylles med reent fersk Vand.

Moderluden indeholder endnu mange Allunvele, og bliver derfor tilsat igien ved en ny Indkogning. Den sætter ogsaa, naar den staaer længere en Blanding af Allunkrystaller og Slam til Bunds, der ligeledes tilsættes igien ved en ny Indkogning. Men maaskee dette er Aarsagen, hvorfor Allunen bliver mindre reen. Moderluden indeholder altid en Mængde fremmede Saltdele, og den alt for sterke Tilsætning saavel af Moderluden selv, som af Bundsaldet maae nødvendig have en skadelig Indflydelse paa Allunens Reenhed. De afvaskede Allunkrystaller, eller den saa kaldte Saffian, opløses nu atter i reent Vand, koges nok eengang ind, og hensættes i store Træfade eller Drekoveder, der ere stærk beslagne med Jernbaand, til at kristalliseres. Her staaer Luden omtrent 14 Dage til 3 Uger, efter Aarstidens forskjællige Varme og Veirliget. Da bliver endelig den tilbageblevne Lüd aftappet, og den store paa Bunden siddende Alluncylinder udhugges med Hakker, og pakkes i Fade.

Den forfærdigede Allun selv er haard, klar, hvild og viste sine ottelantede Tærninger, dog med
 ligesom

ligesom afhuggede Sidelanter. Smagen er, som sædvanlig, sterk, bitter, snærende og ubehagelig.

Dette Allunværk er af nogen Bigtighed. Sønderiet er indrettet til 4 Vænder; dog bliver her fælden kogt i mere end een, hvilken aarlig leverer omtrent 500 Tønder Allun. Det sættes dem i Besynderlighed paa Afføtning, da det svenske Allunværk ved Andrarum leverer Allunen for meget ringere Priser.

Den 2 Julii. Hos Herr Etatsraad Ancher saae vi forskjellige Prover af nogle ny opdagede Jerngange paa den anden Side af Årendal, der havde et meget godt Udseende. Jernstenene vare tunge, storbladede, her og der noget kristallinske, syntes ogsaa ikke allene vige, men og at vare af en god Art. Man var nu, som Herr Etatsraaden forsikrede, beskæftiget med at bringe dem i Gang, og føre den udvundne Erts til Moss, for der at tilgodegiøre den, og i Besynderlighed at anvende den til det unlig igien indrettede Kanonstæberie.

Han var tillige saa god at vise mig en liden Samling af Naturalier af forskjellig Sort. Den indeholder virkelig artige Stykker, men den var ikke bragt i Orden, saa man ikke kunde see den med Fordeel. Hans Samling af Malerier, som han tildeels havde medbragt fra Italien, er stor, og tillige riig paa skienne Stykker, især vil den døende Dido finde Kienderes Bifald.

I den ved Huset liggende Have er en herlig Udsigt over Havnen, over den hele Havbugt, og over den ved Bugten liggende Egn. Den er ganske opfyldt og indtaget fra Søen, mestendeels af det, som Skibe har udkastet, der ere komne tilbage fra

Engelland med Ballast, og her har udloffet, hvorved der efterhaanden er blevet fast Bund. Eierne havde vel begyndt at indføre nogle fremmede Bærter i denne Have; men deels den nordlige Egns Kulde, deels at Søen ligger alt for nær, hindrede dem at komme fort. Saavel de tidlige og sildige Nattefroster, som de skarpe Søevinde taale meget faa af de udenlandske Bærter og sely Drangerietræerne syntes at have taget Skade.

Christianias Handel lider noget ved Flodens korte Løb, hvorved Staden ligger. Deres Handel bestaaer for største Delen i Brøder; men da Floden kun gaaer 7 Miil ind i Landet, saa er Egnen for liden, og kan umuelig levere saameget Tommer, som Staden behøver til sin Handels Fortsættelse. De ere derfor nødte til at hente endeel af Tommeret til deres Saugmøller fra Glommen, der ved Fridrikstad falder i Søen, siden maae de føre det to Mile over Land, hvorved Transporten bliver kostbarere. Endeel af det Tommer, som tilhører det Ancheriske Huus, udføres derfor over Fridrikstad, hvorhen de kan slaade det paa Stremmen. Men de øvrige Kiøbmænd, der ikke har Saugmøller ved Elven, maae endnu bestandig lade det gaae over Christiania.

Skolen i Christiania roeste man meget. Den er sterk besat, og er een af de anseeligste i hele Landet.

Den 3 Julii. Fra Christiania til Rondaas, 1 Miil, er Veien kun slet, ujevn og stenig; Egnen noget biergig, sandig, dog bebygget, med her og der mellemblandede smaa Skove, deels af Gran- deels af Løvtræer.

Markerne vare her for største Delen indhegnede med Trægjerder. Steengjerder vare her næsten ikke at finde.

Fra Rondaas til Schismoo, $1\frac{1}{2}$ Miil. Man havde begyndt at forbedre Veien, men den var endnu ikke ganske færdig. Omtrent paa Midten af Stationen kommer man over en Færge, eller meget mere en Flaade uden Sidebræder, der maaskee er een af de fletteste i sin Art. Man vilde desuagtet ikke anlægge nogen bedre, da man allerede havde begyndt at bygge en Broe over Floden, og Færgen da af sig selv maatte høre op.

Egnen var her allerede lavere, mere leret, og vi fandt alle de Bexter, der ere hyppige i de Skaanske Sletter, tilligemed Lovtræer, som Aske, Birk, Poppel og El.

Fra Schismoo til Moo, 1 Miil, kom vi igien paa den egentlige store bandede Landevei. Egnen var endnu bestandig lav, med her og der mellems blandede Lovtræer.

Bræder mødte os i stor Mængde, der alle blev fiørt til Christiania fra de høiere op liggende Saugmøller, for derved at føres videre til Skibs. At fiøre dem saa langt maae vist meget forhøie Prisen.

Fra Moo til Draval, 1 Miil, fra Draval til Raholt, $1\frac{1}{2}$ Miil, blev Egnen usrugtbarere, sandigere, og Granskovene begyndte igien at indtage Lovtræernes Plads.

Den 4 Julii fra Raholt til Edsvold Jernverk, en Fierdingvei.

Det Edsvoldske Jernverk tilhører Herr Kammerjunkfer Schlanbusch; det er kun lidet, og Jernet ikke

ikke af synderlig Godhed. Det leverer kun aarlig omtrent 300 Skippund Jern, efterfom de deels mangle Kul, da han ikke vil betale Bønderne de overdrevene Priser, deels da Ertserne ere kun flette og strengfydende. Han er derfor nødt til ikke allene at riste dem mere, men maae ogsaa tilføtte en anseelig Mængde Kalkstene, for desmere at bringe dem til at flyde.

Salig Berghauptmand Stückenbrok, en af vore største Bergkyndige, havde derfor anlagt en ordentlig Risteovn ved dette Berg, for desto bedre at kunne riste disse strengfydende og urene Erts. Denne er og den eneste i sin Art for Jern i hele Norge. Dens vigtigste Fordeel bestaaer deri, at man mere har Jlden i sin Magt, og er i Stand til at riste Ertsene baade sterkere og jevnere.

Risteovnen selv er stor, cylindrisk, 11 Fod høi, har 12 Fod i Diameter, og kan rumme omtrent 60 Tønder Erts. Den er opført af almindelige Kampsteen, og udforet med Jernslagget. I denne Ovn indsættes Jernstenene lagvis med Kulstov, og neden til er en ordentlig Bindovn, der har Forbindelse med Ovnen selv ved en Jernrist; heri gøres Jld, og derved drives det Hele. Paa Siden af Ovnen eller Cylinderen er neden til sex Rabninger, der efter Behag kan aabnes eller lukkes, for at formere eller formindskke Trækken. Dog pleiede man kun at riste de fletteste Erts i denne Ovn, men de øvrige som sædvanlig paa Ristebunken.

Den høie Ovn var gammel, og syntes kun at være i maadelige Omstændigheder. Den var neden til meget smalere end oven, og havde tillige paa tværs liggende Træbielker, der nødvendig maae kun

kun give en ringe Styrke. Til at stille med brugte de en grovkornig Sandsteen, som de fik fra Hedesmarken. Den var dog langt fra ikke saa god, og saa ildfast som den engelske, da den havde smaa Korn af Quarz, som ved sterk Hede snart give Revner. Dog da man kun smelter kort Tid, og tillige har den for bedre Kiøb, finder man sin Regning derved. Det vilde maaskee være fordeeligere for de norske Jernverker, hvis de selv skaffede sig Stenene til at stille med. Vi have Kompositioner, der ere ubekostelige, og som maaskee, naar de bleve forsøgte, vilde være ildfastere end de naturlige, især vilde de have den Fordeel, at Massen var fuldkommen ligedan heel igiennem.

Dette Verk har ingen Mangel paa Vand. Det ligger ved den liden Ann-Elv, der har Vand nok til at drive Blæsebalgene og Hamrene, ja der ligge endog nogle Meelmøller og en Sauge-mølle ved samme Vand.

Herr Schlanbusch eier et meget anseeligt Mineraliekabinet, som han har faaet deels efter sin Fader, deels af sin Svigerfader Stuckenbrok, hvilke begge have været Berghauptmænd. Det skal især bestaae af skionne Kongsberger Stuffer af de gamle Brud. Jeg havde meget ønsket at see denne Samling, men erfarede først siden, at den Stuckenbrokske Samling var i hans Hænder. Han lod sig ikke merke dermed, mens vi var der.

Fra Edsvold Jernverk til Edsvold Guldverk, 2 Miil, paa en slet stenig Wei, hvorpaa man neppe kan komme fort til Hest. Det Edsvoldske Sogn havde vel begyndt at anlægge en ordentlig Kiorevei, da de har mange saa kaldte Søtere i Nabolauget
af

af Guldverket, hvor de lade deres Nvæg græsse om Sommeren; men de vare endnu ikke komne meget vidt dermed. Eggen er vild, feldsfuld, ubebygget, for største Deelen besat med unge Graaner, og her og der med Birker.

Giøgen lod sig endnu sterk høre, da den i Holsteen holder op ved St. Hansdag.

Underveis besaae vi Søterne. Det ere egentlig smaa grønne Pladser eller Dale mellem Klipperne, hvor Bønderne lade deres Nvæg græsse. Men da disse Stykker deels liggé meget adspredt, deels ogsaa langt fra deres Bopæle; saa bygge de ved Søterne en liden Baaning og Stalde, men som alle bestaae kun af ét lidet Træhuus, uden mindste Afdeling. Saasnart Sneen gaaer bort, skikke de deres Piger derop med Nvæget, som bestaaer af Kvær og Giedder. De blive der hele Sommeren, vogte Nvæget og drive det hver Dag ud, malke det og giøre Ost og kjerne Smør. Hver otte Dage kommer Bondkonen derop, bringer dem noget Brød og afhenter Smørret og Osten. Sielden seer man i denne Mellemtid noget Menneske i disse affides liggende Egne. Hver af dem har 16 til 20 Stykker at vogte, og de leve i denne Tid mestendeels af Brød, Melk og Ost.

Det Edsvoldske Guldverk er lidet, og hidindtil af ringe Betændighed, skiont det har meget hyppige Tegne til Guld. Der er især to Gange, der ere meget mægtige som de, som man sagde, kunde forfølge i en Længde af næsten 4 Mile. Det var derfor at ønske, at det engang blev tilfulde undersøgt, om det var værd at drive den eller ikke. Guld holde de, Erts har de i Mængde; men det kommer

Kommer kun an derpaa, om Ertsen er riig nok, igien nogenledes at erstatte de derpaa anvendte Omkostninger, da man ogsaa kan k sbe Guld for dyrt. Nu anvendes der aarlig 1500 Rigsdaler derpaa, hvilket er for lidet ved et Verk, der skal med Jver bringes i Drift forfra. Den største Deel af denne Summe gaaer bort til Materialier og nogle smaa Verkers Anlæg, saa at der neppe kan i alt holdes 12 Arbeidere ved Grube- og Pukverkerne. De har omtrent 40 Skurser, hvor de altid finde meer eller mindre Tegn til Guld, og hvor disse 12 Mand, der den største Deel af Sommeren maae være paa Pukverkerne, umuelig kan være tilstrekkelige.

Bierget, hvori Gangene ere, er blødt, lavt og et ordentligt Middelbjerg. Det ligger i en indkneben smal Dal, mellem to Rækker af høie og steile Klipper, og gaaer, som næsten alle norske Bierge, fra Norden til Sonden. Det bestaaer af en blød Saxo, eller af Qvarts, med megen iblandet skifrig, glimmerig, her og der jernholdende Leer. Gangene følge noiagtig Streget af Biergaasen, Der ere i Besynderlighed to, en paa hver Side af den liden i Dalen løbende Bæk, hvoraf den vestlige løber fort ved Foden af det steile Bierg, saa at man fra Dagen kan bearbejde den. De ere derhos meget mægtige. paa mange Steder 6 til 7 Lagter, da der i Dybet falde adskilte fra Gangen liggende Stykker, der altsaa stedse bliver bredere og bredere. Gangene selv bestaae af en haard og fast Qvarts med megen isprængt Jernsteen, noget Kiis og nogle faa, dog sieldne Guld Korn. Deres Grubebygning er ogsaa endnu kun ringe, og den dybeste Grube, de nu bearbejde, vil neppe have 10 Lagter, men hvori

de lide meget af Vand. Stenen er deels blød, mør, lader Vandet gaae igiennem, deels har Bækken før havt sit Løb lige over Gruben, og skönt de har ved Dæmning holdt den derfra, og givet den en god med Steen sat Løbebane, saa sier dog Vandet desuagter bestandig igiennem, og gjør, at de lide meget af Vand. De hørve det ved en liden Kunst, der drives tillige med Pufverkets Vandhiul. Den vestlige Ganga derimod, som ligger heiete op i det steile Bierg, bearbejdede de i Henseende til Vandet med stor Fordeel. De have dog her ikke naaet noget Dyb, skönt Gangen tegner sig meget vel. Bygningen selv bestaaer af en ordentlig Strossebygning, og da Gangene ere saa mægtige, saa blive Gruberne tillige meget brede. Arbejderne har hver 12 Timers Arbejdstid, og faae 18 Skilling dansk om Dagen.

Den udbragte Erts bringes hen paa de tet ved liggende Pufverker. Pufverket er lidet, slet, og bestaaer af to Gruber, hver af tre Stamper, der drives af et stort Vandhiul. Det har i Besynnderlighed den Feil, at det ligger for langt fra Bækken, saa at Vandet maae ved Grave og Rønder ledes til Pufverket, men om Vinteren frysse de ganske til. Sielden kan det derfor bruges længere end fire Maaneder om Aaret, i hvilken Tid det puffer omtrent 300 Tønder Erts, hvilket i Betragtning af Mængden af den her værende Erts er meget lidet. Der ligge og i det mindste 1600 Tønder vunden Erts, som de af Mangel paa et godt Pufverk ikke kan tilgodegiøre. Nu havde man dog alt bragt Materialierne sammen, for at bygge et nyt og bedre; men deres Kasse har endnu ikke

ikke vilde tillade Indretningen deraf. Puk- og Baskeverkets Vandrender ere gamle, slette, og da de staae flere Maaneder i Aaret under Vand, forfalde de desto hastigere. Baskeverkerne ere anlagte paa ungersk Maade, med store brede Pladser, hvorpaa det urene og slette bortskylles. Den rige Gruns leveres til Kongsberg, hvor Guldet først reent udtrækkes, og dets Værd beregnes Berket til Indtægt. Ertsens egentlige Gehalt kunde eller vilde man ikke angive mig. De levere det uprøvet til Kongsberg, og antage dets Værd paa Tro og Love. Ertsens Gehalt vil imidlertid være Hovedsagen ved at bestemme dens Værd til at drives, da det, som det synes, ikke saasnart vil fattes dem paa Ert.

Om Aftenen tilbage fra Guldgruben til Edsvolds Kirke, $1\frac{1}{2}$ Miil, og deraf til Bands over Vormen til Minna, 1 Miil.

En Damp, eller meget mere en tyk Taage, svævede i Aften efter en heftig vedholdende Regn over Søen, og lovede os skönt Veir den følgende Dag.

Den saa kaldte Vormen er en skøn Elov, i hvilken den saa kaldte Miosen ender sig. Den er en Miil lang, næsten ganske lige, og omtrent saa bred som Søen. Men om Vinteren taber den en stor Deel af sit Vand.

Den 5 Julii. Fra Minna til Morstue, $1\frac{1}{4}$ Miil, gaaer Veien bestandig ved Miosens lave, stenige Bredder, ved Foden af en høi og steil Klippe. Egnen er klippefuld, bergig, dog allevegne bedækket med Skov og med herlige Udsigter over Miosen.

Miosen er en meget anseelig skøn indenlandsk Sø, der strekker sig 12 Mile i Længden, men der

ved ikke er meget breed, og allevegne omgivet af steile høie Fielde. I dens nordligste Deel leber forskiellige Floder og Bække, og ved den sydligste Spids ved Edsvold har den, ved den saa kaldte Vormen, Sammenhæng med den store Glommen, der ved Fridriksstad falder i Søen. Den er af største Bigtighed for Norge, da den letter Forbindelsen af de inderste Dele af Landet med Kysten. Stokkene for Saugmøllerne, der udgjør hele Egnens Hovednæring, flaadet i Særdeleshed paa denne Søe.

Biergenes Beboere bringe nemlig deres Lømmen, formedelst denne Søe, til Minna, hvor det kjøbes af Kjøbmændene fra Christiania, og henføres til deres Saugmøller.

Agerdyrkingen i denne Egn er kun meget ringe. Den meste Haandtering bestaaer i Træ- og Dværgavl.

Humle havde man plantet paa nogle Steder. Den stod meget herlig, og skjønt den kun indtog smaa Pletter, saa var den dog tilstrekkelig til Eiernes Nødvendigheder.

Fra Morstue til Korsøde Gaarden, $1\frac{1}{4}$ Miil. Veien gik endnu stedse ved Miosens stenige Bredder; dog aabnede Egnen sig mod Korsøde Gaarden mere og mere, og var bevoret med forskiellige Løvtræer, i Særdeleshed Birke og Poppel.

Man havde ganske affkallet den yderste Bark af Birkestammerne, hvilke desuagtet ikke lod af at vore. Om to eller tre Aar var den yderste Bark igien ligesaa sterk som før, og da kunde man igien paa ny astage den. Imidlertid maae Birkerne dog lide derved, men dette agter man ikke, da man
her

her ikke gjer meget af Træe. Men de bruge i Besynderlighed denne Bark, under Navn af Nerver, til at tække deres Huse med, og at holde fugtighed fra Vægterne og Vælfkerne.

Bønderne i denne Egn ere store Mestere i den Kunst, at skiere i Træe. Jeg saae her forskiellige slige Arbeider, der vist vare Mesterskifter. Tegningen var ikke allene god, men Arbeidet ogsaa meget net. De bruge især det saa kaldte Valdbirk til dette Arbeide, der bliver meget skionnere, formedelst det skionne brune og gulflamme Træ.

Fra Korsøde Gaarden til Leuchen, 2 Mile, forlod vi ganske Missens behagelige Bredder, og kom i den flakkeste, meest velbebyggede og frugtbarste Egn i hele Norge, nemlig Heedemarken. Udsigterne ere meget skionne fra de smaa Høie over forskiellige Kornmarker og Enge, med de her og der iblandede smaa Skove og raslende Bække.

Gladbød er meget brugeligt i denne hele Egn. Det bestaaer af Havremeel, som de snart tilsætter mere, snart mindre Bygmeel. Af Havre allene og med en liden Tilsætning af Byg har det en god Smag, og lader sig meget vel spise. Jo mere Byg de derimod sætte til, jo ubehageligere og tørre bliver det. Det bages i Flader, der ere saa tynde som Papir, paa store Jernplader. Bagningen tager derfor lang Tid bort, da der behøves en stor Mængde af saadanne Stykker til et Maaltid, og de gemeenlig bage paa engang for en lang Tid.

Den 6 Julii. Fra Leuchen til Siegstad, 1 Mil, paa den samme fortsatte Slette, der alle-

vegne er bebygget, afdeelt, og indhegnet med Trægierder.

Fra Siegstad til Banderud, $2\frac{1}{2}$ Miil, var Veien slettere, stenræve og ujevne; dog havde man allerede begyndt at anlægge en ny, der dog langt fra ikke er færdig. Denne Maade, at giøre Veie, bidrager ikke lidet til Skovenes Forhugning, da hele Veien er lagt paa Træer. De lægge nemlig først tykke Stammer efter Længden, tværs over disse igien andre ganske tet, og bedække endelig det Hele med Sand og Jord. Dette kræver vist en anseelig Mængde Træ, for paa denne Maade at forfærdige en Bei af en halv Miil, og desuagtet ho'der det ikke meget længe. Deels raadner Træet, deels synker Sandet og Jorden mellem Stokkene, og disse blive kun liggende og giøre en ubehagelig og ujevn Bei. I et Land, hvor Sand og Stene er saa overmaade hyppige, og tillige alle vegne at bekomme, burde denne Maade, at giøre Veie, ikke være indført.

Egnen var her høiere, ufrugtbarere, for største Deelen bedækket med Lyna, og her og der med nogle smaa Graner. Store Moser laae derimellem, og endelig fandt vi henimod Glommen meget hvidt Sand.

Paa hele Strækningen havde man brændt de smaae og flette Fyrretræer paa Roden, saa de vare hændede og stode nu til et sørgeligt Spektakel. Formodentlig havde man i Sinde at brænde og besaae disse Stykker næste Sommer; men nu gav de et temmelig ubehageligt Syn.

En halv Miil, førend vi naaede Banderud, kom vi paa en Færge over den skønne Glommen.

Dens Bredder ere her temmelig høie, dog ikke stenige, men bestaae af et med Sand blandet Leer.

Paa den anden Side af Glommen begynder den saa kaldte Østerdalen, een af de anseeligste Dale i Norge, med en usrugtbar og tildeels med smaa Fyrre og Graner bevoxet Hede.

Fra Banderud til Nabsæt, 2 Mile, ved Glommens stenige med Skov bedækkede Bredder.

Ubehageligt for Reisende i de norske Berts- huse paa Landet er, at Berterne aldrig vil fordre Betaling for hvad man fortærer hos dem. De byde med et glad Hierte alt hvad de har i Huset, og overlade Betalingen til enhver eget Gotbesindende. En Indretning, der gier det allerkostbareste. Jeg formoder, at man holder det for uanstændigt, at fordre noget for Ting, som enhver efter Giestfrihedens Rettigheder kan forlange; thi Giestfrihed er een af den norske Bondes fortrinligste og fornemste Egenskaber.

Fra Nabsæt til Sorgnæs, 1 Miil, er Egnen ved Glommens Bredder overmaade skien. Vi kierte giennem de skieneste, frugtbareste Enge, med mellemblandede smaa Skove.

Den 7 Julii. Fra Sorgnæs til Sætre, 1 Miil, paa en god behagelig Wei, mestendeels giennem frugtbare Enge, og paa de høie sandige Steder giennem Fyrre- og Granskove.

Fra Sætre til Furuset, $2\frac{3}{4}$ Miil, gi^o Weien endnu bestandig ved Glommens skienne Bredder. Paa begge Sider havde vi høie og steile Fielde, der vare besatte med Fyrre og Graner, og neden ved skienne, vundige og frugtbare Enge, i Mid-

ten af hvilke den anseelige stolte Flod rullede stille og langsom hen over sin klare stenede Grund.

Buggerne i Bønderhusene havde man hængende i en Løderrem under Loftet. Dette gav Buggen et saavel beqvemt som meget sterkt Sving.

Fra Surusæt til Tøklebye, $1\frac{1}{4}$ Mil, vedblev samme skønne Eng og herlige Udsigt bestandig.

Denne vidtstrakte Dal ved Glommens Bredder heder Østerdalen, og er en af de skønneste, anseeligste, skönt ikke meest indbringende i hele Norge. Den er lang, men kun smal, og paa begge Sider indsluttet af høie steile Fjelde. Kornavlen er derfor ogsaa kun ringe, og langt fra ikke tilstrekkelig til Indvaanernes Underholdning, men de faae den største Deel af deres Kornvare fra Hedemarken og de nedensfor liggende Provindsler, og disse blive meget dyre, formedelst den lange Transport. Den største Deel af det ved Foden af Fjeldene liggende Land, bliver ogsaa udlagt til Enge, for at faae noget Høe til Vinterforing for Dvæget. De have derhos den Fordeel, at Sommerfoeret intet koster dem, da de drive dem hen paa Fjeldene i Søeterne, som de ellers ikke kan føre sig til Nytte. Hertil kommer endnu de mange Vanskeligheder, som Agerdyrkningen i disse Egne er udsat for. Ved tidlig Vinter bliver Kornet ikke ret modent, og i tørre og hede Sommere forbrændes det, da Heden mellem Klipperne er dobbelt sterk, og Jordoverfladen kun meget tynd. Om Foraaret og i Sommerens Begyndelse gaaer Floden meget hyppig over sine Bredder, og overskyller en Deel af Dalen, naar nemlig Sneen paa Biergene smelter, og dens Vand da voxer; i Høsten Trimod hindrer den

den hyppige Regn ofte Høsten imellem disse Klipper. Disse ere vel Aarsagerne, hvorfor Agerdyrkningen i denne Dal er saa ringe, og den største Deel af Landet er udlagt til Eng.

Men hele Dalens Rigdom bestaaer i Skovene. Enhver Bonde eier et anseeligt Stykke, hvori han efter Behag hugger. De har tillige den Bequemmelighed, at de kan flaaede det paa Glommen, for at bringe det hen i Nærheden af de nedenfor liggende Stæder. Bygningstemmer derimod, og Bedd er ikke i Priis. De omgaaes derfor ikke heller sparsom dermed, men enhver hugger saameget han behøver.

Fyrrene og Granerne, som man vilde fælde, havde man affkallet Barken rundt om Stammerne, at Stammen kan hendøe og giennemtørres.

Indvaanerne i denne Dal staae sig forresten overmaade vel, især da Halvdelen af de kongelige Skatte, formedelst Kornmangelen, er dem eftergivet. En heel Gaard betaler aarlig i alt kun 12 Rigsdaler i Skat.

Bønderne i denne Egn tage stor Deel i Europas politiske Forfatning. Neppe hørte de at vi vare fra Kiøbenhavn, førend de strax havde en Hob Spørgsmaal til os om, hvordan det nu stod med Krigen. Preussen, Østerrig, Rusland og Tyrkiet, alting var dem vigtigt, men især Englands Tvistighed med sine Kolonier. Alle vare vel engelsk sindede, formodentlig da de affatte den største Deel af deres Lemmer og Brøder til Engelland, thi dette syntes at være dem det vigtigste. Politiken bragte os dog nogen Fordeel, da den skaffede os des snarere Heste. Vi maatte overhoved paa alle Stationer vente

overordentlig længe, da deres Heste vare i Søterne, der ofte vare 2 til 3 Miil fra Bertshuset. Ved politiske Diskurser forhvervede vi os ofte Bøndernes Gunst, at de, der havde Heste hjemme, lod spænde for, hvortil ellers vist hører meget.

Om Aftenen sildede fra Nøklebye til Vestgaard, 1 Miil.

Den 8 Julii. Fra Vestgaard til Agre, 3 Mile.

Tet ved Vestgaard kom vi igien over Glommen. Man gjorde sig her ikke den Umag, som hidtil, at sætte Hestene over, men de maatte svømme bag efter Baaden. Naturen synes dog ikke at have bestemt Heste til at svømme. Det faldt dem overmaade tungt.

Endelig forlode vi her Østerdalen og Glommens yndige Bredder, og kom over et 2 Mile breedt, høit, stenigt og næsten uvejsomt Fjeld, Mola, i en anden Dal, der kaldes Rendalen.

Fjeldet selv er høit, steilt, ufrugtbart, bedækket med Lyng og Moss, og bevøret med nogle flette Graner. Paa alle Sider stod høiere Spidser ovenfor, hvorpaa den hvide evige Sne laae, der aldrig tæer op.

Uf Heden, som blev forstærket af Klipperne, der laae tet under den Jord, hvormed de bedækkes, vare Mosserne ganske fortorrede, at man med Haanden kunde uden Møie gnide den til det fineste Pulver.

Lemanden, (Mus lemnus) løb i nogen Mængde paa Biergene. Den lever her fornemmelig af Rensdyrmosses, og kan heller ikke gjøre nogen Skade her; men i somme Aar formere de sig saa over-

øverordentlig, at de gaae i hele Tropper fra Biergene ned i de lavere Egne, og edelægge Markene, som de trekke hen over.

De kan ikke løbe meget hastig med deres korte Been hen over den lange Hede, men sætte sig til Modværg med Biden, skjønt de ikke ere i Stand til at giennemvide Huden. Deres Skrig er fint, kun svagt, og ligner mere en Hvislen end et Skrig.

Om Afstanden fra Agre til Bærset, 3 Mile.

Dinene begyndte nu at lide meget. De bestandige Afværinger af Hede og Kulde, og det sterke Soelskin, forarsagede en Betændelse i de udvortes Dele, der bestandig satte til Materie og faldt mig meget besværlig. Jeg beholdt det ogsaa til jeg kom til Koraas, hvor jeg kureerte det i saa Dage ved opløst Blyfulker.

Den 9 Julii. Fra Bærset til Møn, 5 Mile, gaaer Veien over et høit, steilt og stenigt Field, der desuden allevegne er bedækket med løse optaarnede Stene. Joden af Bierget er frugtbar, bevoret med Græs og Løvtræer, den midterste Egn med Gran og Fyr. De øverste Toppe derimod ere nøgne, skaldede, og herpaa ere en uendelig Mængde løse Stene optaarnede. Besynderligt er det, hvor disse maae være komne fra i saa stor Mængde, der alle synes at være afrevne Stykker af denne Klippe. De bestaae just af samme Steenart, og ligge opdyrget i store og smaa Stykker nogle Favne høit. De synes virkelig at være fraskilte Stykker af Klippen, men hvordan ere de komne op paa denne dens høieste Top? Ogsaa disse synes at stadfæste den Mening, at selv disse Bierge i fordum Tid have været bedækkede med Vand, at Vandet har opskyl-

let dem, og ved sin Synken efterhaanden har ladet dem efter sig.

Myrehobe vare overordentlig hyppige i disse Egne, og dertil meget store. De vare for største Delen anlagte af huggede Stammer af Fyrre- og Grantræer, saa at disse skaffede dem Læe mod Kulden og Regnen. De bestaae af lutter sammenslæbte opdyngede Blade af Naaletræer, af Grænerne, Fyrrene og Ejerne, som i denne Egn ere saa hyppige, og tillige har den Bequemmelighed for dem, at de ikke let raadne, og ved deres Haardhed og Fasthed afholde Regnen.

Disse Steenbierge ere for største Delen be-
dækkede med Fyrreer. Man skulde neppe troe at det var mueligt, at her kunde vore Træer; men de falde ogsaa ofte om af Mangel paa Jord, hvori de kunde fæste Rodder, og ligge ubrugte til Unytte og raadne i Skovene. Det er virkelig Skade, at de ikke kan føres til Nytte. De ligge for langt borte og for høit oppe paa Biergene, og Transporten vilde koste mere end hele Træet var værd. Naaletræerne give for liden Afke, ellers vilde man godt kunde bruge dem hertil, da Affen er et lettere Produkt, som bedre lader sig befordre bort.

Fra Mon til Nedbye, 3 Mile. Det er en stor Ubequemmelighed for Reisende, at alt Dvæget og Bæster i denne Tid er uddrevet i Sæterne. Man maae ikke allene vente længe efter Heste, men der er ikke engang Melk at faae i Bønderhusene, hvilket ved Reiser paa Landet giver den beste og behageligste Spise.

Let ved Nedbye kom vi igien til Glommens skionne Bredder, som vi en Tid lang ikke havde seet.

Fra

Fra Nedbye til Gølden, $2\frac{1}{2}$ Mil, paa en
 skion nylig anlagt Vei, ved Glommens Bredder,
 der har en temmelig anseelig Brede og meget Vand,
 skion den her er temmelig nær ved sit første Udlob.

Egnen er hiergig, stenig, for største Deelen
 bedækket med Fyrre, dog her og der med mellem-
 blandede Birke, der med deres hvide skummende
 Bark opmuntre denne sørgelige Egn.

Gølden, et lidet Sted eller Flekke ved Bred-
 derne af Glommen, har sin eneste Næring af en
 Kobberhytte, der tilhører Berket i Koraas. Hyt-
 ten er anlagt her formedelst Bequemmeligheden
 af Floden, og Overflødigheden af Brænde og Kul,
 skion Transporten saavel af Ertsen som af det for-
 færdigede Kobber falder baade besværlig og kostbar.

Paa denne Hytte tilgodegiøres aarlig omtrent
 2 til 3000 Tønder af de Koraasske Kiser, som de
 om Vinteren bringer derned paa Slæder. I for-
 rige Tider, da de koraasske Gruber gav mere af sig,
 have de vel tilgodegiørt indtil 4000 Tønder, men
 det er meget aftaget, saavel af Mangel paa Erts
 som Kul.

Ertserne bestaae alle af mere eller mindre rige
 Svovl- og Kobberkiser, i hvilke her og der noget
 Kvarts og noget Skifer er iblandet. Ertsens Til-
 godegiørelse skeer som sædvanlig. Ertsen bliver
 ristet eller brændt i store lange Hobe, for at befrie
 det fra en Deel af sit Svovl, og siden at indsmelte
 det til den saa kaldede Scheerstein. Denne er sort,
 porøs, skier, og bestaaer af Kobber, Jern og
 Svovl. Efter denne første Smeltning maae den
 igien ristes 9 til 10 Gange, for tilfulde at befrie
 den fra sit Svovl, og tillige ved Svovlet at for-
 brænde

brænde Jernet, hvorpaa det i Smeltovnen indsmeltes til Sortkobber, Smeltovnene har den sædvanlige Indretning, og ere tre i Tallet, af hvilke de to bruges til Errens første Smeltning, men den tredie til Sortkobberets Smeltning.

Ved Sortkobberets Smeltning sætte Slaggene sig som sædvanlig, og aftages. Imellem Slaggene og det egentlige Sortkobber sætter sig en Masse, der er overmaade sei saalænge den er varm, lader sig aftage af Kobberet ligesom Slaggene, og kaldes Spoersteen. Den bestaaer af to Dele Kobber og en Deel Jern og Svovl, og bliver sort, porøs og overordentlig stiv, naar den bliver kold. Den riftes nok engang, for at forbrænde Jernet og Svovlet, og tilsættes igien ved ny Smeltning. Slaggene derimod kastes hen paa Gruusbukkene, noget lidet undtagen, der tilsættes ved den raa Steens første Smeltning, for at befordre Massens Flydenhed.

Dette Verk har ingen Mangel paa Vand til at drive Blæsebælgene og Kobberhammerne, da en liden Bæk tet ved Byen falder i Glommen, hvilken paa alle Aarets Tider har overflødig Vand.

Det forfærdigede Sortkobber bringes paa Heste til Koraas. Hver Hest bær omtrent 15 Lispund, hvorfor Verket betaler 1 Mark i Fragt.

Læt ved Smeltehytten havde man anlagt en Kobberhammer, hvor de slog Garkobberet i Plader. Hertil blev Garkobberet igien bragt ned fra Koraas, smeltet, støbt i aflange Former, og udslaaet i tynde Plader under den store Hammer. Dog har dette Verk ikke meget at betyde, da Afsetningen er kun ringe. De gjorde nu Kobberplader til Lag for Domkirken i Trondhiem. Kul

Kul havde de endnu i Overflødighed ved dette Verk, og dette er vel Marsag til dette hele Verks Anlægelse, da Kullene ved Koraas allerede ere sieldne og kostbare. De bruge aarlig 6 til 7000 Laster, som maae leveres Indvaanerne for visse bestemte Priser.

Kopperne rasede heftig i denne Egn, og den ulukkelige Skik hos den gemene Mand at vilde ved hidrige Drikke, varme Senge og indelukkede Stuer drive Kopperne frem, opofre mange Bern. Imidlertid er dog Inokulationen meget giængs hos Præster og velhavende Folk, og man kan haabe, at ogsaa den gemene Mand efterhaanden vil lære at betiene sig af dette Hielpemiddel.

Om Aftenen fra Soiden til Koraas, 4 Mile, paa en god banet, dog noget biergig Wei. Egnen er biergig, sandig og stenig, og er nu for største Delen blottet for Skov. Det Koraaske Kobberverk har meget medtaget den i hele Nabolauget, da man maaskee har hugget uforsigtig i Begyndelsen, og Skoven her ikke let vorer igien, formedelst det kolde og høie Klima og Vindenes Heflighed. Gran og Fyrre seer man derfor kun meget sparsom, og de mindre brugbare og lettere vorende Birker, have her og der igien indtaget deres Plads.

En halv Mil, førend man naaer Koraas, kommer man til Grændsekiellet mellem Nigaershuus og Trondhiems Stift, og her begynder den nordligere Deel af Norge eller den nordenskiellse. Der er intet Tegn, hvorpaa man kan kiende Grændsekiellet.

Den 11 Julii. Koraas er næst Kongsberg den anseeligste af de norske Biergstæder; den har blot

blot de tet ved liggende Kobberverker at takke for sin Oprindelse og Anlæg. Staden ligger i en middelmaadig Slette, der allevegne tildeels indsluttes af Fjælde, der ere bedækkede med Sne. Paa den ene Side, dog i en liden Afstand fra Staden, flyder Glommen, paa den anden Side Zitteren, der her falder i Glommen. Den er temmelig stor, men ikke synderlig bygget, med lutter, mestendeels smaa Træhuse, og tækkede med Grønsvær. Den ene Kirke, Byen har, er liden, kun af Træ, og synes nærvædet at falde ned. Men man har ogsaa allerede samlet anseelige Kapitaler, for at bygge en ny og bedre. Indvaanernes Antal beregner man til 3000 Mennesker.

Ved Koraas er den høieste Egn i hele Norge, og den største Deel af de norske Floder har sit Udspring her, og udbrede sig til alle Sider. Her nemlig har Glommen sit Udspring, der løber sydlig giennem Østerdalen, og falder i Søen ved Fridriksstad; Liivona, som løber østlig giennem Sverrig; Nea, der løber nordlig og falder i Søen ved Trondhiem, og endelig Gulla, som løber vestlig, og falder i Søen nogle Mile fra Trondhiem.

Denne Egnens, saavel høie som nordlige Beliggenhed, gier Klimatet overmaade haardt, koldt og ubehageligt. Neppe har man en heel Dag hele Aaret igiennem, som man kunde kalde en virkelig Sommerdag, og neppe er man en eneste Nat sikker for Rim og Sne, endogsaa midt om Sommeren. Selv disse Dage midt i Julio vare kolde, vindige, ubehagelige, da derimod Solen tre Dage tilforn brændte utaalelig. Indvaanerne pleie derfor ogsaa at lægge Varme i Kaffelovnen hele Som-

Sommeren igiennem, hvilket er ubehageligt for En, der ikke er vandt dertil, da Heden paa de fleste Steder bliver for sterk. Men denne Klimatets Kulde og Ubehagelighed hindrer ogsaa al Ugerdyrkning. Intet Slags Korn kan blive modent her, og selv Jordæblerne naae, formedelst Tidens Korthed, de har at vore i, kun Størrelsen af Baldnødder. Man kan nemlig først lægge dem ved St. Hansdag, og i August maae man allerede tage dem op igien. Selv Havevekster ere her overmaade sieldne. Neppe har man noget Salat og noget lidet Petersille. Den liden Slette, der omgiver Staden, bruges derfor blot til Dvæget. Om Sommeren skikke de, som sædvanlig, deres Dvæg paa Biergene i Søterne, og om Vinteren foere de dem med Høe af den omliggende Slette. Men selv deres Dvægavl lider overmaade af Klimatets Haardhed og Kulde. De ere nødte til at holde deres Dvæg meget længe paa Stald. Neppe kan de drive det ud før St. Hansdag, og strax efter Mikkelsdag maae det igien under Tag; ja man har endog Exempler, at elleve Berket tilhørende Heste ere omkomne paa Marken den ellevte Junii af Hunger og Kuld. Den herværende Dvægavl kræver derfor meget Vinterfoer, og de maae med megen Noie bearbejde og giøde deres meget sandige Enge, for at sætte dem i Stand til, uagtet det skarpe og kolde Veir selv om Sommeren, at frøbringe saameget Græs som de behøve. De søge derfor ved Mængden af nærende Dele og Giødningens Hidsiighed at drive det, og ligesom at giøre en Mistbænk deraf. De har ogsaa beqvem Leilighed hertil, da det ikke fattes dem paa Giødning, formedelst den store Mængde

Mængde Dvæg, der staaer den største Tid af Aaret paa Staden, og ved Mangel af al Agerdyrkning. Undertiden pleie de vel ogsaa disse Strykker om og besaae dem, men ikke for at høste Korn derpaa, men deels for at gieude deres Land saameget bedre, deels for at bruge Straaet til Dvæget. De for- mere endelig ogsaa Mængden af deres Foer ved Mos og Løv af Træerne, hvilke de samle af Skovene og Fjeldene, og kaste for Dvæget mellem Høet, og dette sparer noget anseeligt paa Foer.

Korn maae derfor bestandig føres til dem fra Trondhiem, hvilket forarsager en stedsevarende Dyrtd, da Transporten er besværlig og kostbar. Man betaler allene i Fragt for en Tønde $1\frac{1}{4}$ Rigsdaler. Rugen koster derfor ved de allevegne lave Priser $4\frac{1}{2}$ Rigsdaler Tønden, Bygget $3\frac{1}{2}$ Rigsdaler og Havren $2\frac{1}{2}$ Rigsdaler. Indfalder der nu tillige et Aar, hvori Kornpriserne ere høie i andre Lande, eller Transporten af Korn til Trondhiem af Bunden eller andre Aarsager hindres; saa opkommer Dyrtd, ja undertiden aldeles Mangel paa Korn, og en virkelig Hungersnød. Da veed de intet andet Middel, end at tage deres Tilflugt til det ulykkelige Barkebrød, der vel fylder Maven, men giver kun slet Næring, og tillige formedelst sine snærende Kræfter forstopper Melkeaarrene, og skader Sundheden og forkorter mange Menneskers Liv. Selv i gode Aar pleie de, især nærmere mod den svenske Grændse, hvor Kornet endnu er kostbarere, bestandig at blande Bark i deres Brød, men kun i liden Mængde, hvorved det bliver mindre skadeligt. De bruge til dette Barkmeel ene og allene de unge Fyrretræer, som de tage Barken af

om Sommeren, og lidt efter lidt affkave de udvortes haardere Dele, saa at blot den indvortes tyndere, af en Knivsnags Tykkelse, bliver tilbage. Denne, som er noget sodagtig, dog derhos smerpende, ophænges derefter, tørres og males. Den indeholder kun saa for Legemet nærende Dele, sammentreffer Melkekarrene, formindsker Hungeren og svækker derved Legemet, da det ikke mere tilstrækkelig næres. Det er og virkelig en Ulykke, at Jndvaanerne ere faldne paa dette ulykkelige Middel at opholde Livet med i Dyrtid, da de kunde bruge mange andre Urter dertil, der vist vare bedre. Herhid høre forskiellige Lichenes, som især islandicus, rangiferinus, og maaskee andre, som de selv om Vinteren i Læsseviis kunde indsamle paa Fjeldene, og som give en god Næring. Islænderne spise dem daglig, da de koge dem først i Vand, for at betage dem den liden Bitterhed, der indeholder deres medicinske Kræfter, og dernæst koger dem til en Gelee i Vand eller Melk. Det var at ønske, at de ogsaa her kunde indføres til Spise for de Fattige.

De Koraaske Werkers Forstandere har gjort sig al mulig Umag for at forebygge Kornmangel i Hensigt til deres Arbeidere. De have derfor anlagt Kornmagaziner, hvoraf de kan forsynes med Korn. Dette er en ikke liden Lettelse for Arbeiderne, da Kornet sælges dem i Smaat for hvad man selv har givet derfor, og det staaer enhver frit at forlange Penge eller Korn for sit Arbeid.

De omkring Koraas liggende Fjelde ere næsten ganske blottede for Skove, skient man finder Rødder nok under Jorden, til Bevis, at de i forrige Tider har været bedekkede med Fyrretræer. Den

uforsigtige Kulbrænding ved Berkets første Anlæg og de Svenskes Indfald, som for hundrede Aar siden opbrændte alle Berker, har bidraget meget dertil. Arbejderne vare uden Huse, uden Bedækelse og uden Arbeid, og stode allerede i Begreb at forlade Egnen, der var ganske ødelagt. For at forskaffe Baaninger og Brænde, var man nødt til at omhugge de første de beste Træer. Til Ulykke vore de ikke snart igien paa disse Kolde og nøgne Fielde. Vel indtage Birkerne efterhaanden deres Pladser, der vise sig og her og der nogle unge Fyrreer; men den hyppige Sneer om Vinteren quæler dem i deres Ungdom, og bøier dem til alle Sider saa de kun blive Buske. Selv Enebærtræet vorer her ikke med lige opstaaende Stamme, men kryber langs med Jorden, med lutter smaa korte Grene.

De om Koraas liggende ferske Seer ere fiskerige paa Lax, Orreder, Aborrer, Harr og andre flere Fiske.

Den 12 Julii. I Gaar og i Dag, Løverdags og Søndags, kunde jeg ikke besøge de her værende Gruber, da Arbejderne havde forladt Gruberne, og ikke ansoer før end Mandags Morgen. Jeg hørte derimod en meget god Prædiken af Præsten Abildgaard, til hvilken han lagde en Taksigelse for den lange Fred i vore Egne, da det just i Dag var hundrede Aar siden de Svenske besatte Koraas, og to Dage derefter opbrændte Hytterne og de øvrige Berker. De pleie gierne at falde ind i disse Egne, da de her ikke allene finde en Mængde Kobber, men ogsaa ere vis paa at treffe Kornmagaziner, der ere dem saa nødvendige i et Land som Norge. Men nu ere til Grændsernes Forsvar ikke allene alle Berg-

Bergarbejderne bevæbnede og vel øvede i Vaaben, men de saa kaldte Skielebere ligge og der i Nabolauget, hvilke om Sommeren tiene til Fods, men om Vinteren paa Skier eller lange Skoiter. Disse Skier ere 3 til 4 Alen lange; dog er den paa den venstre Fod noget kortere, for saa meget lettere at kunne vende sig. De bestaae af Fyrretræ, og ere neden under overtrukne med Rensdyrhuder, saa at Haarene ved at løbe ned af Bierget ligge tet til, men ved Opstigen paa Biergene staae imod, at de kan være sikre for ikke at glide ned. Den Hastighed, hvormed de løbe ned af Biergene, er utrolig. Opad gaaer det vel langsommere; dog veed de ogsaa heritemmelig at hjælpe sig. De tiene som lette Tropper paa Fieldene og Sneen.

Egentlige Lapper eller Finner, som man her kalder dem, opholde sig her og der blant Biergene, og forskiellige af deres Familier holde sig til dette Sogn, og lade deres Børn døbe her og undervise i Religionen. De føre blot Hyrdelevnet, boe i Hytter, endog i den største Kulde, flakke med deres Hiorde om fra en Egn til anden, eftersom de finde Græsning til. Deres Hiorde bestaae af Rensdyr, som leve af Mosserne paa Fieldene og Træerne; de udgiøre Lappers hele Rigdom, og de leve ganske af dem. De ere derhos et frit Folk, i det mindste betale de ingen Afgifter til os. De begynde deres Koner som Tienestepiger, ere derhos stolte og indbildske, og agte sig i deres egne Tanker meget bedre end de andre Bønder. De synes forresten at leve et fattigt og usselt Liv; dog elske de meget deres Levemaade, og selv Børn, der ere opdragne hos de andre Normænd, forlade dem næsten altid,

naar de ere fuldvorne, og forene sig med deres
Bredre paa Fjeldene.

Den svenske Grændse er ikke langt fra Keraas, og Beboerne fore nogen Handel med det tilgrændsende Sverrig. De hente her, især om Vinteren, de i Sverrig deels forbudne, deels med Told belagte Vare, som Kaffe, Brændeviin og flere slige Vare, og bringe derimod forarbejdet Kobber, Jern, Velsverk, Bevergel og andre flere Produkter.

Om Eftermiddagen besaae vi den om Staden liggende Egn. Den bestaaer af en for disse biergige Egne temmelig anseelig Slette, der maaskee har en Fierdingvei i Omkreds, skjønt der dog her og der ere smaa Høie mellemblandede; men den er lidet behagelig, da den bestaaer af bare Sand, som Indvaanernes Flid ved sterk Gødning og paa-lagte Græstovv efterhaanden søger at forvandle til Enge, der bære Græs. Men de beholde dog bestandig en Deel af deres sandige Natur; thi ved den ringeste Hede og Tørke staaer Græsset som forbrændt. Kun i vaade Sommere, der heller ikke ere sjeldne her, bringe de rig Høehøst.

De denne Slette omringende Fjelde ere skaldede, ufrugtbare, uden Skove, men her og der bedekkede med nogen Snee.

Fra Glommens Bredde er der en temmelig skøn Prospekt af Staden, som ligger paa en lidet stigende Slette, saa at man overseer hele Staden, skjønt det er fra en Slette.

De ved Keraas liggende Kobberverker ere af største Bigtighed. Gruberne ere opdagede 1644 af en Laplænder, der skied Kendsdyr her, og hans Portræt staaer endnu i Kirken til Erindring herom.

De have leveret en rig Betsignelse af Erts, og efter Beregning indbragt henved 22 Millioner Rigsdaler. Kuxerne sælges endnu bestandig for 3 til 4000 Rigsdaler, da man i maangt et Aar faaer 3 til 400 Rigsdaler Udbytte per Kux. De have ydet irige Aar henved 4000 Skippund Kobber. I de sidste Tider have de taget noget af, skiant de endnu stedse ere meget vigtige, og endnu give de bestandig 200 Rigsdaler Udbytte per Kux, og udgøre en stor Deel af de Trondhiemske Familiers Rigdom. Der er en dobbelt Aarsag til disse Grubers Afstagselse, deels ere Gruberne, især de rigeste og beste, meget forbuggede, og de komme i et Dnh, hvori Ertserne blive fattigere og mere Svovlagtige, deels tage deres Skove mere og mere af, saa Skulene maae tilføres dem fra længere fraliggende Steder, og følgerig ere kostbarere. De bruge aarlig 3000 Læster, hver Læst beregnet til 10 Tønder, og det falder dem allerede vanskeligt at bringe denne Mængde sammen. Dette er ogsaa Aarsagen, hvorfor de have været nødte til at fordele Hytterne omkring i Nabolauget. En ligger ved Tolgen, en anden ved Gæmund, den tredie ved Dragaas, og endelig den fjerde ved Koraas selv.

Den 13 Julii. I Dag reiste vi en halv Mil fra Koraas til Engan, en Lystgaard, som tilhører Herr Directeur Hiort. Det er et meget behageligt Sted i denne haarde Egn. Bygningerne, der ere ret kionne, ligge i Midten af en liden Birkeskov, der allevegne er giennembugget i Alleer, og giver meget gode Prospekter. For ved Gaarden er en meget skion Steenindhegning med paalagte og lidet udstaaende Skifer, at Giedderne ikke skal kunne

Klavre over. Den fortjener Fortrin for de andre norske jeg har seet, i Henseende til dens Skønhed og Styrke. Gaardsrummet er lagt med en skøn graa Skifer, som er meget haard og fast, og bryder tillige i store Stykker. I Midten staaer et Springvand. Vandets Bequemmelighed er her overhoved overmaade stor, da det er ledet alle vegne hen i Huset og i Stalden fra en bag Huset noget høiere liggende Kilde. Kielderne ere vel kun smaa, men opførte af Steen og hvælvede, hvilket giver saavel en anseelig Styrke, som Sikkerhed mod Kulden og Varmen.

Staldene ere lave, og Rummene for Dvæget adskilte fra hinanden ved store opreiste Stykker Skifer. Paa nogle Steder skal de ogsaa have den Indretning, at Møget strax kan kastes i en Kilde under Stalden, at den ikke skal lide ved den alt for sterke Kulde.

De til Huset hørende Marker ere udlagte blot til Hæavl, da ingen Agerdyrking finder her Sted.

Aira montana holdte man her for den beste Engvert i disse nordlige Egne. Det giver ikke alene et godt nærsomt Græs, men har ogsaa den Fordeel, at det endnu bliver frisk og greent om Høsten, naar Nattefrostene indfalde og alle andre Bærter døe. I denne sildige Aarstid lever Dvæget altsaa især af dette Græs.

Jordmuus vare i dette Aar meget hyppige, og gjorde Græssets Bært megen Skade. Alle vegne havde de udhulet Jorden og gjort sig Gange.

Man ansøgte her den besynderlige Bemærkning til Beviis, at Biergtoppene stedse bleve koldere, at nemlig Skovene stedse trak sig mere og mere

mere nedad, døde ud oventil, og Topperne stedse bleve skaldede længere nedad. Man vil endog finde Spor til Ugerdyrkning paa Fjeldene i Thydalen, syv Mile fra Røraas, hvilke nu for Kulde ere ubeboelige. Man formodede, at disse Egne vare blevne liggende øde ved den sorte Pest, som i det fiortende Aarhundrede ødelagde de nordiske Egne, og at Kulden efterhaanden saaledes var tiltaget, at de ikke mere kan beboes.

Om Eftermiddagen tilbage igien til Røraas.

Om Aftenen besaae vi ogsaa den her værende Smeltehytte. Ertserne bestaae alle af Kiser, som dog ere meget forskiellige. Deels er det rigge Kobberkiser, deels flette Svovlkiser, hvis Kobbergehalt er kun ringe, og som fordre en sterk Røstning ved deres Tilgodegiørelse.

Røsthobene ere store, lange, og brænde om trent 8 til 10 Uger, efter deres forskiellige Størrelse og Tykkelse. Paa hele Overfladen udvitrer den rene klare Svovl her og der, og ofte noget Vitriol, men begge Dele samler man ikke. Hytterne selv ligge dybt, og tet ved den Forhøining, hvorpaa Røsthobene ligge, saa at de kan styrte de røstede Ertser igiennem Huller lige ned i Hytterne. Hytten er lav, og indeholder en Række af otte Smelteovne og to Garovne. Sex af de første bleve brugte til Stenens første Smeltning, og to til Sortkobberets Forsærdigelse. En af disse Ovne havde man forbedret noget. Man havde nemlig anbragt Stikhullet midt paa Siden. Det har den Fordeel, at det smeltede Kobber lettere lader sig udstikke, da Sidehullet er Heden og Bølgen nærmere, og derfor ikke saa let tilstoppes af det koldblivende Kobber.

Udskillige af Arterne til Bølgene havde efter nyere Brug Jernarme. Slaggene fra den første Smeltning bleve ganske henstyrkede paa Gruusbunkerne; dog havde Herr Directeur gjort i Sinde at lade dem puffe, forme til Stene, og bygge dermed.

Slaggene derimod af Sortkobbersmeltningen sættes til ved Stenens første Smeltning, for at gjøre den mere letflydende.

Man havde her to Garovne, dog i een Muur, hvori Sortkobberet i to til tre Timer blev kogt efter dets forskjellige Reenhed. De herved faldende Slagger og Ureenligheder, som endnu indeholde meget Kobber, blive igien tilsatte ved Sortkobberets Beredning.

Det fuldfærdige Kobber bringes til Trondhiem om Sommeren paa Heste, hvoraf hver bær 15 Lispund, og om Vinteren paa Slæder, da hver Hest trekker dobbelt saameget.

Den 14 Julii. De til Koraas hørende Gruber deles i de nordlige og østlige, hvoraf de østlige ere baade de rigeste og ældste.

Jeg reed i Dag en Miil ud fra Staden til Storvaadsgruben, som er den ældste og rigeste af alle de, der nu ere i Drift. Veien derop er god, og man kan saavel ride som fiøre derop. Veien gaaer ved Bredderne af den stenige Zitteren og adskillige smaa Søer, for hvilke der er gjort Dæmninger for Hytternes Skyld. Egnen er skaldet, usrugtbar, her og der med nogle smaa mellemblandede grønne Pladser eller Enge, men høiere op ganske stenig, moradsig og ubeboet.

Biergarbeidernes Flid er virkelig roesværdig, da de med megen Møie rydde smaa Stykker Land

og giøre dem frugtbar, hvorpaa de kan avle noget Høe til Vinterfoer for en Koe, som de saa heilig behøve. De regne kun 3 Læs Høe for hver Koe til Vinterfoer; men de erstatte den ringe Mængde Høe ved 6 Læs Mos, som de om Sommeren indsamle paa Biergene.

Storvaadsgruben er den eneste af de nordlige Gruber, som endnu er i Drift. Bierget, som strekker sig fra Norden til Sønden, bestaaer af et graat Skiferbjerg, hvori meget Glimmer, Kvartsstykker, sort Skifer og Granater ere mellemblandede. Gangen holder samme Streg, som Bierget, fra Norden til Sønden, og har sit Fald fra Vesten til Østen. Den er derhos ganske flak, og man har forfulgt den vel 300 Lagter ind i Bierget. Dens Mægtighed er tillige meget stor, henved $\frac{1}{2}$ Lagter, og den bestaaer af en skøn fast Kobberkis, som dog her og der er blandet deels med Skifer, deels med Kvarts, sammentrykkes vel og paa nogle Steder, dog kun sielden, næsten ganske af store sorte Skiferstykker. De ere snart mere snart mindre haarde, og strekke sig ofte flere Lagter. I Kronprindsens-Ørt sætter ogsaa en liden hvid Spatgang tværs over Hovedgangen, da ellers Spaten her er overmaade sielden.

De arbeide i denne Grube kun i et lidet Dyb, og 18 til 20 Lagter synes at være dens største lodrette Dyb, da Gangen i et større Dyb er fattigere, og mere svovlig og jernhaltig.

Denne Grube har to meget betydelige Fordele, nemlig, at den ingen Fortemring behøver, og at den ikke lider meget af Vand. Bierget selv er saa haardt og sterkt, at dets Fortemring er unødvendig, og skient

man formedelst Gangens Mægtighed arbejder sig meget langt ind, saa holde dog saavel Bæggene som Taget sig blot ved deres egen Fasthed. Bændene ere ligeledes af ingen Betyndenhed, da deels Stenen er stærk, deels Dybet ikke meget stort. En eneste liden Kunst af 18 Lagter, hvorved hænger et Slæb af 40 Lagter, er fuldkommen nok til at skaffe Båndet fra andre Steder. Lusten derimod er ofte besværlig; thi da de har arbeidet saa dybt ind i Bierget, uden at have nødvendige Lufthuller, saa bliver Lusten staaende, og Arbejderne ere ofte nødte til at forlade Gruberne. Deres sædvanlige Tegn for at kiende, naar dette er nødvendigt, er, naar Læberne begynde at faae en sedagtig Smag. Gangen vindes blot ved Skydning. Her og der pleie de vel ogsaa, naar noget af Bierget er blevet staaende, at sætte Jld, for at giøre Stenen merer. Grubearbejdernes Antal er henved 200, og de betales for største Delen efter Dagløn, og faae 16 Rigsdaler for en Lagter, som er $1\frac{1}{2}$ Lagter breed og 1 Lagter høi og lang.

Den vundne Erts kjøres op i store Hobe ved Gruberne, hvor det bliver liggende til om Vinteren, og da bringes paa Slæder til Røraas og de andre Hytter.

Bånd har man ikke i Overflod; men da de kun have en eneste Kunst og slet intet Pukverk, behøve de ogsaa kun lidet. Dog i dette Aar, hvori deres Damme ikke bleve fyldte formedelst den liden Mængde Sne forrige Vinter, leed de ogsaa Mangel paa dette lidet.

Eggen om Gruben er een af de høieste i Norge. Den grændser næsten til Sneebjergene.

Selv

Selv i Gruben laae endnu en heel Mængde Snee og Is, der snart vil formeres ved Sneen i forestaaende Vinter.

Om Middagen tilbage til Røraas, 1 Miil. Man havde optaarnet store Steinhobe her og der ved Beien, vel og sat Stang hen for om Vinteren at vise hvor Beien gaaer, naar alt er bedekket med Snee. Den om Vinteren under Kierselen tabte Erts havde man ligeledes søgt sammen i smaa Hobe for om Vinteren igien at afhente den og bringe den til Hytten.

Om Eftermiddagen fra Røraas til Bergsjorda, $1\frac{1}{2}$ Miil, paa en skien ny anlagt Bei ved Glommens Bredder. Ikke langt fra Bergsjorda forlode vi endelig denne herlige Flod, som vi saalænge havde fulgt, omtrent en Fierdingvei fra dens første Udlob af en anseelig See i det derved liggende Field.

Egnen er hei, biergig, og da Fyrreskovene ere udhugne, har Birkerne her og der indtaget deres Plads.

Fra Bergsjorda til Zoff, 2 Mile, gik Egnen efterhaanden ned ad, og Gulelvens Løb, der nu fulgte med os, viste os, at Egnen lidet efter lidet blev lavere.

Den 15 Julii. Fra Zoff til Grød, $1\frac{1}{2}$ Miil, gaaer Beien ved Gulelvens Bredder i den saa kaldte Guldalen. Den er nylig anlagt, og vil blive meget god, naar den først har sat sig, da man for allene kunde komme-fort til Hest.

Allerede ved Zoff begyndte Kornavlens igien, til Beviis paa en lavere og varmere Egn. Dog blev det langt fra ikke modent hvert Aar, og man pleiede

pleiede ogsaa kun at besaae de Sider af Bierget, der vare udsatte for Middagsolen, med Korn.

Paa den hele Bei traf vi Bønder, der bragte Kobber paa deres Heste til Trondhiem. Om Aftenen løssede de af deres Heste og lod dem græsse paa Fjeldene, eller i Skoven, og lagde sig til at sove under Hestenes Dækkener og Sadler. De fleste tog Korn og andre Vare tilbage med sig fra Trondhiem. De saae for hver Fragt eller Reise $1\frac{1}{2}$ Rigsdaler.

En halv Mil fra Zoff ved Gulelven ligger Dragaashytte, som tilhører Røraas, og deels forsynes derfra, deels fra de omliggende smaa Gruber med Erts. Men de sidste synes dog kun at være svovlige og jernhaltige. Den rene Vitriol saavel som Svovl udvitrede ogsaa alle vegne paa Overfladen af Ksthobene. Jeg undres, at de ikke ordentlig samle disse to Produkter, da de baade ere saa hyppige og saa let at faae. Hytterne selv vare ikke i Gang nu, da det deels fattedes dem paa Erts, deels da Arbejderne vare beskæftigede med deres Dvægavl og Høebiergning. Forhen, da Forraaden paa de røraaske Ertsler var større, og disse tillige vare rigere, beredede de her 6 til 700 Skippund Kobber, i de sidste Aar derimod, da Ertserne bleve flattere og deres Mængde ringere, kun henved 400 Skippund.

Denne Hytte er halv saa stor som den ved Røraas, og har fire Smelteovne og een Garovn. De have derfor ogsaa den Bequemmelighed at kunne fuge Garkobber og sende det til Trondhiem, uden at have nedig at sende det til Røraas. Paa Kul har de ingen Mangel hidindtil, skient det er kun
Gran-

Grantul, der give kun liden Hede, og derfor ogsaa behøves i større Mængde. De saae dem for største Delen af de kongelige Skove, dog liebe de ogsaa nogle længere borte, for at spare de første.

Herr Hytteskriver Bredal, der har Opfygten ved denne Hytte, havde nylig anlagt en liden Smelteovn, for at gjøre Forsøg og Smeltninger i Smaat. Den havde vel fuldkommen samme Indretning som de øvrige Smelteovne, men den var meget mindre, og havde den Fordeel, at man heri kunde smelte en halv eller fjerdedeel Tende Eris til Prøve.

Bjergene her bestaae mestendeels af Skifer, med her og der mellemblandet Glimmer, og gienemsættende tildeels meget brede Qvartsgange.

I nogen Afstand fra os saae vi de saa kaldte Selbofielde, der endnu tildeels vare bedekkede med Sne. De ere bekjendte i Historien, da næsten den hele svenske Armee frøs ihjel paa disse Fielde paa deres Tilbagemarsch fra Norge.

Ved Grød havde man begyndt at slaae Hee, og for snarere at tørre det, havde man, som man kalder det, hestet det, eller ophængt det paa et af Træ opreist Rækverk.

Fra Grød til Sansaasen, 3 Mile, var den flattede Bei vi havde havt i Norge. Den løb i samme Dal og stedse ved Gulelvens klippefulde Bredder; men snart hævede de steile Fielde sig saa nær paa begge Sider ved Bredderne af Elven, at man neppe kunde fiere forbi uden Fare at styrte ned, deels laae Veien fuld af store og smaae Stene, der næsten gier den ganske uvejsom. Her og der havde man vel begyndt at forbedre lidet paa den,
mea

men man er endnu ikke kommet vidt dermed, og det fordrer vist ikke lidet Arbejde at sætte den fuldkomne i Stand, da der dels maae bortskaffes store Stene, dels hele Stykker af de fremstaaende Klipper maae sprenges.

Den 16 Julii. Fra Sansaasen til Bogen, $1\frac{1}{2}$ Miil, er Veien allerede meget bedre, skjønt endnu stedse hiergig. Egnen er tillige behagelig, endnu stedse i den samme Dal, ved Gulelvens Bredder, allevegne bevoret med Træer, og neden til frugtbar og vel dyrket. Hamp, Humle, Kartofler fandt vi allevegne, til Tegn paa en lavere og mindre umild Egn.

Fra Bogen til Socknes, $1\frac{1}{2}$ Miil, aabnede Dalen sig stedse mere og mere, og endelig faaer den ved Socknes en megen anseelig Brede og meget herlig Udsigt. Her forener Socknes sig med Gule, som vi saalænge havde fulgt, og ved Foreningen af begge disse Floder og begge Dale, hvori de løbe, bliver Dalen her større og Egnen behageligere.

Man havde her nær ved Husene og i Engene stukket Jld i sammensanket Riis, for ved Røgen at skaffe Dvæget Koe, mens det bliver malket, for Mng og Fluor, hvoraf der er en ubeskrivelig Mængde i disse Egne. De pine Dvæget bestandig, og det vilde neppe være mueligt at malke det, hvis man ikke paa denne Maade skaffede det Løttelse og Koe.

Om Aftenen fra Socknes til Bye, 1 Miil, endnu stedse ved Bredderne af den anseelige Gulelv. Her kom vi igien paa den ordentlige store Landevei, der gaaer lige giennem Landet fra Christiania til Trondhiem. Paa Midten af Veien gaaer en Færge over Gula, hvis Bredder man næsten ganske forlader.

Den

Den 17 Julii fra Bye til Leer, $\frac{3}{4}$ Mil, aabnede Landet sig stedse mere og mere, og nærmede sig mere til en Slette; Biergaene bleve lavere og frugtbare, og Egnen behageligere.

Her havde man her og der saaet, dog ikke i Mængde, og den stod nu i fuld Blomster.

Klever, saavel den røde som hvide, er overordentlig hyppig, næsten i alle Egne af Norge. Her stode begge Sorter meget rikt, og var det beste og stærkeste Græs i disse Enge. Begge disse Kleverarter ere vel ogsaa Hovedaarsagen til den fede Melk og det gode Smør, Dvæget giver, der græsses her, og at Hestene har anseelige Kræfter, skiont de ikke foeres med Havre.

Mannagræs vorede i nogen Mængde paa de side og tildeels sumpige Steder, men man samlede det ikke.

Man havde hyppig indsamlet Elleqviste og Blade, som man om Vinteren pleiede at bruge til Dvægsoering.

Fra Leer til Ous, $1\frac{3}{4}$ Mil. Her forlod vi endelig Enlevæn, som vi saalænge havde fuigt, da den en Fierdingvei fra Ous falder i en Havbugt der gaer ind i Landet.

Om Aftenen fra Ous til Trondhiem, $1\frac{3}{4}$ Mil, paa en god noget biergig Vei, hvor vi endelig igien kom til Søekysten, som vi ikke havde seet siden vi forlod Christiania.

Vi havde i Trondhiem ikke liden Noie for at komme under Tag. En Fremmed er altid forlegen i de norske Stæder, da het ingen ordentlig indrettede Bertshuse ere, og det er altid en Slags Høflighed, naar en eller anden lader sig overtale til at tage

tage mod nogen for Betaling, da ingen lever blot af at beverte Fremmede. Det er ubehageligt, at fiere hele Staden igiennem, forespørge sig ved forskellige Huse, lade sig beskue af hele Familien og dog maaskee saae Nei. Det var imidlertid at ønske, at Magistraten vilde besørge, at en Giestgiver-Gaard blev anlagt. Et saa betydeligt Sted, som Trondhiem, hvor saa mange Fremmede kommer, fortiente det.

Den 18 Julii. Trondhiem, et anseeligt og nærsomt Sted, ligger i en liden Slette, ved en anseelig ind i Landet gaaende Havbugt. Staden er temmelig stor, og vel bebygget med skionne, store, skiont kun Træhuse, og brede regelmæssige, men kun slet brolagte Gader. Man seer let, at Staden er bygget kort efter en Ildbrand. De gamle Stæder have aldrig en saa regelmæssig Beliggenhed og saa godt Udseende. Blant de tre Kirker er Domkirken et Mesterstykke af den gamle Bygningskunst. Den har vel lidt ved adskillige Ildsvaader, men desuagtet vise sig endnu anseelige Levninger af dens forrige Størrelse, Smag og Kostbarhed, saavel i Henseende til Bygningen selv som dens Prydelse. Billedhuggerarbeidet er fortrinlig skiont. Herr Professor Schöning har givet en fuldstændig Beskrivelse deraf. Men de andre to Kirker giøre Nationens Smag kun liden Ære. Den ene er af Steen, den anden af Træ; men begge ere smaae, uanseelige og uden Smag.

Staden har til sit Forsvar en Bold, der er opkastet i de sildigere Tider, og som saauer nogen Styrke ved Vandet, der allevegne omgiver den. Imidlertid kan den aldrig blive betydelig som Fæstning,

ning, da der paa alle Sider ligge Heie, som beherske Staden. Foruden denne egne Befæstning haver den endnu to Kasteller, nemlig Christianssteen og Munkholm. Det første ligger paa en liden Heiet ved Staden, det sidste paa en liden Klippe midt i Havnen, et Kanonskud fra Landet. Paa Nord-siden er den omringet med Grunde, hvorved den bliver saameget fastere, og tiener i Besynderiighed til Havnens Forsvar. Paa Munkholm pleier til-lige Statsfangerne at hensættes, da det paa alle Sider er omgivet med Vand, saa at ingen let kan undkomme.

Havnen bestaaer af den Bugt, som Staden ligger ved. Den er stor, dyb, har en god Ankergrund og allevegne fuldkommen Sikkerhed, da den paa alle Sider er indsluttet af Klipper. Den har imidlertid den Uleilighed af et vanskeligt Indløb, da nogle Klipper ligge ude blant Skierene, som Skibene kun ved heit Vand kan passere. Store Skibe kan heller ikke komme lige op til Byen, men maae blive liggende omtrent et Bøsseskud derfra.

Stadens Haandtering er betydelig, og de har forskiellige Næringsgrene som ere meget anseelige. Herhid hører:

1. Kobberhandelen fra Koraas til Moldalen, hvilken ganske føres over Trondhiem. Dette Kobber beløber sig i det mindste til 4000 Skippund, og beregnet til 60 Rigsdaler Skippundet, gjør en Cirkulation af 240000 Rigsdaler. Men denne Kobberhandel er saameget fordeelsagtigere for Trondhiem, da ikke allene de fleste og største Participanter i Kobberverket boe der, men ogsaa alle de Summer, som Arbeiderne faae for Bergarbeidet

og Bogumændene for Transporten, strax igien gaaer til Trondhiem i Detailhandelen. Hele Egnen om Røraas har ingen andre Vare end Kobber, og forsynes derfor med alt mueligt fra Trondhiem af. Korn, Fisk, Brændeviin, Alenfram, alting kan de affætte i Røraas. Hertil kommer endnu, at disse Vare i mindre Mængde indkøbes af Arbejderne og Bogumændene, hvilket er dobbelt fordeeltigt for Staden, saavel i Henseende til Prisen som Pengenes hastige Omløb. Kobberet selv gaaer for største Delen til Holland, hvoraf de Trondhiemske Kieb- mænd ligeledes har deres Procenter.

2. Brædehandelen paa Engelland er ligeledes af nogen Bigtighed, skjønt langt fra ikke som den fra Christiania. De har deels ikke saa mange, deels ikke saa gode Bræder; imidlertid udgjør denne Handel noget betydeligt, især paa de nordlige Dele af Engelland.

3. Fiskehandelen bidrager meget til Stadens Anseelse og Rigdom. Men den er langt fra ikke det, den kunde og burde være. Betsignet med de fiskerigste Kyster, bruge vi dem ikke som de kunde bruges. Stadens Rigdom er for ulige fordeelt. De rige Familier, der besidde Lønder Guld, foragte de Næringsgrene, som ere uviste, eller i det mindste give maadelige Fordele, og de øvrige have deels intet Forskud, for at drive Fiskerierne med Eftertryk, deels maae de betale saa høie Renter for de Summer, de ere nødte til at optage, at Handelen unuelig kan være dem fordeeltigt. Hertil kommer endnu, at de her værende Kieb- mænd ingen egentlig Handel føre, men kun en hollandsk Kommissions- handel. Sielden udføres en Skibsladning Fisk
for

for deres egen Regning, men Hollænderne komme og hente Fiskene af Havnen og trekke Gevinsten deraf, ikke allene af Transporten, men ogsaa af Udenrigs-Handelen. I de sildigere Tider have Kiobmændene begyndt selv at lade fange Fisk. Længe har man disputeret, om de skulde have den Rettighed at fange Fiskene selv, at indsalte og sælge dem. Bønderne have besværet sig over disse Indgreb i deres Næringsvei, og endelig bragt det saa vidt, at der er sat en Kommission, som noiere skal undersøge det, og sætte Grændsen mellem Borgere og Bondens Næringsvei. Det kan vel ikke nægtes, at den aabne See staaer enhver fri, og at de trondhiemske Kiobmænd har den Rettighed her at fange saa mange Fisk som mueligt, især da Bønderne ikke kan drive denne Fangst med Fordeel, for medelst Udredningens Kostbarhed; men i Bugterne og ved Landet har det sig anderledes, thi, som man anfører, er det

1) Ubilligt. Bønderne, der boe ved disse Bugter, have ingen anden Næringsvei, og betale deres Skatte just for Fiskeriets Skyld efter den Bugts Fiskerighed, de boe ved. Har nu en anden, især en rigere, der kan fiske med større Garn, Lov til at fange Fiskene fra ham i hans Bugt; saa var det ubilligt at fordre Skatte af Bugten, da den nu ikke er hans. De ere heller ikke i Stand dertil, da de slet ingen Indkomster have, uden blot af Fiskerierne. Andre Steder i Landet, i Besynderlighed i Bergens Stift, er dette heller ikke tilladt; men en Fremmed, der vil fiske paa eens Grund, er forbunden til i det mindste at afgive den tredie Deel af de fangne Fisk.

2) Blive Fiskevarene ofte slettere. Det er Kiobmanden vigtigt at lade fange og indsalte saa mange Fisk som mueligt. Han kan tillige ikke selv føre Opsigten derover, men betinger Reengjørelsen og Saltningen meget nøie. Det gaaer derfor hastig, og man seer mere paa Varenes Mængde end paa deres Godhed. Naar Fiskerne bringe deres Fiskevare til Staden, blive de først nøie undersøgte om de ogsaa ere gode. Men Kiobmanden veed at undgaae denne Undersøgelse; de blive udferte, fundne slettere, og vore Fiskevare komme i Mis-kredit udenlands. Man vilde have Exempel, at hele Skibsladninger af slige Kiobmandsfisk ere kastede ud i Østersøen, da de vare halv raadne, og bleve holdte skadelige for Indvaanernes Sundhed.

3) Forhindrer det de egentlige Fiskere at faae deres Fisk assat. Naar de bringe deres Fisk til Staden, kan de, formedelst Stadens Kiobmænd, ikke affætte dem for meget billige Priser, og ere ofte nødte til at tage dem med sig tilbage igien. De forarmes derved, blive efterladne og endelig Publikum til Byrde. Jo flere Hænder Produkterne kan gaae igiennem, uden at de derved blive kostbare, des fordeeltigere blive de for Landet. Man kan haabe, at Kommissionen vil tage begge Partiers Grunde i Overveielse, da saa mange Tusendes Lykke beroer paa deres Kiendelse.

Staden har kun liden egen Skibsfart, men de fleste Fragter besørages af engelske og hollandske Skibe. I forrige Tider har Staden havt langt flere Skibe, men da Fragterne bleve lave, og Hol-lænderne især soer for ringere Priis, solgte Kiob-mændene deres Skibe, der kun vare dem til Byrde.

Nu derimod, da Fragterne ere saa overordentlig høie, savne de dem meget.

Den 19 Julii. I Trondhiem boer Stiftsamtmanden og Biskoppen, der er ogsaa Staben af fire Regimenter. Men Regimenterne ligge for største Dele paa Landet. Der er maaskee ingen Stad i hele Landet, der har saa anseelige Stiftelser for Fattige som Trondhiem, især da samme for kort Tid siden ere blevne anseelig formerede ved de Angelske Testamenter. De beløbe sig til henved en Million Rigsdaler. Men om Staden virkelig har vundet ved dens afdøde Indvaaneres Belgierninger, er et andet Spørgsmaal. Jeg skulde neppe troe det; thi jeg finder, at de Fattiges Tal tiltager i samme Proportion, og maaskee i en endnu større end Stiftelserne. Saa længe vi ved milde Stiftelser blot ernære Folk, vil der stedse findes Folk nok der lade sig ernære; og saalænge vi intet Arbeide fordre af dem, vil der altid findes Folk nok, der holde det for beqvemmere at lade sig ernære end selv at arbeide. Ubestemte milde Stiftelser blive derfor som oftest en Kilde til Lediggang, Ladhed med alle deraf opkommende Laster, og Armod. Den gemene Mands Armod er derfor ingensteds større end i de Egne, hvor de største, men ubestemte Stiftelser ere; og saaledes frygter jeg det ogsaa vil gaae Trondhiem. En forarmet Gammel, der for Alderdom, Sygdom eller Skrøbelighed ikke er i Stand til at arbeide, bør underholdes, bør have god, anstændig, og om mueligt beqvem Underholding. Dette fordrer Menneskeligheds Pligt; det fordrer den Erfrygt, man skylder graae Haar. Sunde og sterke Fattige derimod maae kunne underholde sig

selv ved deres Arbeide. Dette er dem selv nyttigt, at de ikke skal vænne sig til Lediggang; det er fordeeltigt for Landet, at dets Kræfter ikke hvile hen ubrugte. For Børn, der opdrages i slige Stiftelser, er dette endnu mere nødvendigt. De ere gemeenlig, naar de udgaae af disse Stiftelser, uden Bekjendtskab, uden Penge, uden Kundskaber og uden Lyst at forhverve sig flere. De falde derfor gemeenlig Landet til Byrde. Feilen bestaaer blot deri, at de i deres Ungdom ere holdte alt for beqvemmelig, og mere holdt til Læsning end til Arbeide.

Det var derfor at ønske, at der kunde anlægges Fabriker og Manufakturver ved saa anseelige Stiftelser. I et Land, der har saa aldeles Mangel derpaa, var dette saa meget mere nyttigt, og da man ved slige Stiftelser ikke saa meget har at see paa Gevinsten, som Arbeidernes Underholdning, kunde dette saa meget lettere indføres. Dette vilde giøre Stiftelserne nyttige, og udelukke en Deel af de fremmede Vare.

I Trondhiem forsamles det kongelige Videnskabs Selskab, der har giort sig fortient af den norske Litteratur, og især den norske Naturhistorie. Salig Biskop Gunnerus var dets første Stifter, en Mand, der besad mange Kundskaber i adskillige Videnskaber og af overordentlig Virksomhed, som ikke allene selv arbeidede, men ogsaa var i Stand at opmuntre andre til Arbeide. Han var, som enhver Forstander for et lærd Selskab skulde være, en almindelig Ven af alle Videnskaber, og døde for tidlig for Videnskabernes større Flor i Norge. Vi besøgte Selskabets Bibliothek

og Naturaliekabinet. Bibliotheket er kun lidet; men indeholder dog allerede nogle meget betydelige og anseelige Bøger, som ere forærede til Selskabet af bemidlede Indvaanere i Staden.

Naturaliekabinetet bestaaer af salig Biskop Gunnerus's Samling, og indeholder Stykker af alle tre Naturens Riger, som og nogle Modeller og Oldsager. Det er virkelig Skade, at det hverken holdes i Orden eller i den Stand, som det vel for-
tiente. Mange Stykker synes nær ved deres Under-
gang.

Iblant Insekterne fandt jeg her en Mængde smaae Krebs, som man i Norge kalder *Nat*, beva-
ret i Spiritus vini. Denne *Nat* svømmer om Sommeren i varmt Veir i en uendelig Mængde i Søen. Man kan ikke tage en Spand fuld af Vand, uden tillige at faae Millioner af disse Dyr med deri. Det er disse, som tiene Fiskene, især Sildene, til Næring, og lokke dem ind under Landet, da de stedse følge dem, som Binden eller Strømmen driver dem. Denne *Nat* eller disse Krebsarter synes i det mindste at være en Med-
aarsag, hvorfor saavel Fiskenes Mængde, som Fi-
skeriernes Held, saameget beroer paa Strømmen og Binden.

Den 20 Julii. Ost gjør man i Norge i Besynderlighed af suur Melk, der i og for sig selv er fortreffelig, og ellers ikke forekommer andensteds. De kunde med Nytte indføres, hvor man har Overflødighed af saadan Melk. De seges og meget i Danmark under Navn af gammel norsk Ost, og faae dette Navn gammel ikke af Tidens Længde, men af det besynderlige Udseende, de have. Man

gør dem af tyk suur Mælk, som man har taget Fløden af til Smør. Denne samler man i nogen Mængde og koger den omtrent en halv Time under bestandig Omrøring, saa falder Osten til Bunds. Den derover staaende Balle hældes af, og det tilbageblevne ostede staaes varmt i Former og indpresses stærk. Noget pleie vel og at tage det ostede op i et Klæde, saasnart det ved Kogning har skilt sig fra Ballen, og staae det i Former og siden lade det hænge i et Klæde og koge det en halv Time. Dog er den første Maade den meest brugelige og beste.

Efter omtrent to Dages Forløb bliver Osten taget af Formen og hensat paa Reoler paa et maadelig varmt Sted for at tørres, hvor den bliver staaende i nogle Dage til den begynder at giere, blive blød paa nogle Steder og skimle, derpaa bringer man den nærmere til Jld, for at tørre den paa Overfladen, og legger den paa hinanden paa et tørt Sted. Om Hesten omvindes den med Straa, pakkes i Tønder og giemmes i Kieldere. Paa nogle Steder, især paa Nørøas, skal de have saa kaldte Ostekister, hvori den legges og bliver fortrinlig god. Disse Kister bekomme først ved Alderen deres Værd, thi jo ældre de blive og jo mere fyldte med Ostesmuler, da de aldrig reengies, desto brugbarere ere de, og desto bedre blive de deri lagte Oste.

Denne gamle norske Ost er, naar den er god, brun af Farve, og lader sig skiere i tynde Skiver, skiont den er noget skior. Den har en temmelig skarp Smag, befordrer derved Fordeelsen, og bruges af Bønderne i adskillige Sygdomme som et virkelig specifikt Lægemiddel. En

En anden Art Ost laves her, under Navn af Mysemerost, af bare Valle, hvilken bliver tilovers naar de har gjort anden Ost. Af sød Valle, især af Faare- og Giedemell, blive de fortrinlig gode og velsmagende, af den sure derimod fra den gamle Ost blive de meget slettere, og bruges kun til Tienestefolkene. Maaden, at tillave denne Ost, er meget simpel, da Ballen ved bestandig Omrøring koges saalænge til alle Fugtigheder dunste bort, og der bliver en blød Materie tilbage, som slaaes i Former. I saa Dage faae de deres fulde Haardhed og Fasthed, og lade sig giemme saalænge man vil, uden at fordærvs. Dette Slags Ost er ligeledes brun af Udseende, lader sig skjere i tynde Skiver, der boie sig som Træespaaner og let smuldrer. Smagen er behagelig sedagtig.

Af Kiernemell pleier man vel ogsaa paa samme Maade ved Kogning at gjøre Ost, som er bekiendt under Navn af Knageost (Knapost); men disse Oste ere af ingen Værdie, og kun af slet Smag.

Sukkerhuset i Trondhiem er en anseelig Bygning og i gode Omstændigheder. Det har ikke allene bestandig givet et meget rigt Udbytte, men har og desuden indeholdt betydelige Overskud til at bruge i Nødsfald. I de sildigere Tider har det vel lidt noget ved den vestindiske Handels Indskrænkning til Kiøbenhavn, og ved de fra Kiøbenhavn til Norge oversendte Sukkere; dog er det endnu stedse i god Flor.

Vi besaae i Dag Beisenhuset. Det er en rummelig, anseelig Bygning, dog kun af Træ, som igien er ophjulpet ved de angelske Stiftelser,

og sat i Stand. 60 Drengbørn blive her opdragte fra deres ottende til firtende Aar. De lære der at læse, skrive, og Religionens Grundsaetninger. Nylig har de ogsaa begyndt at indføre nogle Spinderokke, og at lade Børnene stikke nogle Strømper og Huer; imidlertid syntes dog Arbeidsomhed ikke at have haft megen Fremgang. De uddeler vel smaa Premier til de flittigste, for at opmuntre dem til Arbeide; men maaskee det var bedre at lade saavel dem som deres Foresatte nyde en Deel af hvad der fortientes. Det synes, at være her som i alle andre Stiftelser af denne Art, at der anvendes mere Tid paa Læsning end paa Arbeide, da dog det første i Fremtiden bliver mindst brugbart for Børnene.

Det ved Weisenhuset ligger det saa kaldte angelske Kloster, som ligeledes er bygget af de angelske Gæver. Det er en anseelig grundmuret Bygning, som har kostet 16000 Rigsdaler. I dette Kloster underholdes 16 gamle Koner, som, foruden fri Bolig, har i Penges 48 Rigsdaler aarlig. Renterne af den til Bygningen anvendte Kapital udgier selgelig ligesaameget som de Summer, der anvendes til Husets Beboere; eller deres Bolig koster ligesaameget som deres hele øvrige Underholdning.

Kaalen i Haverne i Trendhiem leed overordentlig af Røddormen. De afgnave Rødderne, saa at Kaalen inden kort Tid maae hentes, og jo federe og bedre Jorden er, jo hyppigere ere disse Orme. Beshunderligt er det, at disse Orme aldrig angribe Grønkaalen og sjelden Savoikaalen, men blot Blom- og Hvidkaalen. Man roste som et
sikkert

sikkert Middel derimod, at lægge en Haandfuld Sood omkring ved Roden, og at fylle den ned med Vand, hvis der ikke snart kommer Regn, heraf skal de dee strax.

Den 21 Julii. 3 Dag blev vi opholdt af Baadsfolkene, som vi havde afforderet med om at sætte os over Hitteren.

Eggen omkring Trondhiem er behagelig, med allevegne afverlende Fielde, Bierge, Hæie, Enge og Vand. Oven paa de bag Staden liggende Bierge er en herlig Udsigt over Staden, Havnen og de to Fæstninger Munkholm og Christianssteen.

Vi gik ved lavt Vand paa Strandbredden for at søge Produkter af Nordseæen, hvoraf her fandtes adskillige; dernæst saae vi blant andet Muslinger ved Strandbredden i stor Mængde i sammenhængende Klumper, men man spiser dem ikke her. 3 de smaa Dyb opholdte sig ganske smaa Glyndre. De vare saa brede og lange som det yderste Led af Tommelfingeren, og skied med overordentlig Hastighed hen over Sandet og skjulte sig deri. Det syntes, at være et Aars gammel Yngel af almindelige Glyndre.

Blant de bekiendteste norske Melkretter horer den saa kaldte Tate. Den bestaaer blot af Melk, som slaaes paa Bladene af *pinguicula vulgaris*. Den bliver strax tyk, sei og slimig, og faaer en efter min Følelse ubehagelig Smag. Naar de først har en saadan tyk Melk, bruge de ikke mere disse Blade, men noget af denne Melk til at give anden Melk samme Fasthed og Seighed, da den har den besynderlige Egenskab, at den er ligesom delelig i det uendelige. 3 Norge bruger man dette deels for

for at give Melken en egen Smag, deels for at kunde lettere bringe den fra et Sted til et andet.

Syra bruges man her næsten bestandig i Steden for Weddike. Den gemene Mand bruger den daglig til sine Supper, og især til de ferske Fisk, og det er ham tildeels uundværligt ved Nydelsen af saamegen feed Fisk og lidet eller intet Brød. Denne Syra bestaaer af Vallen, som bliver tilbage, naar de har giort gammel Ost; den glemmes paa store Fade, og maaskee koges nok engang, for at holde sig desbedre. Den har en overordentlig suur Smag, og bruges ikke allene isteden for al Weddike, men den gemene Mand drikker ene og allene denne Drik blandet med Vand om Sommeren. Den hyppige Nydelse af denne Syra er maaskee Aarsag, at det er mindre skadeligt for dem bestandig at spise den al for fede Fisk. Vand har Trondhiem ingen stor Overflodighed af. I forrige Tider vare Indvaanerne nødte til at lade fiore det ferske Vand derhen i store Fade, hvoraf et Fad kom paa otte Skilling dansk; men nylig har Staden Springvand med store Kamme paa alle Hjørner af Gaderne, hvor hver Indvaaner kan hente Vand. Denne Indretning er en stor Bequemmelighed for Staden, og kan desuagtet ikke have kostet meget, da den allevegne er omringet med høie Klipper.

Den 22 Julii. Fra Trondhiem reiste vi om Morgenen tidlig med en Baad med fire Mærer, for at gaae til Orland, for at bese de der værende Fiskerier; men vi kunde ikke naae dertil, deels fordi Vinden var imod, deels var den kun svag, blandet med Tordenslag og Pladsregn. Vi vare nødte til om Aftenen at tage ind i Sebuen, fire Mile fra Trondhiem.

Den

Den Trondhiemske Bugt er paa alle Sider omringet med stejle, høie og mestendeels skaldede Fjelde. Her og der ligge dog nogle smaae grønne, frugtbare og behagelige Stykker, som Indvaanerne beboe.

Runeskloster har fordmum været et Munkeskloster, hvoraf det endnu har Navn. Det ligger og, som Klosterne gemeenlig ligge, i den frugtbareste og flakkeste Egn i hele Bugten.

Den 23 Julii. 3 Dag bleve vi opholdte hele Formiddagen, formedelst bestandig sterk Modvind og ubehageligt kold og regnigt Veir. Om Eftermiddagen var det mere stille, og vi roede med megen Meie fra Sebuen til Orland, 1 Miil.

Orland er en temmelig anseelig Halvøe, der næsten allevegne er omringet af Havet, og danner en af de flakkeste og jevneste Egne, jeg har seet i Norge. Den bestaaer deels af en vidtledtig, lang strakt Løvegrund, af et frugtbart med Sand blandet Jordsmon, hvor Bygget og Havren syntes at vore fortreffelig. Paa denne Slette ligger derfor ogsaa den største Bondebøe, maaskee i hele Norge, som bestaaer af 16 ved hinanden liggende Bøndergaarde. Dette er meget sjeldent i Norge, og især paa Kysten, da de dyrkelige Pladser ere kun meget smaa, og hver Bøndegaard ligger ved sin Jord.

Skov er ikke at see i den hele Egn, og Løven kommer den meget vel tilpas ved den Mangel de har paa al Træe og Brændsel. Den er dog vel for stor efter Indbyggernes Mængde, og et betydeligt Stykke deraf kunde indtages og dyrkes, uden at man derfor skulde lide Mangel paa Løv. Man havde begyndt at skiere Løv, og da hver Indvaaner

vaaner har Rettighed at skierz ligesom og hvor han vil; saa havde man skaaret temmelig uordentlig. Overalt stak man ikke dybt, $1\frac{1}{2}$ til 2 Fod var det største Dyb, man gjorde sig Umag for at grave. Der blev da opsat fire eller fem Tørv mod hinanden, at Luften kunde gaae derigjennem og tørre dem. Dernæst blev de opsat i store ægformige Hobe, hvori de bleve staaende til Vinteren, for at kunne bringes hjem paa Slæder.

Denne hele side Slette synes efterhaanden at have sat sig sammen af Søen, som man ogsaa her paa staaede, at denne Slette stedse blev større.

Havnene af denne nordlige Kyst have den Fordeel, at de aldrig fryse til, men ere aabne for Skibsfarten hele Vinteren. Dog lider den derimod ved Storm og Søens Urolighed om Høsten, og formedelst de mange for Kysten liggende Skær og Klipper, der giøre Indløbet vanskeligt.

Magazinerne eller Husene, hvor deres Levnetsmidler af Brød, Ost, Smør, Korn og deslige forvares, ligge for sig selv, og gemeenlig midt i Gaardsrummet. De hvile paa otte eller tolv kegelformige Fødder, over hvilke er et Bredt eller en anden Kegle med fremstaaende Basis, saa at Husene, Kotterne og andet Utsi paa ingen Maade ere i Stand til at komme derop. Kun maae man vogte sig, at man ikke sætter noget paa Jorden op til denne Bygning, ellers hielpe de sig op, og komme de først ind, ere de ikke saa let at jage bort igien.

Den 24 Julii. Vinden var i Dag som i Gaar, kun næsten endnu sterkere og saa stik imod, at vi nødvendig maatte ligge over her.

Paa Vandets Afstaaelse saae vi i Dag end større Beviis, da vi noget noiere undersøgte den af Mosen udgravede Løvs. De underste Lag bestode næsten ganske af halv raadnede Sæverter. Man finder derfor i denne Mose intet Træ og Rødder, som ellers er sædvanligt, men hyppig Muskelskaller og Sand, som begge synes at være oplastede af Søen. Man forsikrer ogsaa, at Klipper, man kunde mindes, at have været bedækkede med Vand for 30 til 40 Aar siden, nu ved sterk Flod vare ganske tørre.

Lax fanger man ved denne Havbugt i betydelig Mængde. Man spænder et Garn nogle Favne tværs for Klipperne ude i Søen, og et andet parallel med dem og lodret paa det andet, saa gaaer Laxen især imod Vinden ind i Abningen imellem Klipperne og Garnene, hvornæst man trækker Garnet til og Laxen fanges altsaa mellem begge Garnene. De kan paa denne Maade ofte fange 2 til 300 Stykker om Aaret, eftersom Fiskeriet slaaer ind. Tegner, at forudsæe Beirligt, vidste man her ikke at angive. Jeg forespurgte mig hos Fiskerne og Løvsere derom, men forgievs. Det er besynderligt, at Folk, der ere bestandig paa Søen, og for hvilke det er saa overmaade vigtigt at kunne forud bestemme Vinden og Veiret, da ikke allene deres Næringsvei, men og deres Liv beroer derpaa, saa lidet har agtet paa dem.

Blandkorn af Byg og Havre havde man saaet allevegne i denne Egn; men man brugte det aldrig til Brød, men kun til Supper og Brød for den gemene Mand og Tjenestefolk.

Folkemængden har meget tiltaget paa den norske Kyst i de sidste Aar, og er virkelig meget større
end

end man i Betragtning af Landet skulde troe. Enhver Plet, der er beboelig, eller kun er i Stand til at føde en Koe eller to paa, er vist ogsaa beboet. Præsten Holterman regnede, at hans Menighed i de 12 Aar, han havde staaet derved, i det mindste var været 300 til 400 Personer.

Man havde her, som i de fleste norske Egne, Tagene af Grønsvær med underlagt Birkebark. Nylig havde man ogsaa paa nogle Steder begyndt isteden for Grønsværen at bruge Leer, og at male det brunt eller rødt. Det koster tildeels mindre, da Grønsværen ikke er overflødig i disse klippefulde Egne, og Leret er tillige meget varigere, naar det bliver godt giennemarbejdet. Det hænger fastere sammen og bliver ikke saa let oprevet af Fuglene, eller bortført af Vinden.

Den 25 Julii. Om Morgenen tidlig fra Orland til Hegaasen, 4 Mile, med sterk men temmelig god Vind, giennem de adskillige Bugter og Skær. Alting bestaaer her af Skær og nøgne Klipper, som ligge adspredte i alle Streg og paa alle Kanter. Deres Mængde er utallig, af store og smaa, gemeenlig paa den ene Side Kraae, og fulde af større og mindre Forhøininger, Huler, Revner og Stene. De føre bestandig de tydeligste Spoer, at de fordum have været bedækkede med Vand, og ere udhulede, sanderrevne og blevne ujevne af de over dem skyllende Bolger. De have og endnu bestandig samme Udseende, som de der ligge under Vandet, og synes ligesom at have opløstet deres skaldede Toppe over Havets Flade. De ere derhos nøgne, uden Træer, uden Buske, og neppe have nogle Græsarter faaet Tid, at fæste Rodder

Kødder og formere sig i Fordybningerne. Smid-
 lertid ere de dog mere beboede og folkerige, end man
 skulde troe om dem i denne Tilstand. Neppe finder
 man en saadan liden Fordybning, hvor noget Græs
 vorer, at jo En har sat sig ned der, for at bruge
 det. De fleste af disse ere de saa kaldte Junderster
 eller Huusmænd, der leie disse Pladse af de egent-
 lige Eiere. De give dem omtrent en eller to
 Rigsdaler i aarlig Afgift, og ere tillige forbundne
 at arbejde fire Dage om Aaret for dem uden og
 ellers for Betaling. Eieren kan jage dem bort, naar
 han vil, uden at sige dem op, naar han kun erstat-
 ter dem de Omkostninger, de har anvendt paa deres
 Jord og Sædekornet. Da den lille Plads, de
 behoe, gemeenlig ikke kan bruges til Agerland,
 men blot er til liden Græsning, og ikke er tilstrek-
 kelig til at leve af, saa leve de næsten ganske af
 Fiskerie, hvortil disse Skær og Klipper ligge meget
 beqvemt. Det største, beqvemmeste og fordeelag-
 tigste af de her værende Fiskerier er Seisfiskeriet.
 Den falder i alle disse Skær i utrolig Mængde,
 og da den tillige gaaer nær ind under Landet, saa
 fanges den uden store Bekostninger. Den faaer
 efter dens forskjellige Størrelse ogsaa forskjellige
 Navne. Den lille et Aar gamle kaldes Mort, og
 fanges især om Høsten i utrolig Mængde. I for-
 rige Tider brugte man den for sin ringe Størrelse
 blot til Dvægsoering, men nu har man begyndt
 først at tage Leveren ud, som er meget feed, og
 bruge den til Tran, hvoraf man aarlig kogter mange
 Tønder. Trannens Tilberedelse er meget let. De
 brække nemlig først Hovedet af Fisken, tage Leveren
 ud med Fingrene og kaste den i Tønder, hvor den

bliver staaende til den raadner. Endelig koges Tran deraf, og tre Lønder Lever give to fulde Lønder Tran. Den to Aar gamle faaer det Navn Drottes-Mort. Af denne bruges Leveren til Tran ligesom af alle de andre Arter, men Fisken selv skieres op, tørres i Vinden eller Luften, og spises om Vinteren som andre tørrede Fiske, men sælges sielden udenlands. I tredie Aar hedder den Middels-Sei; i det fjerde og femte Solus-Sei; i det siette Aar Galv-Sei-Ufs, og i det syvende endelig Sei-Ufs. Handelen med denne Fisk er overmaade stor, især med den hele omliggende Egn, som og med de tilgrændsende svenske Provindser. Den bliver kun opskaaet og tørret, holder sig og som tiest meget vel, naar der kun ikke indfalder alt for vaadt Veir mens den tørres, da den vel undertiden bliver sort og skimler. De øvrige Lørskarter, især den almindelige Lørsk og Lungen, er næst efter Seien de hyppigste Fiske paa denne Kyst.

Fiskerierne har, foruden det, at de ere vigtige Handelsartikler, endnu en betydelig Nytte for Kystbeboerne. De bruge nemlig Fisk om Vinteren til Dvægfoering. De regne, skient deres Vintere ere lange, to Læs Høe og et Læs-Halm for hvert Kreatur, og dets øvrige Næring faaer det af Tang og Sæverter, deels og af Fiskehoveder, Finner og andre Dele af Fisken, som de ellers ikke veed at bruge, og dette tørres om Sommeren og glemmes til Vinteren. Maaden, at foere Dvæget med Fisk, er følgende: De koge Fiskene i Vand, tage Finnerne ud, kaste da Tangen i, og lader den faae et Opkog dermed. Endelig blandes alting vel blant hinanden, og sættes for Dvæget. Beshynderligt er det,

det, at Dvæget, i det mindste som man her paa-
staaer, ikke allene giver meget, men endog velsma-
gende Melk efter dette Foer. I det mindste blive
de derved satte i Stand til at holde en stor Mængde
Dvæg, da det aldrig fattes dem paa Tang, og ikke
lettelig paa Fiskehoveder og Mort.

Jeg havde her den Fornøielse at see en gam-
mel Bonde, den største Landmand i denne Egn.
Det kongelige Landhuusholdings-Selskab i Kjø-
benhavn havde ogsaa skienket ham ikke allene en
Guld Medaille, men ogsaa et Sølvbeger for hans
Flid og giorte Indretninger. Han fortiente og
virkelig denne Ære og Belønning, og han fortalte
det med en Ærme, der gjorde hans Følelse Ære.
Han havde, uden selv at have Formue, optaget en
øde Plads, som han ikke allene havde efterhaanden
indrettet med de nødvendige Bygninger, men han
havde ogsaa opfyldt et betydeligt Stykke af Søen,
for at skaffe sig dyrkeligt Land. Han havde bedæ-
ket de skaldede og nøgne Fielde med Torvjord for at
faae Agre, hvor Naturen ellers ikke lader nogen
Plov trænge ind. Han havde afledet en stor Dam,
for at dyrke den, og ikke ladet mere Vand blive
deri end han behøvede til sin Huusholding og Ager-
dyrking. Han havde, med et Ord, blot ved sin
Flid skaffet sig en egen Gaard, hvor han, foruden
det Dvæg, han kunde holde derpaa, kunde høste til
100 Tønder Korn, hvilket virkelig i denne Egn er
noget stort. Hans Navn er Niels Justesen Eide,
og jeg saae med Fornøielse den besynderlige Agtelse,
hvormed hans Medborgere beegnede ham.

Strandbredden bestaaer her og der af Kalk-
stene, som ere ligesom giennemvædet med store og

smaae Huller. De see næsten ud som de vare giorte af Snegle og Orme; men jeg var dog ikke i Stand til at finde nogen i disse Huller.

Om Natten roede vi en Miil frem, for at see hvordan de fangede Mort. De brugte hertil et ordentligt Træklegarn, og der vare flere Baade samlede, deels fordi Fisken opholder sig her formædelst den sterke Strom, deels fordi Grunden paa dette Sted er mindre klippefuld og ujevn, selgelig mere skicket til at trekke med Garn. De omspendte et lidet Rum med deres Garn, og trak Fiskene paa Landet. Saasnart den første har trukket, giver man agt naar Fiskene komme igien, hvilket man kiender paa Vandets Bevægelse, og strax omspender den anden dem. De kan paa denne Maade næsten fylde hele Baade med Fisk. Denne Nat vare de ikke saa lykkelige. Imidlertid fangede de dog vel nogle hundrede ved hvert Træk.

Den 26 Julii. I Dag var det igien koldt ubehageligt Veir, med sterk Modvind, saa at vi vare nødte til at ligge over.

I Altruserne havde de i Nat fanget den her saa kaldede Altuster, som de holdt for Hunnen til Alalen, fra hvilken den dog er forskiellig. Det er forresten en ubrugbar Fisk, som man strax kaster ud igien.

Sild havde de forrige Nat fanget med et Slags Garn, som man her pleier at kalde Rod. Dette er den fordeelagtigste Maade at fange Sild paa. Man omspender nemlig en liden Bugt mellem Klipperne, hvori Sildene gaae ind, med et stort og langt Garn, og tager de fangne Fisk efterhaanden ud med mindre Garn. Den Mængde
Sild,

Sild, man paa denne Maade omspender, er ofte uhyre stor. Den strekker sig ofte til mange tusende Tønder, som Sildeværmen har været stor eller liden til. Besynderligt er det, at Silde paa denne Aarets Tid er aartig, som man kalder det, det er, den er fuld af saa mange af de smaae Krebs man kalder Nat, at Bugen deraf er rødagtig, og ved den ringeste Trykning giver røde Ekrementer fra sig. Salter man den strax saa aartig som den fanges, fortæres Bugen ganske ved denne Materies Skarphed, og Fisken bliver slettere og uanseeligere. Man pleier at lade de fangne og med Garnet omspendte Fisk staae saaledes i det mindste et par Dage, saa fortærer dette Nat sig af sig selv, og Fisken bliver reen ved Hunger. Man holder dem dog ikke for usunde, meget mindre for Aarsagen til Spedalskhed, som her er meget seldden, skient der aarlig fortæres mange tusende af disse aartige Fisk.

Man havde ligeledes fanget den almindelige Torsk. Den faldt forskiellig af Farve, da nogle, som sædvanlig, vare graae, andre derimod rødagtige, næsten guldfarvede. Dette kom, som man troede, af den Grund, de havde gaaet paa. De røde holdt man her for de beste.

Lønge havde man været uenig, om Sildefiskeriet med det saa kaldede Rod burde tillades eller ikke. De Fattige vare i Begyndelsen sterk derimod, da de ikke kunde anskaffe sig det formedelst dets Kostbarhed, og vare strax særdege med den bestandige og sædvanlige Indvending, at dette Slags Garn forjagede Fiskene. Nu ere de dog overalt indførte. Enhver har dem. Den Rige har flere og større,

de Fattige derimod slaae sig sammen om Eet, eller de hielpe de Rige ved deres Fangst, da dette Slags Garn kræver flere Folk, og faae derfor endeel af Gevinsten, saa at alle dog har Deel i dette Fiskerie. Dette Fiskerie med Rod har den Fordeel, at de ere i Stand til at omspænde flere tusende Tønder paa engang, at de kan holde dem i Garnet en Tid lang til Aaten er fortøret, og at de endelig efterhaanden kan tage Fisken op og salte den ned, hvilket er af Bigtighed i et Land, hvor Folkemængden ikke er stor, og folgelig Arbejdslønnen høi. Men denne Maade, at fiske paa, har meget betydelige Vanskeligheder. Deels fordrer det meget anseelige Bekostninger at anskaffe sig saadanne Garn, som dog snart enten raadne i vaadt Veir, eller i Tørke forbrændes, som de kalde det, eller og sønderrives paa de i Grunden liggende Klipper og Stene, eller bortføres af Vind og Strøm. Man pleier vel, for des længere at holde dem i Stand, at fuge dem i den beste Tieren; men saa brænde de des lettere i tørt Veir, klæbe sammen og ere vanskelige at stille. Men blander man noget lidet Tran blant Tieren, saa blive de smidigere, glattere og lettere at stille, men raadne derimod snarere. De kræve ogsaa flere Vaade og Mennesker, for at sætte dem tilberlig. Endelig er ogsaa denne Maade, at fange Sild, meget usikker. Silden gaaer efter det saa kaldte Aat, der driver allevegne omkring i Søen, og især i stille og varmt Veir svømmer paa Overfladen og ved Landet, de drive med Strømmen og Vinden, og paa disse be-roer hele Lykken ved Fiskeriet. De kan derfor ofte ligge flere Uger, uden at Sildene vil komme under Land eller i Bugterne, især naar Strømmen eller

Vinden

Vinden bær fra Landet. Men en eneste Nat er i Stand til rigelig at erstatte det hele Tab, og den lange Venten i den forbigangne Tid.

Vi vare om Natten en Fierdingvei ude, for at fange Sild med et saadant Nod. Dette var temmelig stort, og havde en Længde af 90 Favne. Man agter noie paa Vandet i den Bugt man vil omspænde, for deels af dets Bevægelse, deels af Fiskenes Springen at bedømme, om Sildene ere komne ind. Et af de visseste Tegn er det ogsaa, naar Lommen (*Colymbus arcticus*), der bestandig følger Sildesværme, svæver over Bugten. Vi saae endelig een og anden Fisk springe, og omspændte strax hele Bugten med vort lange Garn, Iarmede og slog med den anden Ende af Garnet, at Fiskene ikke skulde slippe bort, og trak det til det berørte Strandbredden med begge Ender. Vi vare dog intet mindre end lykkelige i vor Fangst. Vi havde kun omtrent et hundredre Mort og et halvt Dofin Sild i Garnet.

Den 27 Julii. Fra Zegaasen til Otterholmen, 4 Mile, med en svag Vind, men meget varmt Veir, saa at vi maatte roe hele Dagen til Aftenen paa disse fire Mile. Bølgerne gik imidlertid overmaade høit i den saa kaldte Ramofjord, og sloge uagtet den svage Vind hen over Baaden.

Hele Egnen, som vi i Dag kom forbi, bestaaer af blotte, nøgne, skaldede Klipper og Skær, uden det mindste Træ eller Busk. Blot de smaa Fordybninger imellem Fieldene vare bedekkede med Græs og Bexter. Imellem Fieldene gik Søen snart i store, snart i smaae Sund, ind i Landet,

hvorved Strømmen blev sterkere. Det er den ubehageligste og vildeste Egn, jeg kiender.

Brugd (*Squalus maximus*) fanges undertidigt imellem Klipperne. En saadan Fangst er af Bigtighed for Indvaanerne, da en eneste ofte, naar den er stor, giver 6, 8, ja vel 10 Tønder Tran, blot af Leveren, og Tønden betales med 10 Rigsdaler. Dens Kød bliver saavel tørret som saltet; men det er haardt, fast og spises ikke lettelig i Norge. Men de sælge det til Jemteland og andre svenske Provindsler, hvor man gierne vil have det for den billige Priis.

Den 28 Julii. Fra Otterholm til Solsten, 1 Mil, endnu bestandig imellem de ufrugtbare skaldede Klipper og Skær, hvoraf endog nogle, skient de ikke syntes at være meget høie, dog endnu vare bedækkede med Snee.

Paa nogle Steder bestode Fjeldene eller Klipperne af lutter store og smaa sammensatte Steen, som syntes at have ligget i Begyndelsen løse paa hinanden, men nu havde antaget en fuldkommen Fasthed og Haardhed. Det er besynderligt nok, at de have været i Stand til at faae en saadan sammenhængende Fasthed, da de daglig, naar det er Flod, bedækkes med Vand.

Sælhundene viste sig i nogen Afstand fra vor Baad, og stal Hovederne op over Vandet. De ere meget forhadte Dyr i disse Egne, da de tilføie Fiskerierne stor Glæde, og fordrive Fiskene af Bugterne og fra Strandbredden. Dog have de her ingen ordentlig Indretning til Sælhundefangst. De stynde vel ofte paa dem, men formedelst det tykke Spel gaaer Kuglenielden igiennem. Paa de

de yderste Skær ved Landet skal de, som sædvanlig, staa dem, og ofte faae en anseelig Mængde; men i Bugterne ere de for sky, og lade ingen komme sig saa nær.

De smaa flette Pladse eller Stykker imellem de skaldede og nøgne Klipper ere overmaade frugtbare. De ere vel kun smaa, men de ere be-
dækkede med tykstaende fedt Græs, og med megen iblandet Klover. Det lønner derfor rigelig Umas-
gen at bryde disse Stene bort, og selv at forhverve sig en Plads.

Ederfuglen opholder sig temmelig hyppig imel-
lem Klipperne. Indvaanerne tilberede deres Re-
der, hvori de udflække deres Unger, og tage derimod
den Duun, som Moderen plukker af sig til Varme
for hendesæg og Unger. Dunen rensede de fra
de den vedhængende Ureenligheder og sælger Puns-
det for to Rigsdaler. Dette udgior en temmelig
vigtig Næringsgreen for Beboerne af de yderste
Skær og Klipper, da de undertiden ere i Stand
til at samle 50 til 100 Pund om Aaret. I
Skærene og Bugterne derimod lægge de mindre
Vind derpaa, da Rederne bortstieles af Frem-
mede. Ederfuglen fredes ogsaa af denne Marsag,
og der er sat 10 Rigsdalers Straf paa at skyde en;
dog holdes der ikke meget derover, og mange blive
endnu stedse skudte af Indvaanerne, og Eggene
borttages ofte af Rederne.

Fra Solsten til Christiansund, $2\frac{1}{2}$ Mil, roede
vi om Aftenen ved stille, men mørkt og ubehageligt
Veir.

Denne hele Egns Næring er Fiskeriet i Bug-
terne og paa Kysterne. Uden Ngerland hør Ind-

vaanerne paa Klipperne, hvor de neppe kan holde noget Dvæg. De spise derfor daglig Fisk, og ere altid i yderste Forlegenhed, naar Fiskerierne ikke flaae ind; især da denne Kunst virkelig er mere sølskerig, end man efter første Diekast skulde formode. Nu ere Klagerne over Fiskeriernes Aftagelse almindelige. Fornemmelig have de i de tre sidste Aar været maadelige, især Laxfiskeriet. Man angav vel adskillige Aarsager til denne Aftagelse, men man kan sige med Visshed, at de ere urigtige. Herhid hører f. Ex. den indførte Brug af forskjellige Garn, eller Potaskebrændingen i denne eller hin Bugt, som begge umuelig kunde have en saa almindelig Virkning, da de begge ere specielle paa dette eller hint Sted. Andre vilde endog angive Kopperindpodningen som Aarsag, og ansaae Fiskenes Aftagelse som en Straf for hin.

Maaskee kan Menneskenes Formerelse her have nogen Indflydelse. Folkemængden paa Kysten tager aarlig til, Fiskefangsten drives mere, og derved fordeles Gevinsten af de fangne Fisk blant flere Hænder, og bliver derfor mindre for enhver især. Hertil kommer endnu Christiansunds og Trondhiems større Flor, der nu selv fange en betydelig Mængde Fisk. Da de ere mere velhavende, have de Leilighed at anvende større Omkostninger og større Garn, og gjøre derfor gemeenlig den bedste Fangst, og udelukke de andre derfra.

Maaskee har ogsaa den ved Indvaanernes Formerelse forarsagede større Allarm her nogen Indflydelse, især paa Sildefangsten. Sildene elske Røe og Stilhed, og forlade gierne de Steder, hvor de spore Tummel og Allarm. Maaskee derfor

derfor den større Tummel, Seilen og Roen i alle Bugter og Skær kan have nogen Indflydelse paa Fiske-
ne, som des Aarsag holde sig længere fra Landet. Maa-
ske ogsaa Mængden af de fangne Fisk kan paa nogen
Maade formindske deres Antal. Med Sildene er
dette vel ikke Tilfældet, da deres Mængde er saa
uhyre stor, men ved Laxen kunde det vel udgiøre
noget. Laxen stiger aarlig op i Bugterne og Strøm-
mene, og af dem komme vel kun saa tilbage i Ha-
vet, da man allevegne saa meget sætter efter dem.
Deres Tal kunde vel altsaa formindske sig efter-
haanden.

Ved Midnat kom vi endelig kolde, vaade og
trette til Christiansund.

Den 29 Julii. Christiansund, et middel-
maadigt, men nærsomt Sted, i en besynderlig og
ubehagelig Beliggenhed imellem Klipper og Fiel-
de, hvor Staden neppe har saa megen Plads, at
Husene kan staae der. Egentlig ligger den paa fire
mod hinanden vendende Landspidser; tre af dem
ere Der, men den fjerde er landfast, de indtage en
anseelig og skøn Bugt, der næsten er rund. Den
har derfor næsten ingen Gader, men man maae
bestandig til Bands fra en Side til anden, da
den ligger udbredt langs med Vandet. Staden
er ikke meget stor, skient man ikke vel kan osersee
dens Størrelse, da den ligger saa vidt adspredt;
men den er nærerig og har omtrent 3000 Indvaa-
nere. Den er ogsaa en af de nyere norske Kiøb-
steder, da den først har faaet Kiøbstædrettighed
1734, under Christian den fette, da den før blot
bestod af nogle saa Huse. Den udgiør endnu ikke
en egen Menighed, skient den har en egen Kirke,
men

men denne er kun en Annekirkel, og Hovedkirken er i Auerum.

Staden har efter sin Beliggenhed den Ubequemmelighed, at den næsten har intet dyrkeligt Land. Den er allevegne omkringet med høie, steile og ufrugtbare Klipper, hvor kun noget Dvæz kan underholdes. Men den har derimod den Bequemmelighed at have en fortreffelig Havn og et let Ind- og Udlob, hvilket sidste især fattes Trondhiem. De tre Der og det faste Land indslutte en Bugt, hvor den største Flaade kan ligge. De have allevegne god Ankergrund, og kan fra alle Sider lægge til Staden. Endelig have de ogsaa, formedelst de flere Sund inellem Derne og Skiaerene, flere Steder at løbe ind og ud, og det til alle Sider, hvorved Skibsfarten meget lettes. Havnens, eller Ind- og Udlobets besynderlige Bequemmelighed har vel og været den første Aarsag til Christiansunds Anlæg og Opkomst.

Christiansunds Haandtering bestaaer for største Delen i Fiskefangst og Fiskhandel, hvilke det saa kaldte engelske Kompagnie først bragte i Flor, men nu drives af flere. Staden har ikke allene selv betydelige Fiskerier, men Beboerne af de omliggende Der og Skiaer bringe deres fangne Fisk tildeels heltene til Christiansund end til Bergen, da Bergen ligger længere borte fra dem, og er en saavel længere som tildeels farligere Skibsfart. Desuden ere de nødte, naar de komme til Bergen, at sælge deres Fiskevare for de Priser, som de der værende Kiebmænd vil give dem derfor. Christiansund derimod er meget nærmere, og naar de ikke der kan faae det efter Billighed betalt, saa har de dog altid Veilighed at

at gaae til Bergen dermed. I de sidste Aar har Bergens Indbyggere begyndt at sende deres egne Jagter til Nordmør og de omliggende Der, og der strax at indkøbe Fiskevarene, hvorved de begyndte at giøre Christiansund Afbræk. Men for Fiskerierne i det Hele derimod er denne Indretning fortrinlig god, da de fiskende ikke opholdes ved den lange Transport med Fiskene, men strax kan for billige Priser sælge de fangne Fisk hjemme.

Træehandelen er ikke af stor Betydning. I Nabolauget af Staden er ingen Skov, men de faae noget lidet Træ fra de oven for Staden liggende Saugmøller. Dog ere disse Bræder ligesom de Trondhiemske flettere og ringere end de fra Christiania. Det gaaer næsten alt til Irland.

Den 30 Julii. Fra Christiansund til Bye, 4 Mile, ved mørkt, regnigt, men dog stille Veir, saa at vi kunde roe, skient Vinden var os imod. Eggen var, som de andre, fuld af Fjelde, Klipper og Skær; dog vare de her og der bedækkede med Græs. Paa Høienes øverste Top laae endnu Sneen fra forrige Vinter, der snart formeres med ny. Men de øvrige vare bedækkede med en tyk Damp og Taage, der stod som en Røg over dem i lutter Stotter: et Regn, det Dagen efter vilde regne og blive slet Veir.

Denne Egn er formedelst de mange Skær, Strømme og Vandfald den farligste paa den norske Kyst, men vi merkede det ikke i Dag, da det næsten var ganske stille.

Mange saa kaldte Nordlandsfarere mødte os i Dag, som bragte deres Fisk til Bergen. De bestaae af lutter smaae og store Jagter af 50 til

80 Læster, der see besynderlig ud, da de sætte 8 til 10 Bræder paa Siderne af Skibet, og lade det fuldt mellem disse og Masten med Fisk, da Fiskene optage mere Plads end de egentlig ere tunge.

Det er virkelig besværligt for dem, da Reisen, de have at giøre, er henvøed hundrede Mile. Mere end to Reiser kan de ikke giøre om Aaret, og de forsamme den største Deel af den beste Sommers Tid, som en stor Deel af de meest øvede Folk maae anvende paa denne Reise. Ofte har de ogsaa det Uheld, at de sætte deres Jagter til paa disse Reiser, da den norske Kyst er farlig for de mange Skær og Klipper, og Mandskabet ofte er ukyndigt. For Nordlandene overhoved, som for de nordlandske Fiskeriers Opkomst i Besynderlighed, vilde derfor en Stad eller en Ladeplads i de nordlige Egne af Norge være af Bigtighed. Jeg veed ogsaa ret vel, at der er talt længe derom, skjønt det aldrig er kommet til Udførelse, da det vilde stride ganske mod Bergens Privilegier. Bergen, som nu næsten ene har Fiskehandelen, vilde vist nok lide meget derunder, og ganske tabe sin Rigdom og Anseelse, da den ingen anden Næringsvei har. Men i Nordlandene vilde en saadan ny anlagt Stad have den beste Birkning.

Bye er et lille Fiskerleie paa den yderste Grændse af Romsdalen. Man var ikke meget fornøiet med Foraarsfiskeriet, og allevegne hørte vi Klager over Sildene, der ikke vilde komme under Land. Vi fandt imidlertid alt fuldt af Fisk, der vare op-hængte at tørres, især Langen og den almindelige Lørsk.

Den 31 Julii. I Dag stormede det igien saa heftig fra Sønden, med mellemblandet stærk Pladsregn, at vi umuelig kunde komme fra dette Sted. Søen bruste med frygtelig Tummel mod alle omliggende Klipper og Skjær, saa at vi maatte være meget fornøiede med at kunne ligge her i Sikkerhed.

Brændeviinsdrikken er mindre indført paa denne Kyst end jeg havde formodet. Sielden tager en Fisker noget med sig paa Søen, og endnu sieldnere drikker han noget hjemme; da den dog virkelig er nødvendigere i disse Egne end i alle andre. Ikke allene den bestandige Fugtighed og Kulde, de leve i paa Søen, men ogsaa deres Føde, blot af fede Fisk, ofte uden eller dog kun lidet Brød, fordrer en stærk Drik, for ikke at volde Sygdomme. Her vilde maaskee det ellers saa skadelige Brændeviin kunne være et nyttigt Middel til at vedligeholde Indbyggernes Sundhed.

Eggen omkring Bye er vel flippesuld, men dog frugtbarere end de, vi ellers havde seet paa denne Kyst. De havde dog smaa Stykker Land, saavel til Kornavl som Høeslet. Men Kornet stod i denne hele Egn overmaade slet. Dette kom vel ikke saameget af slet Foraarsveir, som af den slette Udsæd. Det forrige Aar var koldt, Vinteren kom tidligere end sædvanlig, saa at Kornet ikke fik dets tilbørlige Modenhed, men største Delen blev indhøstet grønt. Saa vare i Stand til at skaffe sig gammelt og godt Sædeforn, og hos disse stod Kornet ogsaa meget godt. De øvrige derimod leed dobbelt Tab. Deres Agre saae ret sørgelige ud, ikke allene at Kornet stod meget tyndt,
men

men det var tillige meget lavt, svagt og med smaae Straa og usle korte Ur, saa at jeg ikke troer, de paa de fleste Steder har faaet deres Udsæd igien.

Om Natten havde man igien fanget en betydelig Mængde Langer med Snorer.

Søvevexter ere der paa denne klippefulde Strandbred næsten i uendelig Mængde, og jeg undres, at man ikke søger at føre sig samme til Nytte. Det er vel sandt, at de bruge noget deraf til Dvægfoering; dog er dette i Henseende til deres Mængde en ubetydelig Deel. Nylig have de ogsaa begyndt at brænde nogen Potaske deraf, som man pleier at gjøre i Skotland, men det er dog kun lidet. Mange af dem lod sig maaskee anvende til Menneffenes Spise. I et Land, hvor alle Spiser af Grønt og Havvevter ere saa overmaade fældne, burde saadant billigt ikke forsummes.

Den 1 August. Fra Bye til Jldere, 5 Mile. Morgenen var stille, men dog mørk, og vi gjorde os Haab om en behagelig klar Dag, men Strandmogerne forlode Seen og forsamlede sig paa Landet bag Husene i store Sværme, og forknydede det ubehagelige vindige og regnige Veir for den kommende Dag. Hertil kom endnu at Vinden var os imod, saa at vi neppe med bestandig at roe den hele Dag, kunde lægge de 5 Mile tilbage. Vi kom først sildig, trette og vaade til Jldere.

Denne Egn bestod endnu af een og samme Række, skaldede, ufrugtbare Klipper og Skjær, hvis øverste Spidser, skient de ikke saae ud til at være høie, endnu vare bedækkede med Sne. Her og der vare nogle, i Hensigt til Egnen, dog meget betydelige Kornmarker, hvor Havren og
Bygget

Bygget syntes at vore frodig, hvis Kulden og vaadt Veir ved Høsttiden ikke hindrer dets Modenhed.

Fjeldene bestode, som sædvanlig, af Graa-berg, dog vare der Granater iblandede i overordentlig Mængde; ja hele Klipper syntes næsten at være ganske af Granater. Graae Dvartsaarer satte ligeledes her og der igiennem.

Denne hele Egn omkring, som hele Kystens, bestaaer i Fiskefangst. De have vel nogle smaa Kornmarker, men disse ere dog langt fra ikke tilstrekkelige at forsyne Indvaanerne med Kornvare, men de ere nødte til at hente den største Deel af deres Kornvare fra Bergen. De bringe deres Fisk derhen og tage Korn tilbage med sig. Mangel paa Fisk trekker derfor altid Hungersnød, eller i det mindste Kornmangel efter sig.

Baadenes Udrustning til Fiskefangst er ogsaa i disse Tider kostbar nok, da de ikke mere, som de før skal have gjort, kan fange Fiskene i Bugterne og ved Kysterne, men ere nødte til at tilbringe flere Uger om Foraaret paa de yderste Skier, for ved godt Veir at fange Fisk ved de nogle Mile fra Kysten liggende Banker. En saadan Baad koster med Seilene 50 til 60 Rigsdaler, uden at regne Garnene og den øvrige Udredning, der er saa meget kostbarere, da de nu brugelige store Baade ogsaa fordre større Mandskab, og folgelig ogsaa mere Proviant.

Kavne indfandt sig med Naagerne, for at fortære de til Terring ophængte Fisk. Man fordriver dem ved Skyden.

Den 2 August. Den Giedning, man anvender paa Ugrene eller meget mere de smaa dyrkelige Pladser, er meget sterk. Deres Pleiland er

kun lidet, og de har derfor ikke Leilighed til at lade det hvile, men paa disse Stykker saaes og høstes aarlig. Gødningen maae derfor ogsaa være saa meget sterkere, at Landet kan være i Stand til at udholde det. De bruge hertil i Særdeleshed Muldjord og Tang.

Muldjorden tage de imellem Fjeldene paa de smaa udyrkede Steder, hvor ingen Agerbrug finder Sted, og fiere sammen, mens Sneen endnu ligger paa deres Ager, saa at samme bliver tilbage, naar Sneen gaaer bort. Men Tang eller Tarre fiere de ogsaa sammen i Hobe om Vinteren, hvor det staaer og raadner, og først bringes paa Agrene, naar Sæden er i Jorden.

Kornet, Havre og Byg, stod ogsaa meget godt, tykt og sterk, men var nylig skudt i Ur, og endnu ganske uden Korn. Det vil endnu behøve lang Tid og Varme, førend det naaer sin fulde Modenhed. Indfalder derimod en tidlig Vinter, bliver det ikke fuld modent, men maae høstes grønt, og duer neppe til at spise, mindre til Sædekorn.

Fra Ildere til Valderhøy, 2 Mile. Veiret var endnu bestandig koldt, ubehageligt, regnigt, med sterk Modvind, saa at vi med Nøie lagde disse to Mile tilbage. Vi maatte bestandig roe langs med Kysten, for at have noget Læ; men dette forlængede alt for meget vor Vej. Høehøsten var nu begyndt i denne Egn; allevegne fandt vi dem beskæftiget at slaae Græsset med smaa Segle, da de, formedelst den stenige ujevne Jordbund, ikke kunde bruge store. De har den Fordeel, at de kan tage Græsset af nærmere ved Jorden, og tillige sparsom søge det sammen imellem Stenene, men de arbeide ogsaa meget langsomme.

Brændselen er her fielden og kostbar. Alle de Klipper og Skier, vi saae i denne Egn, ere ganske uden noget Træ eller Busk. Dog længere ind i Bugterne skal der dog vore noget Birk, men Transporten falder dem for morsom og besværlig. De fleste pleie derfor at bruge Løv, der er temmelig hyppig imellem Klipperne. De havde nu begyndt at skiere og sætte den op i Hobe, hvor den bliver staaende til Vinteren, og da først hente de den, eftersom de har den nodig til.

Valderhøy har sit Navn af en stor opkastet Steenhøj, hvorunder, som man paastaer, Kong Valder skal ligge begravet. Stedet bestaer af nogle faa Huse, hvis Indvaanere deels fiske, deels handle med nogle Kornvare, da der her er en sterk Giennemfart af Skibe, som fra Christiansund og Trondhiem her lebe ud og ind. Formodentlig bliver her med Tiden en Stad ligesom Christiansund, da det endnu ligger nærmere ved den aabne Søe, og selgelig ogsaa beqvemmere til Fiskerie.

Vi saae her en Mand seile forbi med en heel Ladning Potaske, som han havde brændt af forskellige Bexter. Bønderne havde, som man sagde, i Sinde, at anbringe en Alage over ham, da de foregav, at han ved sin Brænding fordrev Fiskene fra Stranden og af deres Bugter. Men man indseer lettelig, at en Ting, der er saa speciel som Askebrænding, og hvis Virkning kun kan strekke sig til et lidet Distrikt, umuelig kan virke til Fiskenes almindelige Aftagelse paa de norske Kyster.

Den 3 August. Det urolige, regnige og slette Veir nødte os til at blive her i Dag.

Vi besøgte i Formiddag Kong Balders Gravsted, som har givet Stedet sit Navn. Det ligger tet ved Vertshuset, er stort, rundt og bestaaer af lutter massive og paa hinanden stablede Stene. Deres Antal er uhyre stor, og de synes at være tagne af Søen, da de alle være afflidte paa Kanterne af Bolgerne. Foden af denne Høi er allerede ved Tidens Længde bedækket med Jord og begroet med Græs. I Midten har man gravet anseelig dybt under Stenene, da man troede at finde store Skatte her; men man var langt fra ikke kommet til Bunds.

Om Eftermiddagen gik vi en halv Mil ud fra Balderhøi, for at bese en Hule i Fjeldet, hvorom man fortalte os allehaande snyderlige Ting. Veien gik over en stor vidtstrakt Løvomose, hvorpaa man her og der havde skaaret Løv, men hist og her avlede nogen Havre og serradet Byg, der begge syntes at komme meget vel fort.

Store Rødder og Stammer af Gran og Fyrretræer havde man opgravet ved Løvsfjeringer, der tiener til Beviis, at ogsaa denne Egn fordem har været begroet med Skov, skjønt der nu i den hele Egn ei er et Træ at see.

Paa høire Side, omtrent et Kanonskud fra Søen, ligger Fjeldene, som ere høie, steile og nøgne. Ørne og Ravnne sveve om deres Toppe, og bygge deres Nester i Fjeldenes utilgiengelige Kløfter. Hulen i Klippen er meget skion, da den fra Dagen af har en herlig og skion aaben Indgang. Den er stor, ved Indgangen henved 20 Lagter høi, hvælved, gaaer henved 50 Lagter ind i Bierget, dog saa at Overdelen stedse synker mere og mere, og tilsidst gaaer sammen med Gulvet. Den ene Side
af

af Hulen bestaaer af den almindelige Granitsteen; men den anden saavel som Overdelen af en graae tet Kalksteen, der ligesom har lagt sig derover og dannet denne Hule. Heel bag i er en liden Aabning, hvor man neppe med Magt kan trænge sig igiennem. Inden for dette mindre Rum, sagde man, er der endnu en anden og rummeligere Hule. Dette kan meget vel være, da slige Huler just ikke pleie at være steldne i Kalkbierge. Denne Hule har imidlertid, da Indgangen er saa vid og aaben, dette forud for andre slige Huler, at Luften i samme er meget reen og god, og at der heller ingen Drypsteen har sat sig deri, da den er fuldkommen tør. I forrige Tider kan denne Hule maaskee have tient Søerovere til Bolig, da de selv i Indgangen deraf kunde see den aabne Sø, og alle Skibe, der seilede paa Kysten eller til Trondhiem. Nu derimod tjener den blot de tamme og vilde Dyr til Beskyttelse imod det haarde og kolde Veir.

Den 4 August. Paa Valderhøy er et Blus oprettet til de Søfarendes Efterretning og Sikkerhed. Det ligger lige for Indfarten til Sundet, men er ikke synderlig høit, og synes ogsaa at være af ringe Nytte, da Skibene her alle vegne træffe god Ankergrund.

Fra Valderhøy til Volden, 6 Mile, ved stet uroligt Veir og bestandig vedholdende N. N. Veien gaaer igiennem de forskiellige Sunde og Bugter, som skille de Sundmørske Der og Skier fra hinanden. Egnen begyndte ogsaa efterhaanden at blive behageligere. Klipperne vare ikke allene mestendeels alle grønne, men ogsaa her og der bevorede med Buske, hvilket giver dem et godt Udseende.

Man viste mig paa Veien nogle Levninger af Doctor Eriksens Salpeterhytter. Han vilde anlægge et stort Salpeterverk i Norge, og Publikum var Iettrøende nok til at understøtte ham med anseelige Summer til dette Foretagende. Han byggede derfor imellem Skiere og Klipperne en Mængde smaa Hytter, hvori han havde i Sinde at virke sit Salpeter af Tang og raadnende Fisk. De ved Alkier tilveiebragte Summer bleve anvendte hertil. Ingen Salpeter vilde naturligviis avles. Verket blev liggende, og nu er der neppe Levninger at see af disse Hytter. Det er Skade, at de, som mindst forstaae sig paa oekonomiske Anlæg, som oftest veed at forhverve sig den største Tillid af deres Medborgere, bedrage dem, og derved for en lang Tid opvekke Mistroe til alle nye Anlæg.

Den 5 August. Jeg havde den Fornøielse her at lære at kiende den værdige Provst Strøm, som er berømmelig bekiendt af sin fortreffelige Beskrivelse over Sundmør og andre Skrifter, og jeg kiender saa, hvis Bemærkninger jeg tiltroer saameget som hans. Han er en utrettelig og særdeles nøiagtig Naturforsker, der har gjort Kundskaben om sin Skaber til sin Yndlingsvidenskab. Han var saa god at lære mig at kiende forskiellige vist mærkværdige norske Produkter.

Den 6 August. Det urolige Veir med bestandig vedholdende Regn og heftig Modvind nødte os at blive her. Det var første Gang, at det onde Veir var os ikke saa aldeles ubehageligt.

Denne Egn har, saalænge Fiskerierne vare i Flor, været een af de rigeste og meest velhavende i Norge. Indvaanernes Mængde formerede sig, da

Da de deels har den Bane at dele deres Land blant deres Børn, og deels flere fra de ovenfor liggende Egne har sat sig ned her. Alle nærede sig af Fiskerierne, da de kunde fange Fisk i Overflodighed i alle Bugter og Arme af Søen. Men i de sidste Aaringer derimod har Fiskerierne taget af, og nu behøves større Baade og flere Omkostninger; og dog er Fangsten uvissere og meget besværligere. De ere ofte nødte til at gaae 7 til 8 Mile ud i den aabne See, hvorved de Fattigere afholdes fra Fanastien og Fiskenes Mængde tager af. Til denne større Besværlighed med og Aftagelse af Fiskerierne komme endnu de kolde, ubehagelige Sommerne i de sidste Aar, hvori der har været en Art Misvert paa Kornet; herved ere de nødte til at kobe en større Mængde Korn i Bergen end før. Deres Udgifter har følgelig taget til, og Indtægterne af. Vel er det sandt, at Fiskepriserne ere stegne anseelig, hvilket ikke lidet hjælper dem; men alle Materialier, de behøve til Fiskefangsten, især Hampen, ere stegne i samme Proportion, saa at de tilsidst komme meget tilkort ved Fiskenes Aftagelse; især lide de Fattige derved.

Egnen omkring Præstegaarden ved Bolden er een af de behageligste, vi i langt Tid havde seet. Paa alle Sider omringet med høie og steile Klipper, ligger den i en liden, men frugtbar og med Træer begroet Dal, ved Bredden af et lidet Sund, der foreger Egnens Behagelighed. Paa den ene Side ligger en høi steil Klippe, og bag Huset en temmelig stor fersk See, hvis Bredder vare omringede med frugtbare Marker og Huse. Træerne ere vel til Brug ikke meget betydelige, da det kun er slet

og ret Birke- og Poppeltræer; men de ere dog meget behagelige, formedelst deres Skygge og Udsigten.

Fra Volden til Kiell over Sundet, der skiller denne Deel af Sundmer fra det faste Land, og paa Stapsæd-Elven, 1 Miil. Vi valgte denne Wei, at gaae nogle Mile giennem Land, da det urolige og stormende Veir forhindrede os at seile om Forbierget, Stadshoof kaldet.

Fra Kiell til Birkedal, $\frac{1}{2}$ Miil, kom vi over tre Søer, hvori Stapsæd-Elven har sit Udlob. Ved enhver Sø saae vi os, formedelst de mange Bandsald og Grunde, nødte til at gaae i Land og gaae tilfods til næste Sø, ja endog at slæbe Baaden med, hvilket meget sunkede vor Reise. Den hele Egn omkring Floden og om Søerne bestaaer af lutter steile og høie Fjelde, som dog for største-delen ere bevorede med Træer og Krat. Det af Fjeldene nedstyrtende Vand og Bækkene havde udhulet Jorden paa mange Steder, saa at den med Træer og Græs begroede Overflade, der er ophøiet over Fjeldene, havde et besynderligt Udseende. Hele Steenstykker falde ogsaa ofte af, og knuse Træer, Dvæg og alt hvad de træffe. Især skeer dette om Vinteren, naar der er faldet megen Sne, og der da indfalder sterk og pludselig tørt Veir.

Laxen gaaer i Mængde op i denne Strom og disse Søer, men den er vanskelig at fange saavel formedelst de Søernes Dybde, som for den stenede og ujevne Grund. De sønderrive ofte Garnene, og man faaer den ikke.

Birkedal har sit Navn af nogle omliggende Birkeskove, der dog ikke ere af synderlig Betydning eller Størrelse.

Fra

Fra Birkeidal til Løken, 2 Mile, over et steilt, stened og ubehageligt Fjeld, her og der med nogle mellemblandede Birke. Veien er ujevn, stened og kun for gaaende, neppe for Heste. Man rider paa de smaae Fjeldheste, paa Træesædler, enten uden Stigboiler eller med Stiabeiler, der bestaer af et Leug, der lægges over Ryggen af Hesten. Vor lide. Reisekuffert blev paa samme Maade forbragt paa Ryggen af en Hest, hvilket altid giver en meget langsom og besværlig Reise. Egnen er paa dette hele Strøg ubeboet; dog ligger der her og der nogle Hytter for Dvæget, eller saa kaldte Sætere.

Paa Toppen af dette Fjeld er Grændsestillet mellem Søndmør og Nordfjord.

I dette Aar var der allevegne Græs i Overflodighed. Paa de fleste Steder havde man allerede slået, men det laae ved det overordentlige vaade Veir og raadnede paa Marken. De søgte vel noget at hielp sig ved de saa kaldte Hæskere, eller ved et Rækverk af Røgter, som de hængte det op paa for des snarere at tørre det; men ogsaa dette var ikke tilstrekkeligt.

Den 8 August. I Dag maatte vi ligge over her, af Mangel paa Folk, der kunde sætte os over. Dette var os saameget behageligere, da det i Dag var den første klare og Soelstinsdag, vi havde havt siden vi forlod Trondhiem. Paa de forskiellige Bexter i Haven i Løken kiendte vi, at vi vare komne i en mere sydlig Egn. Erterne havde allerede anseelig store Bølge; Ribsene vare alt modne, og vare der i betydelig Mængde. Kaal, Portulak og andre Havebexter stode meget godt og overflodig.

Egnen i den liden Dal mellem de høie Fjelde er tillige behagelig, med en skøn Udsigt over den derved liggende Bugt.

Indvaanerne i denne Egn ere særdeles arbejdssomme; men deres Arbeidsomhed afholder dem fra deres egentlige Forretninger, Agerdyrkningen og Fiskefangsten. Hver Bonde er tillige Skræder, Skomager, Smed, Smedker, ja enhver har sin egen Mølle, for at male det liden Korn, han bruger til sin Huusholding. De troe, at de ikke vilde formaae at bestride disse Udgifter i rede Penge, og giøre det derfor heller selv, hvortil de lange Vinterastener komme dem vel tilpas. De blive dog kun Fuskere i alle disse Haandverker, thi deres Øvelse deri er kun meget ringe. De giøre altid slet Arbeide, hvortil de dog bruge lang Tid, som undrages fra deres egentlige Bestilling.

Kornet stod meget slet paa de smaa dyrkede Pladser. Neppe stod hist og her nogle smaa korte Straa med svage År. Dette kom især af det slette Sædekorn fra forrige Åar, der ikke havde faaet den fulde Modenhed.

Tørvejord havde man aget sammen i store Hobe, for om Vinteren at lade det giennemfryse, og siden at bruge det til Giødning. De tage Jorden hertil af de lave fugtige Steder paa deres Enge, af Graver og Kanaler, som de maae opkaste til Vandets Afledning. De naae derved den dobbelte Fordeel, deels at deres Enge blive tørrere, deels deres Agre frugtbarere.

Garnene til deres Fiskerier ere dem overmaade kostbare, og vaere desuagtet ikke meget længe; ved den bestandige Afvevling af Vaadt og Tørt raadue

de snart. De komme dem til Hielp paa forskiellige Maader, nemlig ved at tiere og barke dem, som de kalde det, hvorved de faae nogen større Bestandighed. Det første bevarer vel Garnene længere; men det gjør dem stive og meget besværligere til Brug. Naar de ligge længe paa det Tørre, brænde de let, skiont de vælge den rene og fineste Tiere dertil; nogle pleie derfor at blande noget reent Tran blant Tieren, hvorved Garnene faae en større Smidighed; men det maae dog være meget lidet i Forhold til Tieren, ellers raadne de lettere. Barkningen bestaaer deri, at de lade dem ligge omtrent 14 Dage lagvis imellem Bark af forskiellige Træer, ikoldt Vand. Ege- Birke- og Druekirsebærbarke ere de beste til dette Brug, skiont de vel og pleie at bruge Erle- og Poppelbarke, hvilke dog ere meget slettere. Denne Barkning giver virkelig Garnene en større Barighed; men den har den Vanskelighed, at den aarlig maae igientages, og dog ikke er saa god som Tieren.

Den 9 August. Blade af forskiellige Træer samlede nu Landmanden hyppig til Vinterfoering for Dvæget. I en Egn som denne, hvor det dyrkelige til Høeslet tienslige Land er kun lidet, og hvor Fiskene ikke levere meget til Hielp, er denne Bladesamling dem meget nødvendig. De tage hertil især Bladene af Elmetræet, af Poppel og Rønnetræet, som er behageligst og meest velsmagende for Dvæget. Bladene af Birken er meget slettere. Bladene af Enebærbusken bruge de kun til ungt Dvæg, og Erlebladene, som ellers her ere de hyppigste, vil Dvæget slet ikke æde.

Fra Løken til Davigen, $1\frac{1}{2}$ Mil, ved beständig vedholdende Regn og heftig Modvind, saa vi neppe vare i Stand til at roe derhen. Nordfiorden er en skøn stor Bugt, der strekker sig omtrent 10 Mile ind i Landet, danner forskiellige smaae Bugter, og har mange smaa frugtbare og behagelige Steder imellem de Skipper, som omringe den.

Den værdige Provst Krog i Davigen er en af de saa norske Geistlige, som ved egen Flid har forhvervet sig en betydelig Kundskab om deres Egn og de deri værende Naturprodukter. Vi har at vente fra ham en Beskrivelse over Nordfiord, hvilken ogsaa allerede virkelig er under Pressen, tilligemed et godt Specialkort over denne Bugt. Det var at ønske, at vi havde flere slige specielle Beskrivelser over de norske Provindser, saa vilde man med mere Bished deraf kunde sammensætte en Beskrivelse over det Hele.

Herr Provsten havde udbredet Koppeindpodningen videre end nogen anden i Norge. Han havde i et Aar, da Kopperne rasede stærk, inokuleert til 700 Personer, hvilke alle paa 4 nær lykkelig overstode Sygdommen. Indvaanernes Overtroe hindrer imidlertid Inokulationens videre Udbredelse. Deels troe de, at alle ulykkelige Tilfælde for Landet komme af Koppeindpodningen. Det Indfald af de Svenske, som man den gang formodede, Fiskeriernes Aftagelse, og at Fiskene holde sig langt fra de norske Kyster, alt dette skrives paa Koppeinokulationens Regning. Deels frygte de, at de endda skulde faae de naturlige Kopper, naar de havde overstaaet de inokuleerte.

Den hyppigste Sygdom i denne Egn er Pleurisie, der vel grunder sig paa Indvaanernes Levemaade, og den oftere Forkølelse i den fugtige Luft. Kræftskader ere ogsaa her hyppigere, end de pleie at være i andre Egne af Landet. Gemeenlig døer her een af denne Menighed af Kræft. Skulde dette maaskee komme af Levemaaden og den idelige Nydelse af de fede Fiske, som ventelig foraarsager urene og fordærvede Safter?

Spedalskhed (Lepra) er overhoved her meget sielden, og, som man forsikrede, paa ingen Maade anstikkende. Man har mange Exempler, at af Egtesfolk har een havt Sygdommen, den anden derimod har aldrig faaet den; at Forældre har havt den, og desuagtet avlet sunde Born.

Om Aftenen fra Davigen til Røcksund, 1 Mil. Vi saae underveis, da det var blevet mørkt, Søevandet lyse. Alle vegne, men især hvor Skyggen mellem Husene foregedede Mørket, sprettede Gnisternerne omkring ved enhver Vandets Bevægelse, og alting syntes at staae i Lue. Man har endnu ikke været i Stand til at angive Aarsagen til denne Lysen. Nogle har tilskrevet Søevandets Salt det; andre nogle smaa Orme, som opholde sig paa Vandet. Det sidste synes vel ogsaa det sandsynligste, da disse Dyrs Mængde er utrolig stor, og vi veed af Erfaring, at visse Dele af Fisk og andre Søedyr, virkelig lyse om Natten. Dog skulde jeg formode, at det ikke var allene Nereis noctiluca, der gav dette Lys, men at det tillige kunde være flere Arter af Orme; thi ellers maatte hines Mængde være ubeskrivelig stor.

Den 10 August. Fra Røksund til Marsden, $\frac{1}{2}$ Miil. Vi vare nødte til at lægge til Land efter denne halve Miils Bei. Vinden reiste sig saa sterk imod os, at vi ikke vare i Stand til at roe imod den. Veiret var, som sildig paa Høsten, koldt, vindigt, ubehageligt, med bestandig vedholdende Regn.

Vi saae underveis den saa kaldede Hornøelen, som Herr Griman har besjungen i den 1te Deel af det Kiøbenhavnske Kionne Videnskabers Selskabs Skrifter. Det er en steil, skaldet, ubehagelig langt over de øvrige omliggende høit opstaaende Klippe. Nu var dens Top indhyllet i tyk Damp og Taage, saa at man neppe var i Stand til at kiende den.

Muldebær ere i Norge de Bær, der hyppigst anvendes til Spise. Man spiser dem ikke allene, blandede med Sukker, som en Biret, men de lave ogsaa forskjellige nydelige Retter af Saften, blandet med Melk, der tillige i et Land, hvor al vegetabilisk Spise er saa overmaade sielden, maa være meget sund.

Tyldebær komme disse nærmest, i Henseende til Mængden og den hyppige Brug. De ere imidlertid mindre elsket, formodentlig fordi de, formædelsst deres større Suurhed, kræve en større Mængde Sukker, og derfor allerede blive kostbarere. De ere imidlertid, da de ingen Kierner have, behageligere end Muldebærene.

I Nordlandene ere begge Urter endnu hyppigere, og komme i Mængde med de saa kaldte Nordlandsfarere til Bergen, og derfra videre til Kiøbenhavn.

Til Punsch brugte man her hyppig Saften af de indenlandske Bær, isteden for Citroner. Man tager hertil i Besynderlighed Tyltebær og Ribs, eller vel ogsaa Jordbær, der alle har en vel ikke sterk, men dog behagelig Suurhed, og give en ret god Punsch.

Om Aftenen, da det blev mere stille, fra Marsen til Selgestof, $2\frac{1}{2}$ Mil.

Af den megen og sterke Regn vorte nu en uendelig Mængde smaae Bække, skummende og i Slangebugter ned af de steile Klipper. Disse tilige med Bølgenes Slag imod Klipperne forarsagede en bestandig sterk, men tilsidst ubehagelig Lummel.

Den 11 August. Fra Selgestof til Forsund, 1 Mil. 3 Dag seilede vi første Gang paa denne Reise; imidlertid var Vinden saa svag og tillige saa knap, at vi var temmelig længe om denne Mil.

Fra Forsund til Sognesund, 3 Mile, havde vi igien vort sædvanlige Veir, nemlig Regn med temmelig sterk Nordvind. Vore Baadsfolk raadsloge længe, da vi var paa den sidste Mil, om de skulde vende tilbage. Dog fattede de Mod igien tilsidst, og vi kom endelig sildig, med megen Noie og Fare, trette og giennemvaade til Sognesund.

Besynderligt synes det mig, at Snat, der er saa overmaade hyppig i de inderste Dele af Landet, saa sielden forekommer i disse Egne. Selv hos de fattige Fiskere paa Kysten har jeg aldrig truffet den. Det synes dog, at den hyppige Nidelse af de mange fede Fiske uden Brød og Brændeviin, skulde give Anledning til at Snattet udbredede sig. Men her har maaskee den megen Baden i Søen, eller

eller det, at de ofte blive vaade af Søevandet, nogen Indflydelse, og befrier dem fra en Sygdom, som de efter deres Levemaade ellers maatte være udsat for. Alle ere her Fiskere, alle henleve den meste Tid paa Søen og omgaaes med de vaade Garn. Selv Børnene maae hielpe til med og pladste næsten den hele Dag i Søevandet.

Den 12 August. Fra Sognesund til Korsund, 1 Mil. Gaaet i alle Vertshusene i denne Egn fandt vi Doctor Bychners Afhandling om Koppe-Inokulationen, som det patriotiske Selskab i Bergen har ladet trykke paa deres Bekostning, og uddele til Inokulationens Befordring. Dette er en Maade at udbrede nyttige Kundskaber blant den gemene Mand, der virkelig gjør Selskabet Vere, og skaffer virkelig Nytte. Selskabet har ogsaa anmodet Provst Strøm, at forfatte en Beskrivelse over de almindeligste og hyppigste Sygdomme blant Landmanden. De vil siden lade sætte de letteste Lægemidler derved, og da lade dette Skrift paa samme Maade afstrykke og uddele.

Fra Korsund til Kræthella, 5 Fierdingvei. Fjeldene omkring Vandet vare i denne Egn igien mere skaldede og usrugtbare. De stode paa begge Sider steile og lige op i Veiret. De bestode af lutter smaa og store sammensatte Stene, som giver dem et særdeles og plettet Udseende. Det er virkelig saa skaldede Pudding-Stones, blot at de ikke har den Haardhed som de engelske, og derfor heller ikke saa godt modtage Politur.

Den dyre Tid og Mangel paa Tobak forarsagede, at man havde indført adskillige Urter i dets Sted. Her brugte man Pors (Myrica gale), blandet

blandet med noget Tobak, og man roste denne Blanding som uskadelig og velsmagende. En Egenskab har den i det mindste fælles med Tobakken, nemlig at begge ere berusende Planter og den menneskelige Natur modbydelig. Til at tygge, vilde jeg dog ikke raade at bruge den, skjønt den maa skee som Tobak kunde ved Banen blive uskadelig.

Regnbuer saae vi ofte i disse Dage, om Morgen i Vesten, om Aftenen i Osten, og gemeenlig meget skønne og fuldkomne. De hvilede paa Siden af Klipperne og saae herlig ud.

Om Aftenen fra Krækhella til Kielstrøm, 5 Mile. Kielstrøm har sit Navn af en meget smal, men derhos heftig Strøm, der gaaer imellem Klipperne. Den skal være meget farlig for de gienemgaaende Skibe og Baade. Der ligger nu et Skib, ladt med Steen, som er sunket. Man har vel forsøgt at vinde det op; men det Dyb af 15 Favne, det ligger i, fordrer større Omkostninger og Tilberedelser, end hele Ladningen er værd.

Den 13 August. Hummer fanger man et stort Antal af i denne Egn, der i nogen Mængde afhentes med de saa kaldte Hummerbunser til Holland og Engelland.

Fra Kielstrøm til Alverstrøm, 3 Mile, blev Egnen behageligere, mere bevokset, grønnere, og Klipperne og Skierene lavere.

Den 14 August. Fra Alverstrøm til Bergen, 2 Mile. Vinden var endnu bestandig heftig, Bølgerne slog med stor Tummel paa de omliggende Klipper, dog kom vi endelig med megen Møie til den Bugt, Staden ligger ved. Den er virkelig anseelig, gaaer et stort Stykke ind i Landet, og da

den er næsten lige og allevegne af lige Brede; saa seer man Staden, der ligger ved Enden af Bugten i en betydelig Afstand. Men Klipperne, som omringe Bugten, ere skaldede, nøgne, høie og steile, neppe hist og her bedækkede med noget Græs. Være disse Fielde frugtbare og bedækkede med Skov, vilde det være en af de skønneste og herligste Bugter i Norge.

Let ved Indgangen til Havnen ligger en liden Fæstning, for at dække den, men synes ikke at være af Bigtighed. Den er liden, bygget af Muurstene, og synes ikke at være synderlig sterk.

Da vi gif ind i Staden, lod man sig ikke nøie med at vi meldte vore Navne og foreviste vore Pas ved Bagten, men vi maatte personlig hen til Kommandanten; da de dog vel af vort Optog og Baad kunde formode, at vi ikke kunde være komne fra fremmede Lande. Det vil vel være en Væere for enhver Reisende at opvarte Kommandanten; imidlertid har det dog sine Besværligheder, naar man kommer fra en saadan Reise, og længe efter tørre Klæder og et godt Maaltid.

Bergen, den største, anseeligste og nærsomste Stad i hele Norge, ligger ved Pynten af en anseelig og skøn Bugt, indsluttet paa alle Sider med høie, nøgne og steile Fielde. Let bag Staden hæve Fjeldene sig til en anseelig Høide. Ved denne Beliggenhed har Staden den Fordeel af en skøn Havn og stor Skibsfart; men den Ubequemmelighed, at man til Lands paa ingen Kant kan komme til Staden uden med stor Besværlighed. De uvejsomste Fielde omringe Staden paa alle Sider, hvilke man neppe er i Stand til at komme over til Hest. Paa ingen

ingen Kant kan man med Bequemmelighed komme fort over en Miil fra Staden. Hertil kommer endnu, at Veirliget formedelst Nærheden af de høie Fjelde er meget ubestandigt og regnigt. Det er endog blevet til et Ordsprog, at det regner altid i Bergen, og vi har heller ikke fundet Marsag til at modsigge dette Ordsprog. Indbyggerne syntes ogsaa at have indrettet sig derefter. Sielden seer man et Fruentimmer paa Gaden uden et stort sort Regnklæde, og sielden en Mandsperson uden Paraply.

Staden selv er stor, temmelig vel bygget, skient Gaderne, formedelst dens Beliggenhed ved Klipperne, maatte blive smale, skieve og uregelmæssige. Den har vel i de sildigere Tider lidt adskillige betydelige Tab af Ildsvaader, hvilke dog igien ere oprettede, og Byen er nu skionnere end før. Indvaanernes Mængde regner man til 20000 Stadens Haandtering bestaaer ene og allene i Handel; ganske uden Jorder, uden egentlige Manufaktur, er kun Soen og Handelen til Søes deres eneste Næringsvei. Men skient selv uden Produkter, uden Tilfersel fra Landet for at understøtte deres Handel, har de vidst at tilegne sig den største Deel af den norske Fiskhandel, og denne udgjør ogsaa Stadens største og næsten eneste Haandtering. Næsten hver Sommer bringe Nordlandenes og de Sundmørske Ders og den hele Kystes Beboere deres tørrede Fiske, Tran og andet slikt, paa mange store Jagter til Bergen, som derpaa føres videre herfra omkring i hele Europa. De forshne igien Bergenserne med Korn og andre nødvendige udenrigs Vare, som de bringe tilbage paa deres Jagter.

For Bergen er denne Indretning af største Vigtighed, og den beriger sig paa Nordlandenes Bekostning, der ere nødte til med en lang og besværlig Reise at bringe deres Fiske derhen. De forsømme paa disse Reiser en stor Deel af den bedste Sommers Tid, og den Fordeel af Udførselen af deres egne Vare til Fremmede gaaer ogsaa forloret. Til Uheld nyder Bergen ikke ene Fordelene af denne Indretning, men deler dem med næsten alle øvrige Nationer. Faa af de til Bergen bragte Fiskevare udføres af Kjøbmændene for egen Regning og med egne Skibe, men Hollænderne, Engellænderne og Svenskerne hente den største Deel af disse Fiskevare og føre dem for egen Regning deels til deres egne Lande, deels til Østersøen og det middellandske Hav. Nationen taber derved ikke allene Fordelen af Skibsfarten og Fragten, og da tillige den norske Skibsfart i de sidste Tider har taget anseelig af, altsaa ogsaa Handelsgevinsten med fremmede Nationer. Hertil kommer endnu, at disse fremmede Skibe igien indføre alle fremmede Vare, som Norge behøver, og altsaa vinde dobbelte Fragter. Dette udgjør virkelig noget betydeligt, da Bergen ikke allene forsyner den omliggende Egn, men ogsaa den hele Kyst med Korn. Det var derfor meget at ønske, at noget Middel kunde findes til vor Skibsfarts Opkomst, for at forsikre Nationen denne Gevinst af Handelen og Transporten af vore egne Vare. Maaſkee noget kunde udrettes ved et ringe Paalæg paa de fremmede Skibe, maaſkee og ved en ringe Opmuntring for de indenlandske. Navigationsakten i Engelland har vist bidraget meget til den engelske Skibsfarts Opkomst.

Den øvrige Handel i Bergen er af ringe Betydning. De udføre noget lidet af Tiere og Brænder, men kun i meget ringe Mængde.

Den 15 August. Bergen har især Hanses Stæderne at takke for sin Oprindelse, eller i det mindste sin første Størrelse og Handel, der her anlagde deres Contoirer og Pakhuse til Fiskehandelens Drift. Der ligge endnu ved Havnen 18 Pakhuse efter Hansestædernes Antal, hvortil forskiellige Fiskevare bleve bevarede, til de kunde afhentes. De havde tillige deres Jurisdiktion, og tilegnede sig Herskab over denne Nation og Stædens egentlige Borgere, som de udelukkede fra al Handel, og søgte paa alle Maader at undertrykke. Walkendorf, den da værende Stiftamtmand, var den første, som begyndte at standse denne Uorden og de Tydskes Overmagt. Han byggede til denne Ende det runde Taarn eller Kastel ved Havnen, hvorfra han ikke allene kunde beskynde den hele Havn, men ogsaa alle de Tydskes Pakhuse. Hans Minde burde derfor efter Billighed være helligt i Bergen, da han har befriet den fra de Tydskes Undertrykkelse, skient hans Navn i Videnskabernes Historie ikke er elsket, formedelst Forfølgelserne mod Tycho Brahe. Siden bleve de stedse mere og mere indskrænkede, og nu er det saa kaldte tydske Contoir i Normændenes Hænder, saa at der nu intet Spor er tilovers i Bergen af den tydske Myndighed, og intet, uden den tydske Kirke, er tilbage, som har sin Oprindelse fra dem, og er den eneste i Norge.

Bergen har fire Kirker, som vidne om Stædens Folkemængde og Bigtighed. Havnen er rummelig og allevegne omtrent lige dyb, med en god

Ankergrund og forskiellige store og anseelige Pakhuse paa begge Sider. Mængden af de her indløbende Skibe er ogsaa betydelig. Paa den ene Side ligge Skibene, paa den anden de nordlandske Jagter, hvilket giver Havnen et godt Udseende. Dog er Indløbet, førend de komme til Bugten for Staden besværligt. De seile nogle Mile imellem Skier og Klipper, hvor de maae have forskiellige Binde for at komme fort, hvilket gemeenlig forlænger Reisen.

Om Eftermiddagen var vi paa Fjeldet bag Staden, hvor der er en herligt Udsigt over den hele Stad og over Bugten. Den ligger paa en liden Jordtunge, der paa begge Sider omringes af Bugten.

Staden har lidt meget af Ildsvaader, og der hersker en almindelig Skræk for Ildbrand i hele Staden. Dog ere disse Bygninger igien opbyggede og meget skønnere end før.

Hos Herr Apotheker Debeche saae vi foruden hans Apotheks Indretning en vel ikke meget stor, men dog artig Samling af især norske Naturalier.

Jeg saae ligeledes adskillige Sorter af de saa kaldte Primstave, hvorefter Bønderne fordem beregnede Maanederne og Dagene i Aaret. De ere virkelig sindrige og kunstige, men de ere omstændelig beskrevne i det danske oekonomiske Magazin.

Hos Herr Jæger ved Korskirken saae jeg to Modeller af Algerdyrknings-Maskiner, der vare meget artig og fortreffelig giorte. Den første var en Tærsk-Maskine. Den bestod af en Axe, der opløstede 4 Arme, hvilke paa Enden havde en liden firkantet, men nedentil indskaaret Flade. De faldt
paa

paa en Bund, der var elastisk og hældede noget ind ad, saa at de udtørskede Korn faldt igiennem en Aabning ved den ene Side paa et underspendt Gold, hvilket fik sin Bevægelse ved en Tap i samme Axe. Desforuden var paa samme Axe anbragt fire store Binger, som, naar den bevægedes, bortblæste Støvet og Avnerne fra Kornet.

Den anden Model forestilte en Saaemaskine, der havde megen Lighed med den engelske Drilplov. Men han havde udeladt Ploven, og i dens Sted anbragt en Harve, hvorved den vist nok bliver mere let og brugbar. Han havde ogsaa besat Aabningerne, som Kornene faldt igiennem med Hestehaar, at de ikke skulde beskadiges om flere kom for Hullerne paa engang. Det bliver altid et Bærf, der viser Opfindelse, men det beholder dog den Feil, som alle slige Maskiner, at de ere for meget sammensatte, for kostbare og let forgængelige, og at de fordrer en alt for jevn og løs Jord og for megen Tid. Han havde ogsaa ladet dem gaa i det Store, og vilde bruge dem paa en udtørret og til Dyrkning indrettet Mose.

Den 16 August. Vi saae i Dag den her værende Stads Skole, og jeg fandt her en Indretning, som jeg vilde ønske hver Skole i Landet. Herr Justitsraad og Rektor Boalt havde nemlig anlagt en liden Naturaliesamling og et lidet Bibliothek ved denne Skole. De vare vel begge smaa, begge kun i deres Begyndelse, men vil dog altid gaae sin Stifter Aere. Naturalierne bestode af Produkter af alle tre Riger, og skönt der ikke var mange Stykker, heller ikke prægtige og kostbare, tiene de dog til at bibringe Disciplerne en

almindelig Kundskab om Naturen og Lyst til dens Undersøgelse og Betragtning. Det sandelige, at man seer Tingene, er behageligt og nyttigt for Ungdommen. Bibliotheket var ligeledes endnu kun meget lidet, og bestod fornemmelig af gode Udgaver af Klassiske Auctorer. Begge vidne dog om Stiftens Iver for Skolens Opkomst.

Seminarium Fridericianum er en anseelig Træbygning, og blev anlagt af salig Profanzler Pontoppidan, da han endnu var Biskop i Bergen. Det fik sin første Fond af Skolekassen, og havde det Niemed at undervise Disciplerne i Frænsk, Tysk, i Physik, Mathematik og Historia literaria. Det skulde følgelig være et Art af Gymnasium. Neden til ere 6 Bærelser for 12 Seminarister, som her have fri Bolig, Lys, Brænde og Underviisning. Oven paa er et Auditorium, Bibliotheket, og Bærelser for begge Lærerne. Denne Indretning kunde vel være nyttig, men den synes kun at være i maadelige Omstændigheder. Seminaristernes Antal er meget lidet, og Stridighederne med Skolen, da de dog skulde arbejde til et Maal, forhindre den Nytte, det kunde have. Bibliotheket er ikke meget stort, og det tykke Støv, som bedækker Bøgerne, viser, at det heller ikke bruges meget.

St. Jørgens Hospital ligger ogsaa i Byen, og er bestemt for de egentlig Spedalske. Bygningen er gammel og slet, med et stort Bærelse, hvori de Syge opholde sig om Dagen, og derved værende smaa Kamre, hvori de sove to og to sammen om Natten. Der er nu 88 Medlemmer, som ere mere eller mindre angrebne af denne besynderlige Sygdom. Det er et skrekkeligt, ekkelt Syn, at see

see en saadan Mængde Menneſker, der lide paa alle Lemmer. Denne Sygdom er ingenſteds hyppig, men findes dog her og der blant de Fattige paa Kyſterne i Trondhiems og Bergens Stift. Den er egentlig ikke anſtikkende; ſom og Opvarterne ved Hospitalet aldrig anfaldes af denne Sygdom. Men den angriber ofte alle et Huſes Beboere paa een Gang, da de alle leve paa ſamme Maade. Sygdommen viſer ſig paa forſkiellig Maade ved en hees Stemme, Smertes i Halsen og Knuder i Anſigtet, paa Hænderne og andre Legemets Dele. Hele Anſigtet bliver vanſkabt, Næſen er utaalelig, og naar de klæe ſig, ſnyder en ſkarp ildelugtende Bædſke ud af Knuderne. Dienbrynene falde ud, men ikke de andre Haar. Undertiden, dog ſielden, angriber den, ligesom den høie Grad af den veneriſke Sygdom, Næſen og de øvrige bruskede Dele af Legemet, og Fingre og Fødder falde af ſig ſelv af ved Forraadnelse. Man holdt Livet i nogle 30, 40, 50 Aar, ſkient andre pludſelig quæles, naar Knuderne ſætte ſig i Halsen.

Den egentlige Aarsag til denne Sygdom beſtaaer vel i de Fattiges Levemaade, der paa Kyſten næſten leve ganſke allene af fede Fiſk, af Tran, af Fiſkenes Lever, ofte uden Brød og Brændeviin. Det er naturligt, at denne uſunde, fede og trannede Næring maae meddele Lymphen og Blodet Skarphed. Hertil kommer endnu den fugtige Luſt og de hyppige Forkjølelſer paa Svøerifer, hvilke gemeenlig give Leilighed til, at Sygdommen bryder ud.

De Uſle i dette Hospital anſees ſom ulægelige, ſom ulykkelige, man blot maae underholde til deres Død. De ſaae derfor ingen Medikamenter.

Dog er det ikke at tvivle paa, at en Sygdom, der varer saa mange Aar, maae kunne høves i Begyndelsen, førend den har taget for meget Overhaand. Man har og virkelig adskillige Exempler paa dens Helbredelse, skjønt de gemeenlig snart blive angrebne af Sygdommen igien, naar de hjemme paa ny begynde deres sædvanlige Levemaade.

Deres Underholding i Hospitalet er ogsaa kun maadelig, de har, foruden fri Underholding, Lys og Varme, 4 Skilling danst om Dagen til deres eget fri Brug, men hvoraf de maae anvende noget lidet til Plaster og Salve, for at lindre den ulidelige Kløe. De har tillige Tilladelse at giøre Skoe til de omkringboende Bønder, hvilket skaffer dem nogen Beskæftigelse og Fortieneste. Den Forandring i Levemaaden, at de i det mindste ikke leve ganske af Fisk, gjør, at Sygdommen tager mindre hastig til, og at de mange Aar omsløbe deres ulykkelige elendige Legeme i denne Tilstand.

Denne Sygdom, som man her kalder Spedalskhed, maae ikke blandes med den saa kaldte Røde-Syge. Begge ere Norge egne; men begge ere meget forskiellige. Den første hersker i Særdeleshed paa den nordlige Kyst, men den sidste alene i Christiansunds Stift, og denne sidste har jeg ikke seet noget til. De Efterretninger og Beskrivelser, som man gav mig derom, ere alt for ufuldstændige til, at vi skulde kunne dømme derom. Men den synes at være spasmodisk, og at have mere Lighed med Nervesygdommen, som foraarsager Krillen og Åleen over hele Legemet.

Den 17 August. Den tydske Kirke ligger langt fra Havnen. Den er stor, fuld af Prædelsler,
men

men mørk og ubehagelig. Nylig havde man begyndt at anlægge et lidet Bibliothek i alle Videnskaber oven over Sakristiet i denne Kirke, efter Præstens Herr Schonfelds Raad. Det er en Indretning, som i en Stad, hvor der ingen Boglader er og intet offentligt Bibliothek, kan være til betydelig Fordeel, til Nytte og Fornøielse for Indbyggerne. Jeg fandt her i Særdeleshed en betydelig Mængde Journaler, som havde været det første Grundlag til denne Samling, og Herr Schonfeld havde haft den Umage at samle Indholdet deraf og bringe det i Register, hvilket er til megen Vættelse, naar man vil kaste op deri.

Det af Doctor Eriksen anlagte Salpeterverkfortiener at sees af Reifende, da det har giort saa stor Opsigt og skilt saa mange af Indbyggerne ved anseelige Summer. Her var det egentlige Hovedanlæg, skient han langs med Kysten har anlagt andre mindre. Det bestod af to lange Bygninger af Muurstene, som oventil vare teglhængte. Imellem Taget var en liden Haandbred Abning, og desuden Huller hist og her i Muren, for at skaffe Luften fri Giennemgang. I denne Bygning havde han sine Bunker til Salpeter af Gadeskarn, Møg, Tang og Hoveder og andre Dele af Fiske, og endelig blandede han endog en stor Deel fordærvede saltede Sild i denne Hob. Det var vist ikke at undre, at der ingen Salpeter avledes paa denne Maade, og hele Anlægget vidner om Anlæggerens ringe Kundskab. Nu ligger det ogsaa ganske hen, og ingen bryder sig derom. En vis Prokurator har bemægtiget sig Huset og Haven, for at have nogen Erstatning for sine indskudte Penge. Og
da

da Selskabet er ophævet, og der ere mange Interessentere, saa ansees det som en Ting, der tilhører den, der tilegner sig den.

Herr Apotheker Debeches Have ligger tet uden for Staden. Den er stor, og maaskee en af de anseeligste i Norge. Han har her ikke allene en anseelig Mængde Kieffenvexter, men og adskillige officinelle til sit Apothek.

Det nye Snggehuus bygges her af de Fattiges Penge med en Hielp, som den kongelige Naade har forundt dem. Det bliver bygget af Træ, stort, rummeligt, og, som det synes, ret godt.

Endelig besøgte vi endnu det saa kaldte harmoniske Akademie. Det er et Selskab, som ved kongelig allernaadigst Bevilling har faaet det Navn Akademie. For at være deres Valgsprog: til Nytte og Fornøielse, troe, har de ikke allene oprettet en Koncert af Bysthavende, men ogsaa en Skole til Tegnekunstens Befordring. En Indretning, som engang kan blive nyttig, da den udbreder nogen Smag imellem unge Folk af Borgerstanden, hvilket endnu synes meest at fattes os ved vore Haandverker og Manufakturere. Der ere nu 20 til 30 Børn, der betiene sig af denne Underviisning, og om Aftenen undervises af en dertil antaget Tegnekunstner. De Velhavende betale en Skilling dansk for Timen, og de andre har det ganske frit. For ved denne Indretning at skaffe en endnu større Opmuntring, uddeler Selskabet smaae Præmier for de bedste Stykker, der siden blive ophængte paa Bæggene i Salen. Der var nogle af disse, der vist vare ret artige. Nu vare de fleste beskæftigede med at kopiere adskillige Specialkort, som Herr

Justits-

Justitsraad Boalt deels selv, deels ved sine Bønder havde optaget. Dette vilde være en let og god Maade at faae Specialkort over forskjellige Provindser.

Den 18 August. Vi besaae i Dag en liden Naturalie-Samling hos Herr Greve. Den bestod af Insekter, Konquillier og nogle faa Mineralier. Insekterne vare for største Delen indenlandiske, vel holdne og deriblant adskillige sjeldne Stykker.

Mineralierne bestode meest af Kobberkieser og Stene fra den omliggende Egn. Jeg fandt imidlertid iblant disse en særdeles sribet Blyerts, som han havde fundet paa Marken i store og luse Stykker. Det var en ordentlig, riig, noget med Qvarts blandet Blyglands, men som af det iblandede Spiesglas havde antaget den besynderlige sribede Figur. Det var at ønske, at man kunde finde denne Art i ordentlige Gange, da Norge ellers har Mangel paa Blyerts.

Tugthuset ligger ligeledes i Staden. Det er høit, temmelig rummeligt, og her indsættes Tiggere og andre Omløbere, og holdes til sterkt Arbejde, især til at raspe.

Det saa kaldte nyttige Selskab i Bergen er stiftet for nogle Aar siden, og har til Diemed, at befordre og belønne Flid, Dyd og Kundskaber blant Indbyggerne. Det er et adelt Foretagende, som gjør Stifterne Være, og som virkelig hist og her skaffer sand Nytte. De udsætte aarlig en anseelig Mængde Premier, især for Ting, der høre til Næringsstandens Forbedring, for forbedrede Indretninger til Fiskerierne, eller ved Maskinvæsenet i deres Saug- og andre Møller og mere sligt. Vi besaae

i Dag nogle Modeller, som vare indleverede til Selskabet af nogle Bønder, for derfor at faae Premier. De bestode næsten alle af en Forbindelse af Meelmøllen, med en Saugmølle og Stampemølle, en Forbindelse, der saa sielden kan blive nyttig i Udøvelsen, skjønt den ofte viser et mekanisk Genie.

Den 19 August. I Dag var endelig Beiret saa stille, at vi kunde seile ud paa Søen for at søge Sædnyr. Herr Debeche var saa god at gaae selv ud med, og at medtage sit Garn, hvormed man kunde trække paa 100 Favne. Vi vare ogsaa saa lykkelige at finde forskellige, ikke almindelige Sæeprodukter.

Den 20 August. I Dag gik vi endelig til Skibs, for at vende tilbage til Kiøbenhavn. Vi forlod ugierne en Kyst, hvis Beboere havde viist os meget Venlighed, og hvor; Naturen tillige gjemmer saa mange endnu ubekjendte Produkter. Nordsøen, hvis Kyster, i det mindste paa denne Side, bestaaer af lutter Klipper, er ulige rigere paa forskellige Naturprodukter end Øster- og Vesterhavets flakke, lerede eller sandige Bredder. Den har allerede i de sidste Aar givet en meget riig Høst, eller meget anseelig beriget den norske Flora saavel som Fauna, men den er langt fra ikke udtømmet. Vore sildigste Efterfø mere vil endnu finde nok at opdage, at beskrive og bestemme.

Vor Reise imellem de mange Klipper og Skier, som ligge uden for Landet, var langsom og besværlig. Vinden var foranderlig, men derhos sterk, Beiret slet og regnigt. Vi havde derfor nogle Dage nødig, førend vi naaede den egentlige See.

See. Endelig gif vi dog med god Vind i Seen, men det varede ikke længe, førend igien en hestig Modvind overfaldt os. Til Lykke vare vi allerede nær ved Skagen, saa at vi den 29 August om Aftenen med megen Nøie kom til Ankers under den jydskke Kyst ved Gladstrand. Trette af de udstaaede Besværligheder af den uvante Søreise, og uviste, hvorlænge Modvinden endnu vilde vare, gif vi her i Land, og reiste giennem hele Jylland til Kiel, hvor vi ankom den 4 September, og takkede Forsynet, som giennem adskillige Besværligheder og Farer paa en Reise af nogle hundrede Mile havde bragt os fornøiede hjem.

